

JAN ŠÍR
A KOLEKTIV

RUSKÁ AGRESE
PROTI UKRAJINĚ

KAROLINUM

Ruská agrese proti Ukrajině

Jan Šír a kolektiv

Recenzovali: Mgr. Jefim Fištejn
Mgr. David Svoboda, Ph.D.

Vydala Univerzita Karlova,
Nakladatelství Karolinum
www.karolinum.cz
Redakce Františka Jirousová
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
První vydání

© Univerzita Karlova, 2017

© Jan Buchar, David Emler, Jurij Fjodorov, Kateřina Hamatová,
Nikola Karasová, Jakub Kučera, Michal Lebduška, Václav Líd, Olga Lukešová, Jiří Pondělíček, Vojtěch Raiman, Mychajlo Samus, Matěj Sviták, Karel Svoboda, Jan Šír, Luboš Švec, 2017
Cover photo © Piotr Andrusieczko, 2017

Tato monografie vznikla v rámci systému podpory fakultních monografií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy.

ISBN 978-80-246-3711-2

ISBN 978-80-246-3737-2 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2017

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

II. ANATOMIE HYBRIDNÍHO VÁLČENÍ

5. ANEXE KRYMU

JAN BUCHAR

ÚVOD

Následující kapitola zkoumá průběh (vojenské) operace k anexi Krymu v roce 2014 z pohledu vojenské strategie a taktiky. Adjektivum „vojenské“ je v závorce uvedeno záměrně. Operace totiž nebyla provedena výlučně za pomoci armádních složek. Namísto toho bylo možno pozorovat koordinaci různých nátlakových prostředků v rámci integrované válečné kampaně. Tento akt agrese, iniciovaný nejvyššími představiteli Ruské federace, oživil diskuse o ruských vojenských schopnostech, modernizaci ruské armády a vývoji ruského vojenského myšlení za vlády Vladimira Putina. Dřívější nasazení ruských armádních jednotek, jako v případě invaze do Gruzie v roce 2008 či ještě před tím během dvou válek v Čečensku, se vyznačovalo použitím hrubé síly, početným přečíslením nepřítele a velkým množstvím excesů. Nasazení armády na Krymu naopak provázel vysoce profesionální postup, kontrolované (limitované) použití násilí a uskutečnění operace méně početnými elitními jednotkami ruské armády.

Cílem kapitoly je identifikace a analýza jednotlivých fází obsazování a připojení Krymského poloostrova ze strany Ruské federace v únoru a březnu 2014. Přestože v průběhu operace došlo k záměrnému přehlcení informačního prostoru dezinformacemi a propagandisticky laděnými zprávami, stávající časový odstup umožňuje již jasnější vymezení a uchopení ruských akcí. Zdá se, že ruské vojenské myšlení prošlo v posledních letech intenzivním vývojem, vycházejícím jak z domácích, tak i ze zahraničních zkušeností. Stále větší prostor ve vojenských operacích získávají nevojenské prostředky, jako je užití diplomatického, ekonomického a informačního nátlaku. Tento text se zaměřuje na to, jak vypadala aplikace současných ruských představ o způsobu vedení moderní války v průběhu operace vedoucí k anexi Krymského poloostrova.

Kapitola je rozdělena do šesti hlavních částí. První část představuje konceptuální úvod do problematiky hybridního válčení, diskutuje různé termíny, které se pokoušejí ruský postup zachytit, a nabízí jejich možnou pracovní definici. Druhá pak podává chronologický přehled událostí z února a března 2014 spojených s obsazováním a následným připojením Krymského poloostrova. Následující části se podrobněji zabývají třemi fázemi ruského postupu. Nejprve analyzují přípravnou fázi, kterou charakterizuje kombinace zpravo-

dajských aktivit a informačních operací. Následuje pojednání o útočné fázi, zaměřené na rozbor vojenských a nevojenských prostředků užitých v kritických okamžicích anexe. Konečně pasáž o závěrečné stabilizační fázi přibližuje normalizaci a stabilizaci situace v zóně konfliktu. Poslední část kapitoly shrnuje některá specifika celé operace.

PROBLÉM POJMOSLOVÍ

Při analyzování ruské anexe Krymu z února a března 2014 narážíme na značné potíže již s jejím pojmovým a konceptuálním uchopením. Postupem času se objevilo množství termínů, které se snaží celou situaci zjednodušit dvojslovným či trojslovným spojením. Velmi aktivní byli v tomto ohledu západní autoři. Skvělou práci v identifikaci vhodného termínu pro události předcházející anexi Krymu odvedl zejména András Rácz, působící v helsinském Finnish Institute of International Affairs. Rácz se ve své monografii o poslední ruské válce proti Ukrajině orientuje především na anglicky psané texty. Nakonec se pro označení činnosti Ruska předcházející anexi Krymu klonil k pojmu „hybridní válka“, z důvodu jeho rozšíření a využití v oficiálních dokumentech mezinárodních organizací.¹

K pojmu hybridní válka ovšem existuje řada alternativ. S relativně malým časovým odstupem od anexe Krymu přišla soukromá zpravodajská služba IHS Jane's s označením *novel approach to warfare*, v překladu tedy nový přístup k válčení. Podobný výraz, *new generation warfare*, použil i lotyšský analytik Jānis Bērziņš, s odkazem na některé níže popsané ruské obraty.² Obrat *non-linear war* byl shodně využit výzkumníkem Markem Galeottim a Peterem Pomeratsevem. V dalších textech se jako v případě International Herald Tribune můžeme setkat s pojmem *indirect war*. The XX Committee hovoří o *special war*. Nakonec nizozemský generál Frank van Kappen přichází v dubnu 2014 s pojmem *hybrid war*, který se v červenci stejného roku objevuje v magazínu NATO Review a následně našel ve formě *hybrid warfare* uplatnění v dokumentech doprovázejících summit NATO ve Walesu.³

V anglicky psané literatuře existuje vůči dvojslovnému spojení *hybrid war*, tedy hybridní válce, konkurenční obrat *full-spectrum conflict*, český přibližně plnospektrální konflikt. Podle Oscara Jonssona a Roberta Seelyho vystihuje toto označení skutečnost, že

-
- 1 András Rácz, *Russia's Hybrid War in Ukraine* (Helsinki: Finnish Institute of International Affairs, 2015), 42–44.
 - 2 Jānis Bērziņš, *Russia's New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy* (Riga: National Defence Academy of Latvia Center for Security and Strategic Research, 2014), <http://www.naa.mil.lv/~media/NAA/AZPC/Publikacijas/PP%2002-2014.ashx>.
 - 3 Rácz, *Russia's Hybrid War in Ukraine*, 40–41.

vícero vojenských a nevojenských prostředků se nachází pod společným velením a jsou použity k dosažení téhož politického cíle. Toto stojí za zaznamenání vzhledem k množství prostředků, například potravinových sankcí a vysílání propagandisticky laděných zpráv, které by byly opomenuty v případě striktní definice *warfare* [válka, válčení – pozn. aut].⁴

Rozdíl mezi hybridní válkou a plnospektrálním konfliktem určuje především šíře akcí, kterou tato slovní spojení postihují. Plnospektrální konflikt, tedy forma konfliktu se zapojením veškerých účinných a pro dosažení stanovených cílů relevantních prostředků, může být proto oproti hybridní válce chápán jako intenzivnější podoba konfrontace.

Literatura psaná v ruském jazyce do jisté míry kopíruje západní terminologii. Ředitel Národního institutu strategických studií v Kyjevě a dřívější tajemník Rady národní bezpečnosti a obrany Ukrajiny Volodymyr Horbulin označuje dění na Ukrajině podobně jako západní autoři termínem *gibridnaja vojna*.⁵ Vladislav Surkov, píšící pod pseudonymem Natan Dubovickij, používá výraz *nelinejnaja vojna*, což je obdoba anglického *non-linear war*.⁶ Dalším zaměnitelným označením je výraz *vojny novogo pokolenija*, tedy *new generation warfare*, od Sergeje Čekinova a Sergeje Bogdanova.⁷ Obrat *vojny šestogo pokolenija* zavedl v ruskojazyčném prostředí Vladimír Slipčenko. Tři generace technologicky jednodušších zbraní následuje podle ruského teoretika generace čtvrtá, kterou představuje éra zbraní automatických. Do kategorie arzenálu válčení páté generace patří zejména nukleární zbraně. Šestá generace konfliktů je pak vedena bezkontaktními, elektronickými, informačními a naváděnými prostředky.⁸ Konečně náčelník generálního štábu Ruské federace Valerij Gerasimov používá jedinečné termíny *konflikty novogo tipa* a *sovremennaja vojna* čili konflikty nového typu, resp. moderní válka.⁹

Přestože je možné ruskou agresi na Krymském poloostrově nahlížet různými způsoby, v následující kapitole používáme termín hybridní válka. K tomuto pojmu existuje ekvivalent jak v anglickém, tak v ruském jazyce. Inten-

4 Oscar Jonsson a Robert Seely, „Russian Full-Spectrum Conflict: An Appraisal After Ukraine“, *The Journal of Slavic Military Studies* 28, č. 1 (2015): 2.

5 Vladimír Gorbulin, „Gibridnaja vojna' kak ključevoj instrument rossijskoj geostrategii revanša“, *Zerkalo nedeli*, 23. ledna 2015, <http://gazeta.zn.ua/internal/gibridnaya-vojna-kak-klyučevoj-instrument-rossijskoj-geostrategii-revanša-.html>.

6 Natan Dubovickij, „Bez neba“, *Russkij Pioner*, 12. března 2014, <http://ruspioner.ru/honest/m/single/4131>.

7 S. G. Čekinov a S. A. Bogdanov, „O charaktere i soderžanii vojny novogo pokolenija“, *Vojennaja mysl'*, č. 10 (2013): 13–24, cit. dle anglického vydání „The Nature and Content of a New-Generation War“, *Military Thought* 22, č. 10 (2013): 12–23.

8 Vladimír Slipčenko, *Vojny šestogo pokolenija: Oružije i vojennoje iskusstvo buduščego* (Moskva: Veče, 2002), 32–34.

9 Valerij Gerasimov, „Cennost' nauki v predvidenii“, *Vojenno-promyšlennyj kur'jer*, č. 8 (476) (27. února – 5. března 2013), 1–3.

zitu konfliktu by možná lépe vystihoval termín plnospektrální konflikt, ale z důvodu převahy dvojslovného označení hybridní válka v odborných textech se držíme vybraného obratu. Pod pojmem hybridní válka se tak v následující kapitole v souladu s Ráczem v nejobecnější rovině rozumí „kombinovaná válečná operace opírající se o běžné vojenské jednotky, nekonvenční vojenské prostředky, teroristické metody a organizovaný zločin“.¹⁰

ČASOVÁ POSLOUPNOST UDÁLOSTÍ

Ruská agrese na Krymském poloostrově bývá rozdělována různými autory do tří a více fází. Ruští vojenští teoretici Čekinov a Bogdanov, načrtnuvši obecný průběh hybridní války již na sklonku roku 2013, ve svém textu vyčleňují až osm různých fází operace takového typu.¹¹ Oproti tomu Ralph Thiele se ve své analýze ruského postupu na Krymu omezuje na tři základní fáze, a sice na destabilizaci země, způsobení státního kolapsu a nahrazení lokální politické elity.¹² Obdobně András Rácz rozděluje hybridní válku na tři hlavní úseky, definované konkrétně jako fáze přípravná, fáze útočná a fáze stabilizační, přičemž každá z takto vymezených fází se dále rozpadá na tři na sebe navazující dílčí procesy.¹³

Tato kapitola se z důvodu přehlednosti drží rozdělení na tři základní fáze. První fáze, kterou lze charakterizovat jako pasivní nebo také úvodní či přípravnou, se soustřeďuje na vztahy Ruska a Ukrajiny v době před vypuknutím konfliktu. Prostřední fáze, ve které se uskutečnily operace ruských jednotek na svrchovaném území Ukrajiny, bývá pak označována jako fáze aktivní nebo útočná. Poslední část spadá v jedno s tzv. stabilizační fází, která zahrnovala uspořádání krymského „referenda“ a samotnou formální anexi poloostrova. Největší důraz je v následujícím textu přirozeně kladen na druhou fázi. Ta naplňuje mezinárodněprávní definici zločinu agrese¹⁴ a je i z analytického hlediska nejzajímavější.

10 Rácz, *Russia's Hybrid War in Ukraine*, 42.

11 Chekinov a Bogdanov, „The Nature and Content“, passim.

12 Ralph D. Thiele, „Crisis in Ukraine - The Emergence of Hybrid Warfare“, *ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security* 347 (květen 2015): 1, https://www.files.ethz.ch/isn/190792/347_Thiele_RINSA.pdf.

13 Rácz, *Russia's Hybrid War in Ukraine*, 58–64.

14 K definici agrese viz zejména rezoluci Valného shromáždění OSN č. 3314 z 14. prosince 1974, Definition of Aggression, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/3314\(XXIX\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/3314(XXIX)). Trestněprávní kodifikaci tohoto zločinu viz rovněž doplněný čl. 8 Římského statutu Mezinárodního trestního soudu, *Rome Statute of the International Criminal Court* (The Hague: International Criminal Court, 2011), <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CD7C7Fo2886/283503/RomeStatutEngl.pdf>. Vyčerpávající analýzu mezinárodněprávních aspektů anexe Krymu viz Thomas Grant, *Aggression against Ukraine: Territory, Responsibility, and International Law* (New York, NY: Palgrave Macmillan, 2015).

Časově je celá operace ohraničena několika stěžejními událostmi, přičemž různí autoři spojují začátek událostí vedoucích k anexi Krymu s rozdílnými momenty. Navíc i hloubka, do které je zkoumána posloupnost jednotlivých akcí, se velice často liší. Velmi přehledně zpracovali časovou posloupnost prostřední a závěrečné fáze operace ve studii z roku 2014 analytici Charles Bartles a Roger McDermott (viz tabulku 5.1).

Tabulka 5.1: Chronologie anexe Krymu v roce 2014

7. února	zahajovací ceremoniál Zimních olympijských her v Soči
21. února	útěk ukrajinského prezidenta Viktora Janukovyče z Kyjeva
22. února	zprávy o vzniku jednotek domobrany na Krymu
23. února	závěrečný ceremoniál Zimních olympijských her v Soči; pokus o zrušení ukrajinského zákona umožňujícího lokálně zavést vedle ukrajinštiny druhý oficiální jazyk
25. února	ruské ministerstvo zahraničí uznává obavy Krymu ohledně budoucnosti v rámci Ukrajiny
27. února	začíná ruská vojenská aktivita na území Krymského poloostrova (obsazování vládních budov, kontrolních stanovišť a přístupových bodů); datum krymského referenda stanoveno na 25. května 2014
28. února	neoznačení ozbrojenci obsazují letiště v Simferopolu a budovu státní televize; Rusko zahajuje neohlášené vojenské manévry u hranic s Ukrajinou; zprávy o masovém přesunu ruských vojáků na Krymský poloostrov; první hlášení o obklíčení ukrajinských vojenských základen na Krymu bez pokusu o jejich převzetí (výjimkou je obsazení základen protivzdušné obrany a velitelských a kontrolních stanovišť)
1. března	Vladimir Putin žádá Radu federace o povolení nasadit ruskou armádu na Ukrajině; většina ukrajinské vojenské infrastruktury na Krymu je již obklíčena či obsazena neoznačenými ruskými jednotkami
3. března	datum konání krymského referenda přesunuto na 30. března 2014
6. března	datum konání krymského referenda přesunuto na 16. března 2014
7. března	vojáci, kteří se účastnili vojenských manévrů u hranic s Ukrajinou, se vracejí do kasáren
16. března	krymské referendum
17. března	Rusko uznává platnost krymského referenda a zahajuje proceduru formální anexe
18. března	maskovaní ozbrojenci obsazují zbylé ukrajinské vojenské základny, které se ještě nenacházejí pod ruskou kontrolou
21. března	Krym formálně anektován Ruskem
24. března	Ukrajina nařizuje evakuaci ozbrojených sil z Krymu

Zdroj: Data dle Charles K. Bartles a Roger N. McDermott, „Russia’s Military Operation in Crimea“, *Problems of Post-Communism* 61, č. 6 (2014), schéma (časová osa) na str. 59.

Následující text pracuje s rozdělením ruských operací chronologicky na události do 27. února 2014, tzn. do začátku akcí ruských ozbrojených sil na Krymském poloostrově mimo smluvně vymezené vojenské základny. Na tyto události je zde pohlíženo jako na první, přípravnou fázi. Po této první, přípravné fázi operace následuje pak prostřední druhá, útočná fáze, vymezená časově obdobím od 27. února 2014 do 16. března 2014. V této stěžejní fázi operace byly podniknuty klíčové kroky spojené s obsazením a následným připojením Krymského poloostrova. Konečně v závěrečné části je nastíněna finální třetí fáze v podobě stabilizace a normalizace poměrů na Krymu cestou anexe poloostrova po 16. březnu 2014.

PŘÍPRAVNÁ FÁZE

Odhlédneme-li od administrativního předání Krymské oblasti v roce 1954 ze svazu Ruské sovětské federativní socialistické republiky do svazu Ukrajinské sovětské socialistické republiky, kořeny poslední krize se datují ke zhroucení sovětského impéria roku 1991. Rozpad Sovětského svazu na nově nezávislé státy v hranicích bývalých svazových republik vytvořil nestandardní situaci, kdy se hlavní sídlo Černomořského loďstva, za jehož dědice se vedle státu dislokace oficiálně prohlásila Ruská federace, ocitlo na území nově nezávislé Ukrajiny. Přestože měli představitelé obou států snahu upravit status ruských vojenských základen na Ukrajině pomocí balíku smluv a dohod, ruská strana byla se stávajícím stavem spokojena zpravidla pouze v dobách pro-ruské vlády v Kyjevě. Námořní doktrína Ruské federace na období do roku 2020, schválená ještě na počátku prvního Putinova období, současně mezi dlouhodobými úkoly ruské námořní politiky na Černém a Azovském moři určovala vylepšení smluvních podmínek pro fungování Černomořského loďstva na území Ukrajiny. Tentýž dokument dlouhodobě počítal s městem Sevastopolem jako s hlavní základnou této floty.¹⁵

Výchozí pozice ruské armády na Krymském poloostrově byla komfortně zajištěna smluvně ošetřeným nájmem a pronájmem vojenských základen. Platnost příslušné mezistátní dohody o statusu a podmínkách pobytu Černomořského loďstva Ruské federace na území Ukrajiny z roku 1997 měla vypršet v roce 2017, ale v roce 2010 byl pobyt ruských jednotek na Krymu prodloužen o dalších 25 let až do roku 2042. V souladu s platnými dohodami mohlo být na krymských základnách ruské armády rozmístěno až 25 tisíc vojáků, 132 obrněných vozidel, 24 dělostřeleckých systémů s ráží nad 100 mm a 22 vojenských letounů. Skutečné stavy před krizí dosahovaly 14 až 16 tisíc

15 Morskaja doktrina Rossijskoj Federacii na period do 2020 goda, 27 ijulja 2001 g. Pr-1387, Prezident Rossii – Oficial'nyj sajt, 27. července 2001, <http://kremlin.ru/supplement/1800>.

mužů ve zbrani a jejich počet byl dále navyšován úměrně eskalaci konfliktu. Jednotlivé složky ruské floty na Krymu zahrnovaly jak námořní, tak i letecké a pozemní vojenské útvary. Námořní síly představovala vedle 30. divize hladinových plavidel také 247. samostatná ponorková divize, 68. brigáda člunů pobřežní stráže a 41. brigáda raketových člunů. Ke vzdušným silám patřila především 7057. smíšená letecká základna na letištích Kača a Gvardějskoje. Páteř pozemních sil tvořila 810. brigáda námořní pěchoty v Sevastopolu.¹⁶

V rámci přípravné fáze došlo k mapování prostředí a identifikaci slabín protivníka s důrazem na jejich potenciální využití v průběhu plánované operace. Středem pozornosti ruských plánovačů se stalo ekonomické, politické, sociální a strategické postavení země a rozložení klíčové infrastruktury. Rusku se v tomto ohledu na Ukrajině nabízely vynikající podmínky. Oba státy sdílely společnou historii, měly úzké ekonomické a sociální vztahy a spojovala je řada intenzivních vazeb mezi bezpečnostními, ekonomickými a politickými elitami.¹⁷ Většina těchto aktivit nevybočovala nutně z mezí zákona, obešla se bez použití násilí a nedosáhla úrovně, která by ukrajinské představitele přiměla k podniknutí zásadních protiopatření.¹⁸

K úvodní části hybridní kampaně patří značný informační tlak ze strany útočníka – a anexe Krymu pochopitelně nebyla výjimkou. Na Ukrajině došlo k cílenému šíření zpráv, které snižovaly legitimitu vlády v očích civilního obyvatelstva. Jeho morální a psychologická deprese měla být způsobena vyvoláním pocitu chaosu, ztráty kontroly zákonných orgánů státní moci nad situací a demoralizace ve vlastní zemi. Vedle toho napomáhal mediální tlak ovlivňovat také rozhodnutí ukrajinských vládních představitelů a velících důstojníků. Ti byli navíc dlouhodobě korumpováni uplácením anebo zastrasování.¹⁹

Rusko evidentně disponovalo operačními plány anexe Krymu, jak již naznačovala Námořní doktrína Ruské federace na období do roku 2020. Na jejich základě ruští představitelé od počátku věděli, jak postupovat, a navíc měli detailní informace z předchozí zpravodajské činnosti o stavu ukrajinských vojenských jednotek. Ty dlouhodobě nepodnikaly žádná velká vojenská cvičení, skládaly se převážně z branců základní vojenské služby a jejich bojeschopnost dosahovala jen velmi nízké úrovně.²⁰

Výše popsany stav ozbrojených sil na Ukrajině přetrvával prakticky od samotného rozpadu Sovětského svazu v roce 1991. Zůstává jen otázkou, jaká

16 Dušan Rovenský, „Twitter War – Nová ruská strategie na Krymu“, *Armádní technický magazín*, č. 6 (2014): 7–9.

17 K penetraci ukrajinských bezpečnostních struktur agenty ruského vlivu za Janukovyče viz Taras Kuzio, „Russianization of Ukrainian National Security Policy under Viktor Yanukovich“, *The Journal of Slavic Military Studies* 25, č. 4 (2012): 558–581.

18 Rácz, *Russia's Hybrid War in Ukraine*, 58–59.

19 Rácz, *Russia's Hybrid War in Ukraine*, 61.

20 Bartles a McDermott, „Russia's Military Operation in Crimea“, 54–55.

konkrétní událost spustila zahájení ruských vojenských operací k anexi poloostrova. Podle některých autorů se stal bezprostředním podnětem k útoku útek prezidenta Janukovyče z Kyjeva v noci z 21. na 22. února 2014.²¹ Jiní se domnívají, že ruské rozhodnutí o anexi části ukrajinského území padlo již dříve, nejpozději na podzim roku 2013. Spojují je se sérií protestů proti rozhodnutí prezidenta Janukovyče pozastavit uzavření mezitím vyjednané dohody o přidružení Ukrajiny k EU a namísto toho se hospodářsky více orientovat na Rusko; pro tyto protesty se záhy vžilo označení Euromajdan. Jakmile veškeré pokusy o vytvoření široké fronty proruských hnutí na Ukrajině odporujících myšlenkám Euromajdanu jinde než na Krymu selhaly, mohlo padnout rozhodnutí poloostrov anektovat.²² Ať tak či onak, dne 27. února 2014 započala útočná fáze hybridní války, která již vyšla mimo rámec mezinárodního práva a zahrnovala akce ruských vojenských jednotek na území Ukrajiny bez souhlasu zákonné vlády v Kyjevě.

ÚTOČNÁ FÁZE

Kombinace diplomatického, informačního, vojenského a ekonomického nátlaku (DIME, z angl. *diplomatic, informational, military, and economic instruments of national power*) se stala charakteristickým znakem druhé fáze kampaně. V určité míře bylo Ruskem vyvolané napětí přítomno již v předcházejícím období, ale ke kulminaci intenzity využití prostředků DIME došlo právě v průběhu anexe Krymu v únoru a březnu 2014.²³ Hlavní pozornost této části je věnována vojenským operacím Ruské federace a jejímu působení v informačním prostoru. Využití diplomatického a ekonomického vlivu ze strany Ruska je dlouhodobého charakteru, a v příslušné pasáži jsou proto zdůrazněny pouze hlavní rysy tohoto jevu v kontextu anexe poloostrova.

VOJENSKÉ OPERACE

V průběhu února a března 2014 došlo k nasazení ruské armády na Ukrajině. Velmi pravděpodobně započal postup invazních jednotek z ruských vojenských základů na Krymu směrem na svrchované ukrajinské území v noci z 26. na 27. února. Přestože ruská strana nasazení armády oficiálně, ústy Vladimíra Putina, potvrdila až zpětně, s odstupem roku,²⁴ již od začátku ope-

21 Ibid., 54–55.

22 Souhrnně k tomu viz Lawrence Freedman, „Ukraine and the Art of Limited War“, *Survival* 56, č. 6 (prosinec 2014 – leden 2015): 12–13.

23 Thiele, *Crisis in Ukraine*, 9; a Kristin Ven Bruusgaard, „Crimea and Russia’s Strategic Overhaul“, *Parameters* 44, č. 3 (2014): 85–86.

24 Viz Putinovo osobní doznání, jež učinil pro filmový „dokument“ *Krym. Puť na Rodinu* natoče-

race bylo zřejmé, že neoznačení vojáci pohybující se na Krymu nejsou pouze nějakou místní, narychlo zorganizovanou domobranou. Označení *zeljonyje čelovečki* či *vežlivyje ljudi*, volně přeloženo jako „zelení mužíčci“ či „zdvořilí lidé“, působí dnes skoro až jako klišé. Nejednalo se samozřejmě o žádné zelené mužíčky, natož pak o jedince se zvláště vybraným vystupováním. Šlo o zamaskování nelegální přítomnosti příslušníků ruských ozbrojených sil operujících na svrchaném území cizího státu a jimi uskutečňované teritoriální agrese.

Ruští vojáci měli – v rozporu s Ženevskými úmluvami – záměrně odstraněny insignie, aby nebylo možné rozpoznat jejich příslušnost. Jednotky využívaly nejmodernější ruskou výzbroj a výstroj. K té patřily polní uniformy s maskovacím vzorem ERM, ochranné přilby 6B7 a 6B7-1, nové druhy vojenských vest, pušky AK-74M a AKMS s tlumiči hluku PBS-1 a odstřelovací pušky VSS Vintorez.²⁵ Takové vybavení by se mohlo jen těžko dostat do rukou jakési narychlo utvořené místní domobrany. Přesto se velvyslanci 28 členských států NATO v průběhu invaze opakovaně nebyli schopni bezpečně shodnout, kdo přesně jsou oni neoznačení vojáci, co se vlastně na ruských a ukrajinských základnách na Krymu děje a jaká je situace na poloostrově.²⁶ Hlavní vliv na to mělo zatvrzelé popírání Moskvy ohledně nasazení jednotek, malý časový odstup a obtížná ověřitelnost informací přicházejících z poloostrova.

Ruská maskirovka, tj. soubor opatření majících za cíl zmást nepřítele ohledně přítomnosti, rozmístění, složení, operací a úmyslů vlastních sil, není žádnou novinkou a patří k tradičním elementům ruského vojensko-politického myšlení. Úmyslné matení nepřátel je v současnosti součástí tajných operací i dalších států po celém světě. Originálním prvkem maskirovky v případě anexe Krymu bylo využití civilistů jako místní domobrany k zakrytí působení neoznačených invazních jednotek.²⁷

Síly nasazené v průběhu záboru Krymského poloostrova se velmi pravděpodobně skládaly ze speciálních jednotek rychlého nasazení (*specnaz*), ke kterým se řadí především výsadkáři, námořní pěchota a některé útvary zpravodajských služeb. Modernizace ruských vojsk probíhající od roku 2008 kladla větší nároky ve výcviku právě na tyto síly a tím došlo ke zlepšení jejich schopnosti rychlého nasazení. V porovnání s jinými složkami ruské armády představují tyto jednotky elitní vojska, ale není pravidlem, že jsou na vysoké úrovni v porovnání s elitními silami jiných zemí. Podle ruských představ o budoucích konfliktech by měly tyto útvary plnit celou řadu úkolů, například

ný v produkci kanálu Rossija 24, režie Andrej Kondrašov, 2015, https://russia.tv/brand/show/brand_id/59195.

25 Rovenský, „Twitter War“, 7–8.

26 Thiele, *Crisis in Ukraine*, 2.

27 Ven Bruusgaard, „Crimea and Russia's Strategic Overhaul“, 83.

provádět hloubkový průzkum válečného území, podílet se na dlouhodobých zpravodajských misích v týlu nepřítel, být tzv. „hrotem kopí“, tedy razit cestu pro rychlejší a překvapivější postup větších uskupení, neutralizovat vnitrostátní i zahraniční ohniska nepokojů a ovlivňovat místní politickou situaci. Podobné úkoly vykonávají v současné době elitní síly západních zemí.²⁸

Během nasazení ruských jednotek na Krymu vypluly na povrch slabiny ukrajinské armády. Místní ukrajinské vojenské a policejní posádky na poloostrově byly zablokovány v místech dislokace a jejich případný pokus o opuštění základny by se byl neobešel bez použití násilí. Úspěšná paralýza lokálních sil, umocněná dále nejasnými rozkazy, chabou morálkou, slabým velením a neadekvátní výbavou, značila naprosté selhání obrany poloostrova. Neoznačené invazní jednotky postupující dále do vnitrozemí začaly budovat barikády a kontrolní stanoviště na důležitých dopravních komunikacích a uzlech. Vysoce profesionální postup bez otevřeného násilí signalizoval zlepšení schopností některých částí ruské armády oproti roku 2008, kdy použití hrubé síly ve válce s Gruzii vedlo k mnohočetným ztrátám na životech mezi civilním obyvatelstvem. Dalším důležitým krokem se stalo obsazení budovy krymského parlamentu. To zabránilo lokálním politikům v nezávislém rozhodování. Posléze došlo k obsazení zbývajících státních úřadů, administrativních budov a objektů civilní infrastruktury. Převzetí kontroly nad televizními a rozhlasovými stanicemi včetně přenosové infrastruktury umožnilo Rusku vmžiku nahradit ukrajinské vysílání ruskými programy a pořady.²⁹

K silám nasazeným na Krymském poloostrově patřila zřejmě 810. brigáda námořní pěchoty se základnou v Sevastopolu. Výsadbáři byli pravděpodobně zastoupeni 7. výsadbou údernou horskou divizí z Novorossijsku, 31. výsadbou údernou brigádou z Uljanovsku a 76. výsadbou údernou divizí z Pskova. Z řad útvarů vnější rozvědky se operace zúčastnila 20. brigáda speciálního určení z Batajsku a Stěpného a 45. pluk speciálního určení z Moskvy a Kubinky.³⁰

Neméně důležitou roli sehrály i regulérní vojenské jednotky. Paralelně s obsazováním poloostrova provedlo Rusko nedaleko svých hranic s Ukrajinou neohlášené masivní vojenské cvičení, do něhož bylo zapojeno asi 155 tisíc mužů. To plnilo minimálně dva úkoly. Za prvé, cvičení takového rozsahu

28 Mark Galeotti, *The Rising Influence of Russian Special Forces* (IHS Jane's Military & Security Assessments Intelligence Centre, 2014), 3–6, http://www.janes360.com/images/assets/299/46299/The_rising_influence_of_Russian_special_forces.pdf. Souhrnně k roli ruských speciálních sil v operaci k anexi Krymu viz Tor Bukkvoll, „Russian Special Operations Forces in Crimea and Donbas“, *Parameters* 46, č. 2 (léto 2016): 13–21.

29 Rácz, *Russia's Hybrid War in Ukraine*, 60.

30 Rovenský, „Twitter War“, 7–8; Bartles a McDermott, „Russia's Military Operation in Crimea“, 57; a Johan Norberg, Ulrik Franke a Fredrik Westerlund, „The Crimea Operation: Implications for Future Russian Military Interventions“, in *Rude Awakening: Ramifications of Russian Aggression Towards Ukraine* (Stockholm: Totalförsvarets Forskningsinstitut, 2014), 44.

mělo vyvolat pocit strachu a ohrožení. Nepřiměřená ukrajinská reakce či použití síly na obsazeném Krymu mohly totiž spustit plnohodnotnou ruskou invazi na východě Ukrajiny, což se s ohledem na probíhající manévry zdálo být velmi reálné. Za druhé, vojenské cvičení se celkem úspěšně snažilo odvést pozornost ukrajinských představitelů a ozbrojených sil od dění na Krymském poloostrově. Vedle toho byly aktivní i ruské námořní síly, když zablokovaly ukrajinské válečné lodi na Krymu v jejich domovských přístavech. Ty se tak mohly dostat na volné moře jen za použití násilí.³¹ Přinejmenším rétoricky byl využit i ruský jaderný arzenál s odkazem na rapidní modernizaci ruských strategických sil. Přestože použití ruských jaderných zbraní zůstává dosud předmětem spíše teoretických úvah, síla a kvantitativní parametry ruské strategické výzbroje sloužily jako mocný prvek dodatečného psychologického nátlaku.³²

INFORMAČNÍ OPERACE

Často zmiňovanou novinkou anexe Krymu je koordinace informačních operací s konvenčními silami. Ruská informační ofenziva měla ovšem ve vztahu k vojenským operacím spíše doplňkovou funkci. Uskutečněné informační operace zahrnovaly techniky typu manipulace realitou a využívání slabých míst globalizovaného šíření informací včetně svobodného prostředí internetu. Nešlo přitom jen o propagandu, ale i o válku smyslového vnímání. Často bylo jako pravdivá informace podsouváno něco, co se reálně vůbec neudálo nebo co reálně vůbec neexistovalo. Cílem ruských informačních operací se stalo zamlžování objektivních představ cílových skupin o skutečné povaze konfliktu.³³

Hybridní války v představách ruských vojenských teoretiků rozhoduje informační převaha. Původně tři prostory, tj. země, moře a vzduch, teď doplňuje čtvrtý, informační prostor. Ruští vojenští teoretici předpokládají, že postupně vymizí rozdíly mezi strategickými, taktickými a operačními činnostmi, stejně jako mezi útokem a obranou. V hybridních válkách dominují informační a psychologické zbraně, jejichž úkolem je deprimování ozbrojených sil nepřítele a morálně-psychologický rozklad obyvatelstva nepřátelské země. Informační a psychologické zbraně se tak stávají základem vítězství.³⁴

Kyberprostor je ruskými teoretiky zahrnován rovněž do informačního prostoru. Činnost v kyberprostoru přitom mohou vykonávat jak jednotlivé osoby, tak organizované skupiny, teroristé nebo samotné státy. Především

31 Norberg, Franke, a Westerlund, „The Crimea Operation“, 44–45.

32 Freedman, „Ukraine and the Art of Limited War“, 24.

33 Gorbulin, „Gibridnaja vojna kak ključevoj instrument“.

34 Chekinov a Bogdanov, „The Nature and Content“, 13–16.

v kyberprostoru se stírá hranice mezi válkou a mírem. V kyberprostoru je možné způsobit nepříteli značné škody bez formálního překročení hranice mezi válkou a mírem. Navíc se na kyberprostor nevztahují žádné právní normy, které by určovaly, kdy v něm některý stát zahajuje vojenské operace. Současně s tím je ve virtuálním prostoru často obtížné najít zdroj a příslušnost původce kybernetického útoku.³⁵

S informačním prostorem počítá Moskva na úrovni vládní politiky. Vnitřní politický image vlády, který je důležitý pro udržení veřejné podpory, má být ovlivňován v rámci hodin dějepisu vyzdvihováním významných momentů národní historie, státní propagandou a prostřednictvím masmédií. Vnější politický image je pak zajišťován zdůrazňováním pozitivních historických vztahů se státy, jejichž podpora a spojenectví může přinést výhody v nadcházejících konfliktech. Úmyslné poškozování vnitropolitického a zahraničněpolitického image ruského státu v informačním prostoru je považováno za hrozbu národní bezpečnosti.³⁶

Informační boj je chápán jako součást soft power. Na úrovni států je působení v informačním prostoru vedeno tak, aby byl určitý stát přiměn k tomu učinit rozhodnutí předem určená jiným státem. V takové formě manipulace je stěžejní uchovávat si pozitivní vnitřní a vnější image a zastírat tím, především před ostatními státy, své skutečné úmysly a zároveň si zachovávat podporu vlastního obyvatelstva. Dlouhodobým úkolem ruské vlády by proto podle ruských strategií mělo být vylepšování obrazu Ruska doma i v zahraničí.³⁷

Pro účely vedení informačních operací vytvořilo Rusko speciální skupiny tzv. trollů. Tito najatí komentátoři a bloggeři rozšiřovali v průběhu anexe na sociálních sítích a internetových stránkách umožňujících veřejnou diskusi prokremelské příspěvky v souladu s ruskou koncepcí vedení informační a hybridní války. Za 19 milionů amerických dolarů zaměstnala Moskva asi 600 lidí, z nichž každý umisťoval na webu komentáře v průměru k padesáti článkům každý den, spravoval šest facebookových účtů se třemi příspěvky za 24 hodin a deset twitterových účtů s padesáti tweety denně po celou dobu trvání operace. Podobně, byť ve znatelně menší míře, došlo k využití informačního prostředí již při volbě moskevského primátora v roce 2013, kdy byla tímto způsobem podpořena kandidatura kremelského kandidáta Sergeje Sobjanina.³⁸

Terčem koordinovaných ruských akcí v informačním prostoru v únoru a březnu 2014 se stala čtyři různá cílová publika. Populace Krymského polo-

35 Pavel Antonovič, „O suščnosti i sodержanii kibervojny“, *Vojennaja mysl'*, č. 7 (2011): 41.

36 Anatolij Strel'cov, „Osnovnyje zadači gosudarstvennoj politiki v oblasti informacionnogo protivoborstva“, *Vojennaja mysl'*, č. 5 (2011): 4-9.

37 Ibid., 4-9.

38 Jonsson a Seely, „Russian Full-Spectrum Conflict“, 7-15.

ostrova byla vystavena rozdílnému informačnímu působení než ostatní části Ukrajiny. Domácí ruské obyvatelstvo, ke kterému se zprávy o dění na Krymu dostávaly až po řádné filtraci ruských úřadů, nemělo šanci získat o reálné situaci na místě objektivní informace z důvodu předchozího ovládnutí masmédií státem. Kyjevští představitelé a ukrajinské obyvatelstvo mimo Krym museli čelit brutálnímu informačnímu tlaku, jehož cílem bylo rozštěpení společnosti a podlomení vůle klást odpor. Důležitá role připadla i na mezinárodní společenství, jehož neschopnost rychle reagovat na dění přinejmenším částečně ovlivnila ruská maskirovka.

Kreml si význam zpráv adresovaných obyvatelům na Krymu od začátku dobře uvědomoval. I proto k prvním akcím ruských vojáků patřilo obsazení komunikačních sítí. Vedle telekomunikačních operátorů a jejich infrastruktury to byly především televizní a rozhlasové stanice. Obsah informací, který se dostal do živého vysílání, podléhal striktní cenzuře. Charakteristickým znakem vysílání se stala démonizace Euromajdanu a revoluční vlády v Kyjevě.³⁹ Nová ukrajinská vláda dostávala přívlastky jako antisemitská, nacionalistická, neonacistická a rusofobní. Její představitelé byli označováni za nástupce Stepana Bandery, který obdržel nálepku přísluhovače Adolfa Hitlera. Zastánci nových poměrů byli osočováni z páchání pogromů, vražd a teroru. Krym byl zobrazován jako společné dědictví všech jeho národů, tedy Rusů, Ukrajinců a Krymských Tatarů, a jako důležitý faktor stability regionu. Podle oficiálního ruského narativu proto Moskva jednoduše ani nemohla odepřít Krymu pomoc, když o ni požádal. Ve své slavnostní řeči u příležitosti anexe poloostrova dne 18. března 2014 přisoudil Vladimir Putin Krymu význam „strategického teritoria“, které se musí nacházet pod suverenitou „silného a stabilního státu“. Tuto suverenitu poloostrovu podle Putinova vyjádření dokáže fakticky zajistit pouze Ruská federace.⁴⁰

Informace, které odkazují na slavné události z minulosti, byly cíleny i na domácí publikum. Oficiální ruské zdroje tvrdily, že pokud by se Krym nestal součástí Ruska, mohl by v nedaleké budoucnosti natrvalo padnout do rukou ruských nepřátel. Ruský narativ označoval za jediného viníka krize „fašistickou juntou“, která se nezákonně chopila moci v Kyjevě. Naproti tomu Rusko má podle předkládané interpretace situace legitimní nároky na Krym, které vyplývají z ruské velikosti a jedinečnosti.⁴¹

Důležité kroky k upevnění již tak značné kontroly nad domácím informačním prostředím učinila Moskva v předvečer samotné operace, na sklon-

39 Ulrik Franke, *War by Non-military Means* (Stockholm: Totalförsvarets Forskningsinstitut, 2015), www.foi.se/Global/Press%20och%20nyheter/War%20oby%20non-military%20means.pdf.

40 Obraščeniye Prezidenta Rossijskoj Federacii, Prezident Rossii – Oficial'nyj sajt, 18. března 2014, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20603>.

41 Ibid. Viz také Freedman, „Ukraine and the Art of Limited War“, 21.

ku roku 2013. Pavel Durov, zakladatel sítě VKontakte, která je populární ruskou obdobou sociální sítě Facebook, byl státními úřady vyzván k vydání informací o členech proukrajinských skupin. Po odmítnutí vyhovět odešel kvůli obavám o osobní bezpečnost do zahraničí. Kontrolu nad sítí následně převzal ruský stát.⁴² Jistá opatření v průběhu krymských událostí provedl i Roskomnadzor (Federální služba pro dozor nad sférou telekomunikací, informačních technologií a hromadných sdělovacích prostředků), do jehož gesce spadá regulace ruských médií. V březnu 2014 nechal tento úřad zablokovat celou řadu proukrajinských zpravodajských serverů a stránek ruských opozičních vůdců, jako jsou Garri Kasparov a Alexej Navalnyj.⁴³ Připočteme-li k sílící kontrole internetu téměř absolutní kontrolu státu nad televizním vysíláním a přinejmenším dominantní pozici v oblasti tiskovin a rozhlasového vysílání, můžeme usuzovat na značnou ovlivnitelnost přísunu informací k ruskému obyvatelstvu. Stojí za pozornost, že na 60 % Rusů pokládá zprávy státní televize za pravdivé.⁴⁴

Obzvlášť intenzivní informační kampaň vedlo Rusko proti ukrajinskému obyvatelstvu mimo Krym. Jejím prostřednictvím měla být šířena beznaděj, strach a nespokojenost s centrální vládou za účelem oslabení odporu lokálních ukrajinských sil proti započaté ruské agresi. Systémy velení a řízení spojující Kyjev s ukrajinskými policejními a vojenskými základnami na Krymu byly cíleně narušovány diverzními akcemi. Cvičení ruských jednotek u rusko-ukrajinských hranic představující hrozbu přímého vojenského útoku odvracela pozornost Kyjeva od dění na obsazovaném poloostrově. Výsledkem bylo váhání ukrajinské vlády, pozemních sil armády, policie a námořních jednotek. Některé síly na Krymu se vzdaly či přímo přešly na ruskou stranu.⁴⁵

Cílem ruských operací se nestala prostá anexe území, ale i podlomení ukrajinské vůle k odporu pomocí informačních a psychologických operací. Rusko využilo v informační válce proti Ukrajině techniku tzv. reflexivní kontroly (*refleksivnoje upravlenije*). Moskva dopředu věděla, jakou reakci zřejmě vyvolá každý její krok. Došlo k naplánování celé série kroků, které vedly k zatlačení Ukrajiny do takové pozice, aby nakonec dobrovolně zvolila Kremlem předem definovaná rozhodnutí a podřídila se jeho vůli.⁴⁶ Rozkaz nezasahovat proti postupujícím neoznačeným vojákům na Krymu byl velmi pravděpodobně právě jedním z takto zmanipulovaných rozhodnutí. Příznač-

42 Franke, *War by Non-military Means*, 45.

43 Ibid., 46.

44 Doverije k SMI, Levada-Centr, 23. října 2015, <https://www.levada.ru/2015/10/23/doverie-k-smi/>.

45 Rác, *Russia's Hybrid War in Ukraine*, 61.

46 Bērziņš, *Russia's New Generation Warfare in Ukraine*, 6–7. K roli reflexivní kontroly v ruském konceptu nelineárních útočných válek viz Can Kasapoglu, *Russia's Renewed Military Thinking: Non-Linear Warfare and Reflexive Control*. Research Division, NATO Defense College, Rome. Research Paper No. 121 (November 2015).

ně i nejvýznamnější západní partneři, včetně Spojených států a Německa, podle ukrajinských dokumentů žádali „jedním hlasem“ vládu v Kyjevě nepodnikat „žádné aktivní kroky“, aby nedala Putinovi záminku k masivní pozemní invazi.⁴⁷

Ruská operace úspěšně oklamala a dezorientovala ukrajinské politické a vojenské vedení, které tak nebylo schopno učinit rozhodnutí nezbytná k zajištění vlastního přežití a porážky nepřítele (odražení probíhající agrese). Základní (Boydův) rozhodovací cyklus (*OODA loop*, z angl. *observe, orient, decide, act*) sestává z pozorování, orientace, rozhodnutí a akce. Ta strana, která přes jednotlivé kroky postupuje pomaleji, ve výsledku prohrává. V úvodním, pozorovacím kroku se stala Ukrajina obětí maskirovky a i kvůli vytrvalému ruskému popírání si nemohla být stoprocentně jista, kdo jsou oni vojáci bez insignií a co se na Krymu skutečně děje. V orientační části pak Rusko odputávalo pozornost Kyjeva od Krymu uskutečněním masivního vojenského cvičení nedaleko ukrajinské východní hranice. Ukrajinské rozhodování bylo ještě k tomu znesnadněno nepotvrzenými informacemi o obsazování vojenských a politických objektů na Krymu ozbrojenci bez jakýchkoli uniforem. V sázce bylo hodně, protože to poslední, o co stáli představitelé nové moci v Kyjevě, bylo, aby se stali původci prvotního násilí. V pozadí k tomu probíhala masivní propagandistická kampaň za legitimizaci připojení Krymu. V závěrečné fázi, kdy mělo dojít k zákroku, již neexistovaly žádné spolehlivé prostředky velení a řízení, na které by se mohl Kyjev spolehnout. Mezitím totiž došlo k obsazení či poškození veškeré komunikační infrastruktury zajišťující spojení mezi centrem a ukrajinskými vojenskými základnami na Krymu ruskými vojáky.

Posledním cílovým publikem ruských informačních operací bylo mezinárodní společenství. Západní analytici se věnovali tomu, proč ruští představitelé popírají přítomnost ruských vojáků na Krymu a tvrdí, že se o poloostrov nezajímají. Zveřejňování nahrávek amerických a estonských diplomatů úspěšně odvádělo pozornost západních médií od postupující ruské invaze. Manipulativní informace zveřejňované ruskými médii byly dokonce v řadě případů nekriticky přejímány a reprodukovány hlavními hromadnými sdělovacími prostředky na Západě.⁴⁸

Nezařaditelnost dění na Krymském poloostrově způsobila obtíže při hledání jednotné reakce v multilaterálních organizacích, které rozhodují na základě konsenzu. Symbolem hybridní války se stala nejednoznačnost, ne-

47 Odtajněný stenografický záznam kritického zasedání Rady národní bezpečnosti a obrany Ukrajiny z 28. února 2014 viz Stenohrama zasidannja Rady nacional'noji bezpeky i oborony pid holovuvannjam v.o. Prezydenta Ukrajiny, Holovy Verchovnoji Rady Ukrajiny O. V. Turčynova, 28 ljutoho 2014 roku, Rada nacional'noji bezpeky i oborony Ukrajiny, <http://www.rnbo.gov.ua/files/2016/stenogr.pdf>.

48 Franke, *War by Non-military Means*, 46.

určitost, mlhavost. Při hledání odpovědi na otázku, zda k anexi došlo v době míru či za války, narážíme na potíže již v samotném pojmovém a konceptuálním uchopení celé problematiky a dost možná ani neexistuje odpověď. Tato nejistota na mnohočetných úrovních problematizuje i eventuální aplikaci článku 5 Severoatlantické smlouvy, kdy útočník může započatou agresí dlouho maskovat v šedé zóně hybridní války a pohybovat se pod prahem přímého ozbrojeného útoku.⁴⁹

Široká veřejnost a státní činitelé v zemích EU a NATO se stali terčem informačního útoku sítí léta budovaných proruských organizací. Kremlem sponzorované fondy, kulturní spolky, analytická centra, komentátoři, experti na Rusko, současní i bývalí politici, stejně jako v hlavních světových jazycích vysílající televizní kanál Russia Today s exkluzivními materiály z místa dění, upravovali zpravodajství o celé krizi za účelem matení příjemců informací a zahlcení informačního prostoru, ve kterém průměrný pozorovatel snadno ztratil orientaci, ať již z nedostatku času, prostředků, či z důvodu přirozeně omezené mentální kapacity.⁵⁰

Výsledkem ruské informační operace v průběhu anexe Krymu se stalo stvoření alternativní reality pro jednotlivá cílová publika. Informační a psychologická kampaň vytvořila na Ukrajině atmosféru strachu z masivní ruské invaze a v Evropě z možnosti propuknutí otevřené mezistátní války, do které by mohla být EU sama vtažena. Nerozhodnost zakročit posilovaly verbální hrozby a zdůrazňování ruské nukleární síly. Ani Evropa, ani Ukrajina nebyly schopny na započatou agresii dostatečně rychle zareagovat z důvodu efektivní ruské maskirovky a matení smyslového vnímání, uskutečňovaných podsouváním předem pečlivě připravených informací. Domácí obyvatelstvo a krymská populace byly terčem propagandistických zpráv, které se snažily vylíčit kyjevskou vládu v čistě negativním světle za využití symboliky asociující zvěrstva nacismu. Chaos, pogromy a teror byly postaveny do kontrastu k velikému, jedinečnému, silnému a stabilnímu Rusku. Široká ruská veřejnost měla útočné operace vlastního státu proti sousední zemi přinejmenším tolerovat. Obyvatelé Krymu měli cítit, že pouze Rusko mu může zaručit stabilitu a bezpečí.⁵¹

DIPLOMATICKÝ A EKONOMICKÝ TLAK

Současná provázanost diplomacie, ekonomiky, finančnictví, informačního prostoru, obrany státu a zpravodajské činnosti činí z prostředků a metod hybridního válčení mocný nástroj prosazování politických cílů. Proto se

49 Thiele, „Crisis in Ukraine“, 9–10.

50 Gorbulin, „Gibridnaja vojna' kak ključevoj instrument“.

51 Freedman, „Ukraine and the Art of Limited War“, 24.

nedílnou součástí ruského nátlaku, vedle konvenčních vojenských sil, stávají jak investice v klíčových sektorech evropských ekonomik, tak i úplatky vlivným politickým elitám. Navíc se Moskva snaží podporovat proruské politické strany a podněcovat protiintegrační aktivity uvnitř EU pomocí jí sponzorovaných medií typu RT (dříve Russia Today) a Sputnik. Obchodem se zbraněmi a vojenskou technikou si Kreml zajišťuje vliv na obrannou politiku některých států. K tomu přistupuje vysoká míra zpravodajské penetrace institucí EU a napojení ruských kriminálních živlů na místní organizovaný zločin. Z těchto důvodů mohla rozhodování EU a NATO do jisté míry ovlivnit také silná přítomnost ruského kapitálu v City of London, poměrně rozvinutá francouzsko-ruská spolupráce ve vojenské oblasti či německá poptávka po ruských energetických surovinách, jako je ropa a zemní plyn.⁵²

ZÁVĚREČNÁ FÁZE

Nejkratší, finální fáze celé operace zahrnovala stabilizaci a normalizaci situace v zóně konfliktu. Referendum probíhající na území Autonomní republiky Krym a města Sevastopolu se po opakovaném přesunutí data na dřívější dobu konalo ještě 16. března 2014. Podle oficiálních údajů se hlasování zúčastnilo 82 % oprávněných voličů, z toho 96 % se vyslovilo pro sjednocení s Ruskem.⁵³ Ve skutečnosti se jednalo o „referendum“ pouze v uvozovkách, protože nešlo o nic víc než o opatření sloužící k zamaskování a kvazilegitimizaci mezitím uskutečněné teritoriální agrese. Není bez zajímavosti, že se ho, bez ohledu na jeho nelegálnost a absurditu, zúčastnilo pravděpodobně podstatně méně voličů než podle oficiálních ruských vyjádření. Dle interní zprávy Rady pro rozvoj občanské společnosti a lidská práva při prezidentu Ruské federace hlasovala při asi třicetiprocentní účasti pro odtržení od Ukrajiny zhruba polovina zúčastněných.⁵⁴

„Smlouva mezi Ruskou federací a Republikou Krym o přijetí Republiky Krym do svazu Ruské federace a vytvoření nových subjektů ve svazu Ruské federace“ byla podepsána 18. března 2014. Schválení „smlouvy“ Státní dumou proběhlo 20. března 2014. Rada federace dokument „ratifikovala“ o den později. Následný federální ústavní zákon se odvolával na výsledky krymského „referenda“, ve kterém otázka spojení Krymu a města Sevastopolu s Ruskem

52 Thiele, „Crisis in Ukraine“, 6–7.

53 Obraščeniye Prezidenta Rossijskoj Federacii.

54 Viz zprávu Jevgenije Bobrova, Světlany Gannuškinové a Olgy Cejtlinové Problemy žitelej Kryma, Sovet pri Prezidente Rossijskoj Federacii po razvitiju graždanskogo občestva i pravam čeloveka, 7. května 2014, http://old.president-sovet.ru/structure/gruppa_po_migratsionnoj_politike/materialy/problemy_zhiteley_kryma.php.

údajně našla podporu obyvatel poloostrova.⁵⁵ Přijetím tohoto zákona Rusko úspěšně završilo hybridní válku proti Ukrajině na Krymském poloostrově. Operace vešla do širšího povědomí pod označením „krymská krize“.

SPECIFIKA HYBRIDNÍ VÁLKY NA KRYMSKÉM POLOOSTROVĚ

Anexe Krymského poloostrova proběhla celkem překvapivě. Kreml si mohl pohodlně vybrat načasování, rozsah i cíle operací. Všechny zúčastněné strany mohly nanejvýš odhadovat, jaký bude jeho další krok. Rusko bylo velmi dobře informováno o demoralizovaných, špatně vycvičených a snadno korumpovatelných ukrajinských jednotkách. Většina vojenských základen na Ukrajině se navíc nacházela na západě země, jelikož byly vybudovány ještě za dob Sovětského svazu jako protiváha základen NATO v západní Evropě. Obrana východu a jihu země se stala pro Kyjev těžko zvladatelnou výzvou. Tyto faktory poskytly Moskvě značný manévrovací prostor k naplánování, přípravě a provedení celé operace.⁵⁶

Ukrajina měla jen malé šance se ruskému útoku ubránit. Rusko disponovalo znatelně silnějšími prostředky diplomatického, informačního, vojenského a ekonomického nátlaku. Kyjev si nedovolil na Krymu zakročit kvůli reálným obavám z ruské odvety, jelikož se Moskva již v dřívějších vyjádřeních nejvyšších státních představitelů i oficiálních doktrinárních dokumentech zavazovala k „ochraně“ ruskojazyčného obyvatelstva v zahraničí. Nezkoušená ukrajinská revoluční vláda, potýkající se po letech Janukovyčova vládnutí s kolabující ekonomikou, se navíc stala terčem ruských útoků v informačním prostoru. Předchozí přítomnost ruských vojáků na poloostrově dále usnadnila průběh celé operace. Jazyková spřízněnost odbourala potřebu využívání tlumočnicků a umožnila neoznačeným invazním jednotkám hladce splynout s civilisty.⁵⁷

Geografické faktory také sehrály svoji roli. Velikost a administrativní hranice Autonomní republiky Krym a města Sevastopolu v rámci Ukrajiny jasně určily rozsah operací včetně toho, jaké úřady, vojenské objekty, letiště a další infrastrukturu mají vojáci obsadit. Masivní přesun ruských jednotek a vojenské techniky do oblastí málo chráněné, snadno přístupné a dlouhé

55 Dogovor meždu Rossijskoj Federacijej i Respublikoj Krym o prinjatii v Rossijskuju Federaciju Respubliki Krym i obrazovanii v sostave Rossijskoj Federacii novych sub"jektov, Prezident Rossii – Oficial'nyj sajt, 18. března 2014, <http://kremlin.ru/events/president/news/20605>; Sovet Federacii, Podpisany zakony o prinjatii Kryma i Sevastopolja v sostav Rossii, Prezident Rossii – Oficial'nyj sajt, 21. března 2014, <http://kremlin.ru/events/president/news/20625>.

56 Bartles a McDermott, „Russia's Military Operation in Crimea“, 56.

57 Rác, *Russia's Hybrid War in Ukraine*, 69–70.

rusko-ukrajinské pozemní hranice umožnil vzbudit silný pocit nejistoty, nebezpečí a hrozby plnohodnotné invaze.⁵⁸

ZÁVĚR

Anexe Krymu se stala důležitým mezníkem ve vývoji evropské bezpečnosti po konci studené války. Moskva prokázala, že disponuje prostředky pro vedení úspěšné hybridní války, existují-li k tomu příhodné podmínky. Těmi může být přítomnost ruskojazyčného obyvatelstva na území cílového státu, existence ruské vojenské základny na jeho území a společná hranice s Ruskem. Koordinace prostředků diplomatického, informačního, vojenského a ekonomického nátlaku je v kontextu ruského válčení novinkou. Až donedávna se zdálo, že je Moskva schopna vynutit si své požadavky pouze pomocí hrubé vojenské síly, tzv. hard power, jak bylo možno pozorovat během rusko-gruzínské války v roce 2008. Anexe Krymu budiž důkazem, že se ruské vedení naučilo kombinovat hard power a soft power obzvláště nebezpečným způsobem.

Ruské vojenské myšlení demonstrovalo obsazením Krymu hluboké povědomí o slabých místech nejenom ukrajinských ozbrojených sil, ale i Evropské unie a Severoatlantické aliance. Článek 5 Severoatlantické smlouvy definuje *casus foederis* jako ozbrojený útok proti některému ze signatářů smlouvy. Rusko se na Krymu rozhodlo držet pod prahem přímého otevřeného ozbrojeného útoku a je otázkou, jaký vývoj by nastal, pokud by se cílem hybridní války stal členský stát NATO. Moskva obratně využila svobodu informačního prostředí, ve kterém není definován rozdíl mezi válkou a mírem. Masivní propaganda, která celou operaci provázela, využila tlak na co nejrychlejší zpravodajství z krizové oblasti i za cenu toho, že půjde o neověřené informace. Atmosféra strachu z plnohodnotné ruské invaze po celém perimetru hranic svazovala ukrajinským představitelům ruce. Ti se neodvážili na Krymu použít v klíčových okamžicích sílu. Vnitřní uspořádání západních organizací s mnoha rovnoprávnými členy a hlasováním na základě konsenzu znemožnilo rychlou a účinnou reakci na probíhající invazi.

Na pozadí efektivního využití informačního prostoru tak proběhla vojenská akce, která svou profesionalitou překvapila mnohé analytiky. Ruské speciální jednotky, především výsadkáři, námořní pěchota a útvary vnější rozvědky, obsadily klíčové administrativní budovy a televizní a rozhlasové stanice. Obklíčením ukrajinských základen přenesly odpovědnost za eventuální eskalaci násilí na ukrajinskou stranu. Zamezením přísunu informací z Kyjeva, obsazením regionálního parlamentu, které znemožnilo průběh

58 Norberg, Franke a Westerlund, „The Crimea Operation“, 44–45.

svobodného politického rozhodovacího procesu, zablokováním ukrajinských silových struktur v místech dislokace a kontrolou fyzického přístupu na poloostrov ruské jednotky de facto odstřihly Krym od zbytku Ukrajiny. Vyhlášení a průběhu „referenda“ tak Kyjev a spolu s ním i celý svět mohl jen přihlížet. Tou dobou již všichni aktéři svou možnost adekvátně reagovat a ruský postup zastavit efektivně propásli.

6. VÁLKA NA VÝCHODNÍ UKRAJINĚ*

JURIJ FJODOROV

ÚVOD

Ačkoli je mnoho lidí přesvědčeno o tom, že tzv. „hybridní válka“ se v 21. století stane převládajícím typem válečných konfliktů, neexistuje dosud obecně přijímaná konceptualizace této „hybridity“. Až do ruské intervence na Ukrajině v roce 2014 byl tento pojem užíván zejména v kontextu ozbrojeného střetu mezi státním a nestátním aktérem, například mezi Izraelem a Hizballáhem, v němž nestátní aktér kombinuje guerillové operace včetně terorismu s intenzivní propagandou. Základní rozdíly mezi válčícími stranami, jejich ekonomickou a vojenskou silou a strategií a taktikou vedly k tomu, že byly takovéto konflikty označovány za „nepravdivé“, „nekonvenční“, „netradiční“, „asymetrické“ či „nelineární“. Avšak válka v Donbasu představuje ozbrojený střet pod úrovní oficiálně vyhlášené války mezi dvěma moderními státy, v němž jedna ze stran, Rusko, kombinuje konvenční vojenské operace s ekonomickým nátlakem, podněcováním politických a sociálních nepokojů, podvrtnými aktivitami a psychologickou válkou.

V tomto světle se válka, kterou vede Rusko proti Ukrajině, může jevit jako první „plnohodnotná“ hybridní válka 21. století, a tudíž i „pojem samotný [hybridní válka – pozn. aut.] je západní definicí ruské vojenské praxe, a nikoli konceptuální inovací, která by měla svůj původ v Rusku“.¹ Proto je navýsost přílehlavé analyzovat ruskou intervenci na východní Ukrajině při dalším propracovávání obsahu tohoto pojmu a v praktičtější rovině též při hledání odpovědi na otázku: Vyvinulo Rusko univerzální a účinný způsob vedení války, který by mohlo aplikovat i v dalších příhraničních regionech obývaných podstatnou měrou etnickými Rusy, například v Pobaltí, anebo je hybridní válka na východní Ukrajině ojedinělým a nepříliš úspěšným experimentem „ušitým na míru“ konkrétnímu státu? Z tohoto hlediska následující kapitola

* Jádro kapitoly vychází z příslušných částí autorovy studie „Russia's ‚Hybrid‘ Aggression Against Ukraine“, publikované jako součást souborné práce Yury Fedorov, „Hybrid“ War à la Russe (Kyiv: Center for Army, Conversion and Disarmament Studies; Bisnespoligraf, 2016), str. 30–45, 49–53, 62–64, passim.

1 Nicu Popescu, „Hybrid tactics: Russia and the West“, Alert 46 (EU Institute for Security Studies, October 2015), 1, https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Alert_46_Hybrid_Russia.pdf.

popisuje vývoj ruských válečných plánů proti Ukrajině od klasických širokých ofenziv, bočních obchvatů, tankových průlomů a dalších „tradičních“ vojenských operací až k hybridnímu konfliktu a podhaluje ruský koncept hybridního válčení. Následně kapitola rozebírá taktiku hybridní intervence Ruska na východní Ukrajině a v závěru hodnotí výsledky jeho donbaského angažmá.

PUTINOVY VÁLEČNÉ PLÁNY A PŘÍPRAVY V LETECH 2004 AŽ 2014

Je vskutku obtížné, ne-li nemožné zjistit, kdy přesně začala ruská vládnoucí klika plánovat proti Ukrajině válku. Za první pokus Moskvy obsadit pod hrozbou použití síly část ukrajinského území bývá považován spor z podzimu roku 2003 o ostrov Tuzla, který je kontrolním bodem při plavbě Kerčským průlivem spojujícím Azovské a Černé moře. Šéf ruské prezidentské administrace Alexandr Vološin tehdy otevřeně prohlásil:

Rusko nikdy nedá Ukrajině Kerčský průliv. Jako by nestačilo, že Krym je dnes ukrajinský, a že se nám ohledně toho sotva podařilo uklidnit lidi. Jako by nestačilo, že se nám vysmívají. Když bude potřeba, uděláme všechno možné i nemožné, abychom uhájili svou pozici. Když bude potřeba, hodíme tam bombu!²

Podle jiných názorů odstartovalo ruské přípravy na válku proti Ukrajině volební vítězství dvojice Juščenko–Tymošenková na přelomu let 2004/2005. Přední ruský nezávislý vojenský expert Pavel Felgenhauer v březnu 2015 prozradil:

Operace na Krymu se připravovala mnoho let. Přípravy byly zřejmě zahájeny v době prvního majdanu v roce 2004. Od toho momentu začalo výrazné posilování ochrany objektů Černomořského loďstva Ruské federace a základen. Tato tendence pokračovala i po uzavření charkovských dohod. Ruské vedení cítilo hrozící ztrátu ruské vojenské přítomnosti na Krymu, což bylo pokládáno za nepřijatelné.³

Takovéto tvrzení anebo jemu podobná sice nelze doložit žádným dokumentem z doby před Putinovým nástupem do čela státu, avšak jeví se dost

-
- 2 Cit. dle Jurij Romanenko a Sergej Klimovskij, „Pervaja gibridnaja. Kogda Rossija načala vojnu protiv Ukrainy?“, *Chvylyja*, 10. března 2015, <http://hvylyja.net/analytics/politics/pervaya-gibridnaya-kogda-rossiya-nachala-voynu-protiv-ukrainyi.html>.
 - 3 Rein Tammsaar, „Žurnal Diplomatiya: Pavel Fel'gengauer o zaščite perimetra Rossii“, *DELFI*, 22. března 2015, <http://rus.delfi.ee/daily/diplomaatia/zhurnal-diplomatiya-pavel-felgengauer-o-zaschite-perimetra-rossii?id=71061427>.

realisticky, jelikož Janukovyčovo volební fiasko v roce 2004 bylo v Moskvě vnímáno jako zásadní zahraničněpolitická porážka znamenající nejen možnou ztrátu námořní základny v Sevastopolu, ale i selhání veškeré dosavadní politiky zaměřené na vtažení Ukrajiny do potenciální vlivové zóny v postsovětském prostoru. Avšak kvůli chabosti tehdejších ruských ozbrojených sil, jejichž téměř všechny bojeschopné jednotky byly nasazeny do války v Čečensku, byla vojenská akce proti Ukrajině téměř nemožná.

Zdá se, že teprve po roce 2007, když nastal mírový proces v Čečensku, který uvolnil ruské ozbrojené síly pro operace v zemích bývalého Sovětského svazu, začal Kreml plánovat nové válečné konflikty, především proti Ukrajině a Gruzii, a začal též takovou konfrontaci považovat za skutečnou eventualitu. Na summitu NATO v Bukurešti 4. dubna 2008 Putin otevřeně vyhrožoval, že Ukrajinu s použitím síly roztrhá na základě etnického principu a že zabere území obývaná Rusy. Prohlásil, že Ukrajina není ničím jiným než slepencem heterogenních území náležejících v minulosti sousedním státům a že jejími obyvateli jsou většinou Rusové a její snahy integrovat se do NATO by mohly ohrozit její teritoriální integritu.⁴

Avšak ještě skandálnější byla poznámka, kterou pronesl na uzavřeném zasedání Rady NATO–Rusko, konaném v rámci téhož summitu v dubnu 2008. Obrátil se tehdy na amerického prezidenta George W. Bushe a řekl: „Přece chápeš, Georgi, že Ukrajina ani není žádný stát! Co to je... Ukrajina? Část jejího území je východní Evropa, a část, a to značnou, jsme jí věnovali my!“⁵

Nebylo jen podivnou souhrou náhod, že ještě v dubnu 2008, těsně po Putinově vystoupení na bukureštském summitu, publikovala ruská média plán války proti Ukrajině s názvem „Mechanický pomeranč“.⁶ Téměř nikdo tehdy publikovanému plánu nevěnoval náležitou pozornost. V každém případě anexe Krymu v roce 2014 proběhla přesně podle popsaného scénáře.

Součástí plánu byly tři různé scénáře invaze na Ukrajinu. První scénář předpokládal pouze okupaci Krymského poloostrova. Měly zde být vysazeny námořní operační síly s cílem obsadit klíčové objekty krymské infrastruktury: letiště, přístavy, významné křižovatky apod. Ukrajinské jednotky rozmístěné na poloostrově neměly být objektem přímého útoku, pakliže se nebudou invazi stavět na odpor. Předpokládalo se, že ukrajinské ozbrojené síly na Krymu budou paralyzovány váháním a nedostatečnou rozhodností ústřední vlády v Kyjevě.

4 Vystuplenije Vladimira Putina na sammite NATO (Bucharest, 4 aprelja 2008 goda), UNIAN, 18. dubna 2008, <http://www.unian.net/politics/110868-vyistuplenie-vladimira-putina-na-sammito-nato-buharest-4-aprelya-2008-goda.html>.

5 Ol'ga Allenova, Jevgenij Geda a Vladimir Novikov, „Blok NATO razošelsja na blokpakety“, *Kommersant*, 17. dubna 2008, <http://www.kommersant.ru/doc/877224>.

6 Igor' Džadan, „Operacija ‚Mechaničeskij apel'sin‘“, *Russkij žurnal*, 21. dubna 2008, <http://www.russ.ru/pole/Operaciya-Mehanicheskiy-apel-sin>.

Druhý scénář počítal s okupací a ovládnutím celé jihovýchodní Ukrajiny včetně Charkova, Doněcku, Luhansku, Dněpropetrovska, Záporoží, Krymu a pásma přímořských oblastí na jihu. Autoři plánu věnovali zvláštní pozornost skutečnosti, že je v těchto oblastech soustředěno hlavní ukrajinské průmyslové bohatství, včetně státní konstrukční kanceláře Pivdenne (Južnoje), proslulé ještě ze sovětských dob vývojem raketových systémů, jež byla přidružená k jednomu z nejvýznamnějších světových výrobců kosmických raket, jakož i dalších velkých zbrojařských závodů a strategických podniků mj. na stavbu válečných lodí, letadel, turbín do jaderných elektráren, motorů pro vojenské vrtulníky a pohonných jednotek pro bitevní loď. Operace měla začít porážkou ukrajinského námořnictva způsobenou úderem bojového letectva a dobytím ukrajinských námořních základen výsádkem námořní pěchoty. Předpokládalo se, že hlavní síly ukrajinské armády se mezitím stáhnou do Kyjeva k obraně hlavního města, což usnadní pozemní útok motorizovanými a tankovými divizemi v přímořských oblastech s cílem prorazit pozemní koridor z Rostovské oblasti až do moldavského Podněstří. Součástí plánu byla i porážka ukrajinských jednotek v Charkovské a Dněpropetrovské oblasti za pomoci společných operací vojsk někdejšího Moskevského a Severokavkazského vojenského okruhu.

Konečně třetí scénář předpokládal obsazení Kyjeva a celé Levobřežní Ukrajiny.⁷ Operace „Mechanický pomeranč“ počítala za tímto účelem s obklíčením ukrajinské metropole, čímž by byly odříznuty komunikační spojnice se západní částí země a znemožněny přesuny vojsk na pomoc Kyjevu. Tento scénář počítal ve třech sektorech s ofenzivami po celé šířce fronty: na jihu podél linie Rostov–Oděsa; v severovýchodních oblastech za účelem dobytí Charkova a po něm Dněpropetrovska; a na severu, kde měl být rozhodující útok podniknut na Kyjev s cílem zničit Ukrajinu coby nezávislý stát. Scénář předpokládal masivní nasazení pozemních vojsk a bojového letectva a také demonstraci síly v podobě jaderného úderu ve stratosféře nad jižní částí Pripjatských bažin s cílem zlomit odhodlání Ukrajinců k odporu. Součástí plánu byla rovněž mobilizace dobrovolníků z řad ruského obyvatelstva v jihovýchodních oblastech Ukrajiny k tomu, aby na okupovaných územích „zaváděli pořádek“, de facto terorizovali místní obyvatelstvo.

Je vysoce pravděpodobné, že informace o plánu „Mechanický pomeranč“ unikly záměrně s cílem zatlačit na ukrajinské špičky, aby ustoupily od záměru vstoupit do NATO. To nic nemění na faktu, že šlo o jeden ze skutečných plánů války s Ukrajinou vypracovaný ruským generálním štábem po roce 2005.

7 Historicky označoval pojem Levobřežní Ukrajina části ukrajinského území na východním (levém) břehu Dněpru, zahrnující dnešní Černihivskou, Poltavskou a Sumskou oblast a dále východní části Kyjevské a Čerkaské oblasti. Dnes se tímto názvem často označuje celé území Ukrajiny na východ od Dněpru.

Ať už Moskva začala invazi na Ukrajinu plánovat kdykoli, agrese proti Gruzii v létě 2008 ukázala, že Kreml začíná uplatňovat strategii historické revanše vyznačující se zakládáním ohnisek nestability a válečných konfliktů v postsovětském prostoru a že dalším ruským cílem by mohla být Ukrajina a že Moskva bude manipulovat s etnickými Rusy tak, aby narušila integritu Ukrajiny. Leon Aron, ředitel ruských studií při American Enterprise Institute, brzy po pětidenní válce napsal:

V konečném důsledku vstoupí tato krátká válka [v Gruzii - pozn. aut.] do dějin jako počátek zásadní změny ruských národních priorit. Jako nejzávažnější z těchto nových priorit se dnes jeví znovunabytí statků ztracených s rozpadem Sovětského svazu v roce 1991, jež Vladimir Putin označil za „největší geopolitickou katastrofu 20. století“. [...] Kromě Estonska a Lotyšska, kde Rusové sice tvoří přes čtvrtinu obyvatelstva, ale kde členství v NATO zároveň představuje pro Kreml zvýšené riziko, je zdaleka nejpravděpodobnějším cílem Ukrajina. Kyjev se opakovaně vzepřel Rusku a popudil ho vnitrostátní politikou demokratizace, jednoznačně prozápadní orientací a dychtivostí, s jakou chce vedení státu vstoupit do NATO. Téměř každý pátý ukrajinský občan je etnický Rus (což dohromady představuje téměř osm milionů obyvatel), přičemž toto obyvatelstvo žije převážně na severovýchodě země při hranicích s Ruskem.⁸

Západní politické elity tuto analýzu a jí podobné bohužel ignorovaly, což v konečném důsledku pouze utvrdilo Moskvu v jejím přesvědčení, že jí i tato další agrese projde. Avšak ještě na přelomu let 2012 a 2013 Rusko nebylo v praxi schopno vést proti Ukrajině „velkou válku“. Válka v Čečensku a nepřilíš povzbudivé zkušenosti z války s Gruzii ukázaly, že se ruská armáda nachází v kritickém stavu. Za těchto okolností se Moskva soustředila vůči Ukrajině na ekonomický a politický tlak a na budování sítě agentů vlivu ve vedení vojenských a bezpečnostních složek, mezi politiky a podnikatelskými kruhy a v hromadných sdělovacích prostředcích.

Konkrétní praktická příprava války proti Ukrajině započala na podzim roku 2008. V rámci armádní reformy v letech 2008 až 2012 bylo vytvořeno rozsáhlé uskupení ozbrojených sil v Jižním vojenském okruhu, tedy v sousedství několika jihovýchodních oblastí Ukrajiny. Do konce roku 2012 tento vojenský okruh čítal devět motostřeleckých brigád, včetně tří horských, dvě brigády jednotek zvláštního určení a jednu průzkumnou brigádu, výsadkovou útočnou (horskou) divizi a výsadkovou útočnou brigádu. V roce 2012 zde bylo rozmístěno na 400 tanků, přibližně 1 000 těžkých dělostřeleckých systémů, přes 2 000 obrněných vozidel, 250 raketometů včetně nejmodernějších systémů typu Tornado i početné vzdušné síly čítající 90 stíhaček, 100 bom-

8 Leon Aron, „Russia's Next Target Could Be Ukraine“, *The Wall Street Journal*, 10. září 2008, <http://www.wsj.com/articles/SB122100831438617621>.

bardérů, 80 bitevních vrtulníků a 170 víceúčelových vrtulníků určených k přímé palebné podpoře pozemních jednotek.⁹

Ruští vojenští představitelé a experti obvykle tvrdí, že jsou tyto síly určeny k potlačování nepokojů a místních odbojových skupin na Severním Kavkaze, případně k operacím proti Gruzii a Ázerbájdžánu. Avšak jak potvrdily konflikty v Afghánistánu a Čečensku, pravidelné pozemní síly lze s výjimkou lehké a horské pěchoty a speciálních jednotek jen stěží využít v boji proti polovojenským oddílům v hornatém terénu či proti odbojovým skupinám ve městech. Tyto úkoly má na starosti operační uskupení vojsk ministerstva vnitra na Severním Kavkaze o šesti brigádách a několika praporech a útvarch zvláštního určení. Dvě posílené motostřelecké brigády (přibližně 10 000 mužů) rozmístěné v Jižní Osetii a Abcházii by pohodlně stačily na novou invazi do Gruzie, zatímco jednotky 102. ruské vojenské základny v arménském Gjumri čítající v plném stavu téměř 5 000 mužů, 74 tanků, 17 bojových vozidel pěchoty, 148 obrněných transportérů a 84 dělostřeleckých systémů budou schopny podpořit arménské síly v případě nové války o Náhorní Karabach.¹⁰ Jediným myslitelným posláním, které by opodstatňovalo vytvoření takto mocné skupiny ozbrojených sil v Jižním vojenském okruhu, byly masivní útočné operace v jihovýchodních oblastech Ukrajiny zaměřené na okupaci širokého pásu území rozprostírajícího se od Doněcké až k Oděské oblasti.

RUSKÝ KONCEPT HYBRIDNÍHO VÁLČENÍ

Ačkoli Kreml od konce minulého desetiletí vytvářel vojenské jednotky určené pro rozsáhlou „tradiční“ válku proti Ukrajině a rozpracovával plány takových konfliktů, jeho angažmá na Ukrajině od roku 2014 probíhalo od počátku podle modelu hybridní války. Existovalo k tomu několik důvodů. Do konce roku 2013 ruské vojenské a bezpečnostní orgány již vyvinuly samotný koncept, strategii a velmi pravděpodobně i více či méně podrobné plány. Kreml navíc došel k závěru, že prostřednictvím hybridní války počítající s mobilizací místního obyvatelstva, ruských dobrovolníků a žoldnéřů a jejich obrácením proti kyjevské vládě Moskva dosáhne svých cílů na Ukrajině s mnohem menšími náklady než prostřednictvím „tradiční“ války. Prezentací války proti Ukrajině jakožto svého druhu „povstání místního obyvatelstva“ Kreml současně doufal, že dokáže svoji agresi zamaskovat jakoby probíhající „občanskou válkou“ a tím se vyhne zhoršení vztahů se Západem.

9 „Južnyj vojennyj okrug (OSK Jug) – novejšij oblik“, *Ryadovoy.Ru*, 12. září 2012, <https://archive.is/tQylU>.

10 „102-ja voennaja baza Gruppy rossijskich vojsk v Zakavkaz'je“, *Kavkazskij uzal*, 3. dubna 2015, <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/152315>.

Teorii hybridních válek zřejmě poprvé rozpracoval v 60. letech 20. století význačný ruský vojenský teoretik v emigraci Jevgenij Messner ve své studii *Vsemirnaja mjateževojna* (Světová vzpouroválna), která se na počátku nového tisíciletí stala povinnou četbou důstojníků ruského generálního štábu. Messner v ní píše:

Válčení bez armády – válčení prostřednictvím partyzánů, diverzantů, teroristů, rozvracečů, sabotérů a agitátorů nabude v budoucnosti ohromných rozměrů, čemuž nasvědčují nedávné skutečnosti. Iregularnost bez armádní podpory (školitelů, zbraní, léků, ošacení, peněz) nebude fungovat. Začne však fungovat, pokud se jí dostane podpory materiální ze strany pravidelné armády a podpory morální: armádní úspěchy posilují aktivitu iregulérních sil a zvyšují jejich početnost.¹¹

Messnerovu teorii přinejmenším částečně potvrdilo také několik tzv. „národněosvobozených“ válek v Africe, vietnamská válka, partyzánská válka v Nikaragui, sovětská zkušenost v Afghánistánu a nejnověji i ruská zkušenost v Čečensku. Zejména čečenští bojovníci kombinovali současně konvenční i nekonvenční způsoby boje v tomtéž bojovém prostoru a k odražení ruské armády využívali „nepřehledný městský terén, moderní zbraně i rozsáhlé informační operace“.¹²

Reflexe těchto konfliktů, jakož i události arabského jara pobídlly na počátku tohoto desetiletí ruské vojenské vedení k dalšímu rozvoji vlastního konceptu hybridního válčení. Obzvláště ruské vládní kruhy a analytici z řad armádních složek, tajných služeb i akademického prostředí považovali zhroucení zkorumpovaných autoritářských režimů na Blízkém východě a barevné revoluce v Gruzii roku 2003 a na Ukrajině v letech 2004/2005 nikoli za výsledek všeobecného nesouhlasu obyvatel se zkorumpovanými a neefektivními vládnoucími klikami i narůstajícího pnutí uvnitř elit, jak tomu ve skutečnosti bylo, nýbrž za produkt skrytých zahraničních intervencí zahrnujících tajné operace, psychologickou válku a vojenský nátlak. Ruské politické vedení, vojenské velení a bezpečnostní složky na základě tohoto přístupu tak na jedné straně činily opatření, jimiž by neutralizovaly domnělé hybridní výpady Západu do Ruska, a na druhé straně vyvíjely vlastní strategii a taktiku vedení hybridních válek v sousedních zemích především bývalého Sovětského svazu. Jak k tomu poznamenává Mark Galeotti:

11 Jevgenij Messner, „Vsemirnaja mjateževojna“, in *Chočeš mira, pobeđi mjateževojnu. Tvorčeskoje nasledije Je. E. Messnera* (Moskva: Vojennyj universitet, 2005), 91.

12 Daniel T. Lasica, *Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory* (Fort Leavenworth, KS: School of Advanced Military Studies, United States Army Command and General Staff College, 2009), 6, www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA513663.

Byl to klasický ruský zvyk, pocházející ještě ze sovětských dob, používat zkušenosti a strategie jiných zemí coby alegorii pro své vlastní. Když [ruští generálové – pozn. aut.] mluví o způsobech politického boje používaného Západem či Spojenými státy, ve skutečnosti mluví o tom, jak v těchto konfliktech plánuje bojovat a zvítězit samo Rusko, ale tak, aby to nevypadalo, že tím špatným jsou oni.¹³

Výsledný koncept poprvé nastínil náčelník generálního štábu, generálplukovník Valerij Gerasimov, v materiálu z počátku roku 2013. Jak shrnul:

I zcela prosperující stát se může v řádu měsíců, či dokonce dnů proměnit v arénu zuřícího ozbrojeného konfliktu, stát se obětí zahraniční intervence, upadnout do chaosu, humanitární katastrofy či občanské války [...]. Při dosahování politických a strategických cílů vzrostla role nevojenských metod, které svou účinností v mnoha případech výrazně předčily sílu zbraní [...]. Patří k nim využití zvláštních operací i vnitřní opozice k vytvoření trvale aktivní fronty po celém území protivníkovu státu a zároveň i informační působení, jehož formy a metody se neustále zdokonalují.¹⁴

O rok později, na jaře 2014, tehdejší náčelník hlavní operační správy ruského generálního štábu generálplukovník Vladimir Zarudnickij odhalil podrobnější scénář hybridní intervence sestávající ze tří fází. V té první zažehne útočník v zemi, jež má být obětí hybridního útoku, národnostní, náboženské či teritoriální rozpory. Druhou fází charakterizuje přechod od těchto rozporů k otevřenému střetu mezi opozicí a vládou. Během třetí fáze se pak z tohoto střetu, pokud se vládnoucí režim snaží udržet u moci, může vyvinout občanská válka. Zároveň útočník využívá svůj vojenský potenciál k otevřenému nátlaku na napadenou zemi s cílem

nedopustit využití silových struktur [této země – pozn. aut.] k obnově zákonnosti a pořádku. Jakmile dojde k rozpoutání střetů mezi opozicí a vládními silami, začnou cizí státy poskytovat vzbouřencům vojenskou a ekonomickou pomoc. V další fázi může koalice zemí podílejících se na svržení zákonné vlády provést vojenskou operaci na pomoc opozici při uchopení moci. [...] Oddíly žoldněů a banditská uskupení cíleně používají civilisty jako „živý štít“, což vede k velkým ztrátám mezi nezúčastněným civilním obyvatelstvem.¹⁵

13 „Hybrid War as a War on Governance“. Interview by Octavian Manea with Dr Mark Galeotti. *Small Wars Journal*, 19. srpna 2015, <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/hybrid-war-as-a-war-on-governance>.

14 Valerij Gerasimov, „Cennost' nauki v predvidenii“, *Vojenno-promyšlennyj kur'jer*, č. 8 (476) (27. února – 5. března 2013), 1–3.

15 Viz diskusní blok Poisk putej stabilizacii obstanovki na Bližnem Vostoke i severe Afriki. General-polkovnik V. B. Zarudnickij, načal'nik Glavnogo operativnogo upravlenija General'nogo štaba Vooružennyh Sil Rossijskoj Federacii, in *III Moskovskaja konferencija po meždunarodnoj*

Stávající ruská vojenská doktrína, souhrn oficiálních názorů na přípravu k vojenské obraně schválený Vladimírem Putinem na sklonku roku 2014, začleňuje pak mezi charakteristické rysy a specifika ozbrojených konfliktů současnosti prvky typické pro vedení hybridních válek, mezi jinými:

vytváření zón permanentních ozbrojených střetů na území znepřátelených států;
účast nepravidelných ozbrojených formací a soukromých vojenských společností ve válečných operacích;
použití nepřímých a asymetrických metod boje; [a]
využívání politických sil a sociálních hnutí financovaných a řízených ze zahraničí.¹⁶

Takový byl obecný nástin ruských představ a vize hybridních válek, zatímco konkrétní plány a taktika zůstaly v tajnosti. Vzhledem k tomu, že Kreml v současnosti využívá východ Ukrajiny i jako pomyslnou „zkušební střelnici“ umožňující v reálných válečných podmínkách testovat a dále pilotovat nové prostředky a způsoby vedení boje,¹⁷ lze předpokládat, že zkušenosti z anexe Krymu a války v Donbasu podnítl Moskvu k dalšímu zdokonalování metod a technik hybridních intervencí v zahraničí.

VÝVOJ VÁLEČNÉ STRATEGIE

Historicky Moskva počítala s tím, že svých cílů na Ukrajině dosáhne kontrolou nad ukrajinskou vládní elitou. Konkrétně až do února 2014 vkládali Putin a jeho generalita naděje do prezidenta Janukovyče a jeho vlády, která se koncem roku 2013 po odmítnutí podpisu asociační dohody s Evropskou unií stala plně závislou na Rusku. Kreml byl tehdy přesvědčen, že Janukovyčův režim ještě ustojí Majdan a udrží se u moci až do prezidentských voleb plánovaných na rok 2015. Tuto strategii lze nazvat jako „plán A“. Zároveň se však Rusko hned na počátku roku 2014 začalo připravovat i na uskutečňování „plánu B“, známého též pod názvem „projekt Novorusko“, jenž měl za cíl odtrhnout jihovýchodní část Ukrajiny, zahrnující Doněckou, Luhanskou, Charkovskou, Dněpropetrovskou, Záporožskou, Chersonskou, Nikolajevskou a Oděskou oblast a Krym, od druhé poloviny státu a přeměnit je na ruský protektorát.

bezopasnosti. *Materialy konferencii*. Pod obščeje redakcijej A. I. Antonova, zamestitelja Ministra oborony Rossijskoj Federacii. 23–24 maja 2014 (Moskva: Ministerstvo oborony Rossijskoj Federacii, 2014), 47–50.

16 Vojennaja doktrina Rossijskoj Federacii, *Rossijskaja gazeta*, 30. prosince 2014, <https://rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html>.

17 Vladimir Gorbulin, „Gibridnaja vojna' kak ključevoj instrument rossijskoj geostrategii revanša“, *Zerkalo nedeli*, 23. ledna 2015, http://gazeta.zn.ua/internal/gibridnaya-voyna-kak-klyuchevoj-instrument-rossiyskoj-geostrategii-revansha-_.html.

Kreml s největší pravděpodobností zamýšlel, že by tyto regiony vytvořily jakýsi stát ve státě, zvaný třeba Jihovýchodní ukrajinská republika nebo nějak podobně, který by byl vyhlášen na Sjezdu zástupců jihovýchodních oblastí Ukrajiny, Krymu a Sevastopolu konaném v Charkově 22. února 2014.

Události z 21. a 22. února 2014 však oba tyto plány zhatily. Janukovyč ze strachu uprchnul z Kyjeva, jeho režim se zhroutil a sjezd v Charkově se odmítl separatistickými projekty zabývat. Za těchto okolností dal Kreml pokyn k zahájení hybridní války, jejímž cílem byl vznik „Novoruska“. Prvním krokem této války mělo být připojení Krymu a následně měl být „krymský scénář“ použit i v dalších oblastech určených k odtržení od Ukrajiny a přechodu pod ruskou kontrolu. Dne 17. dubna 2014 odhalil Putin své plány anektovat celou jihovýchodní Ukrajinu v přímém televizním přenosu:

Připomenu, a používám přitom terminologie ještě carských dob: jde o Novorusko. Charkov, Luhansk, Doněck, Cherson, Nikolajev, Oděsa nebyly v carských dobách součástí Ukrajiny; jsou to všechno území, která byla předána Ukrajině ve 20. letech sovětskou vládou. [...] Všechno to vzniklo po zaslužených vítězstvích Potěmkina a Kateřiny II. ve známých válkách s centrem v Novorossijsku. Odtud také „Novorusko“. Potom, z nejrůznějších příčin, Rusko o tato území přišlo, ale lidé [Rusové – pozn. aut.], ti tam zůstali.¹⁸

Ruští politici a experti nejčastěji tvrdí, že sama myšlenka „Novoruska“ je ryze defenzivní povahy a zaměřuje se na ochranu obyvatel Donbasu před tzv. „fašistickou juntou“ v Kyjevě. Jen někteří moskevští znalci k tomu dodávají, že jedním z pravých cílů tohoto projektu mělo být zamezit členství Ukrajiny v NATO. Například Dmitrij Trenin, ředitel Moskevského centra Carnegie a jeden z nejinteligentnějších apologetů Putinova režimu, v červnu 2014 připustil, že pokud by byl „projekt Novorusko“ naplněn, vytvořilo by to „skutečné institucionální záruky, že nebudou podniknuty žádné kroky směrem ke vstupu do NATO“.¹⁹

Ve skutečnosti však měl kremelský „plán B“ za cíl především posílit ruskou strategickou přítomnost v oblasti severozápadního Černomoří. V případě úspěšné realizace plánu by se hlavní ukrajinská průmyslová centra včetně klíčových podniků vojensko-průmyslového komplexu, strategických přístavů a komunikací dostala pod kontrolu Ruska. Ze zbytku Ukrajiny by se stal ekonomicky neživotaschopný a politicky nestabilní útvar a ruská vojska by

18 Stenogramma. Prjamaja linija s Vladimirom Putinyem, 17. dubna 2014, <http://2014.moskva-putinu.ru/parts/multi.html>.

19 Dmitri Trenin, „Russia's goal in Ukraine remains the same: Keep NATO out“, *Al Jazeera America*, 2. června 2014, <http://america.aljazeera.com/articles/2014/6/2/russia-s-goal-inukraineremains-thesame-to-keep-nato-out.html>.

stanula na hranicích s Rumunskem a strategická situace v jihovýchodní Evropě by se dramaticky změnila ve prospěch Ruska. Kreml tak v „Novorusku“ spatřoval strategicky důležitou průmyslovou základnu a předmostí, odkud by mohly ruské jednotky ohrožovat a napadnout území NATO na jihovýchodním křídle.

První fáze ruského hybridního válečného scénáře směřující k vytvoření „Novoruska“ v jihovýchodních oblastech Ukrajiny měla započít aktivizaci ruských agentů, proruských skupin a iniciativ jako Ruskoje jedinstvo pod vedením Sergeje Aksjonova, jenž stojí v čele „Republiky Krym“ od momentu okupace, Odesskaja družina v Oděse, Oplot v Charkově a mnoha dalších. Tyto organizace měly na základě pokynů z Moskvy podněcovat masové nepokoje, obsazovat zejména vládní a správní budovy, oblastní velitelství policie a bezpečnostních složek s cílem neutralizovat tyto i další pořádkové orgány a také izolovat místní vedoucí představitele a veřejně činné osobnosti stavějící se proti ruskému zásahu. Oblastní zástupci měli pak hlasovat o nedůvěře nové vládě v Kyjevě a obracet se na ruského prezidenta se žádostmi o pomoc na ochranu separatistů a jejich vůdců a k potlačení proukrajinských skupin a sil.

Tuto taktiku zcela nedvojsmyslně vylíčil v odposlechnutém rozhovoru 1. března 2014 Putinův poradce Sergej Glazjev, když svojí spojce operující v Oděse vštěpoval:

Mám přímý rozkaz shora burcovat lidi na Ukrajině, jak to jen jde. To znamená, je potřeba dostat je do ulic [...] co nejrychleji. Protože, jak vidíš, prezident už podepsal výnos [jedná se patrně o rozhodnutí Rady federace, které prezidentu Ruska dovoluje nasadit na území Ukrajiny armádu – pozn. editora v původním zdroji]. To znamená, že operace začala. Už jsou zprávy, že se dala do pohybu armáda. Tak co tam tedy [provokatéri – pozn. aut.] vyledávají?! [...] Moc důležitá jsou pro nás rozhodnutí oblastních rad. [...] obsadit oblastní rady, aby zástupci mohli přijít, a těm je taky potřeba vysvětlit, zástupcům, že jsou povinni za této situace přijít a hlasovat. Kdo nepřijde a nebude hlasovat, je zrádce, banderovec, fašista a tak dále, se všemi důsledky.²⁰

Zároveň s tím se měly ruské vojenské jednotky shromažďovat v blízkosti ukrajinských hranic a tím vyvíjet na nové ukrajinské vedení tlak, aby se neodvažovalo proti proruským separatistům a ozbrojeným vzbouřencům nasadit armádu.

Nejpozději do konce května 2014 však bylo zřejmé, že ruské tajné služby a proruští vzbouřenci již nedokážou zopakovat krymský scénář v dalších oblastech předpokládaného „Novoruska“, s výjimkou některých částí Donbasu,

20 Dmitrij Nejmyrok, „Sdelat' kak v Charkove. GPU opublikovala peregovory sovetnika Putina o besporjadkach v Ukraine“, *MediaPort*, 23. srpna 2016, <http://www.mediaport.ua/sdelat-kak-v-harkove-gpu-opublikovala-peregovory-sovetnika-putina-o-besporjadkach-v-ukraine>.

kde separatistické bojůvky uchvátily moc. Od té doby se Kreml soustředil na poněkud méně ambiciózní, leč dle ruských politických plánovačů možná dosažitelnější cíl: přimět Kyjev, a to i skrze započatá jednání se západními partnery, ke změně ukrajinského politického systému a ústavy. Ta měla podle Moskvy jednoznačně zahrnovat „federalizaci“, neutralitu a zvláštní status pro Donbas. Tímto způsobem Rusko vyvíjelo na Ukrajinu nátlak, aby přistoupila na změnu z unitárního státu ve volnou konfederaci regionálních jednotek, z nichž každá bude mít právo utvářet vlastní zahraniční ekonomické vztahy a do jisté míry i zahraničněpolitickou orientaci. Dalším ruským požadavkem bylo, aby se Ukrajina zřekla potenciálního členství v NATO a aby souhlasila s přeměnou dvou oblastí, Doněcké a Luhanské, anebo jejich částí, na enklávu, která by formálně zůstávala součástí Ukrajiny, ale byla plně řízena z Moskvy. Navíc se Kreml snažil zajistit, aby vedoucí představitelé této enklávy, složené z nově k tomu účelu utvořené tzv. „Doněcké lidové republiky“ („DNR“) a „Luhanské lidové republiky“ („LNR“), získali právo veta v klíčových politických a ekonomických rozhodnutích na celonárodní úrovni. Kreml tak okupovaná území Donbasu chápal jako jakéhosi trójského koně zavlečeného na Ukrajinu s cílem kriticky oslabit, zpoddajnit a rozbít ukrajinskou státnost.

V první polovině roku 2015, krátce po uzavření druhé minské dohody, si již v Kremlu nemohli neuvědomovat, že Rusko nemá dostatečné vojenské, ekonomické ani politické páky k tomu, aby donutilo kyjevské orgány „federalizovat“ Ukrajinu v nepevný konglomerát polosamostatných formací a zařídilo špičkám „DNR“ a „LNR“ právo veta v ukrajinské zahraniční a bezpečnostní politice. Proto se Moskva od jara roku 2015 nedívala na tyto oblasti s téměř zcela zničenou ekonomikou a sociální infrastrukturou ani tolik jako na nástroj umožňující Kremlu diktovat kyjevské vládě svoji vůli, jako spíš na zanícenou krvácející ránu, která bude vyčerpávat ukrajinskou společnost a bránit Ukrajině v uskutečnění potřebných reforem. Tím Moskva sleduje tři hlavní cíle: zabránit vojenské porážce separatistické enklávy; přeměnit ji v nástroj vojenského, politického a ekonomického nátlaku na Kyjev; a vytvořit na východě země zdroj trvalého napětí a ozbrojeného odporu.

HYBRIDNÍ VÁLKA V PRAXI

Dne 23. února 2014 v časných ranních hodinách, bezprostředně po nezdaru charkovského sjezdu, který měl vyhlásit odtržení „Novoruska“ od Ukrajiny, nařídil Putin invazi na Krym spojenou s mobilizací ruského jaderného arzenálu.²¹ Téměř vzápětí nato začalo po celém Rusku verbování žoldněrů a dob-

21 Aleksandr Baklanov, „Posle prisojedinenija Kryma Putin gotovilsja k jadernoj vojne“, Snob, 15. března 2015, <http://snob.ru/selected/entry/89482>.

rovolníků pro boj na Ukrajině.²² Místní oddělení FSB a místní vojenské správy, tzv. vojenkomaty,²³ měly zájem zejména o čerstvě penzionované důstojníky, vysloužilé vojáky a poddůstojníky výsadkových jednotek či útvarů zvláštního určení, vojenské zpravodajce a také spojaře, tankisty i další vojáky z povolání.²⁴ Šlo o jasný signál, že ruské plány hybridní války zahrnují vytváření neoficiálních armád na území budoucího „Novoruska“ schopných plnohodnotného boje proti ukrajinským ozbrojeným silám. Vedle toho verbovaly rekruty pro hybridní operace na Ukrajině i četné svazy válečných veteránů, krajně pravicové i krajně levicové strany a organizace včetně politické strany Rodina (Vlast) či Komunistické strany Ruské federace. Náborová kampaň probíhala pod dohledem FSB, která měla na starosti také infiltraci žoldněřů z Rostovské oblasti přes rusko-ukrajinskou hranici do Donbasu.²⁵

Zároveň byly ke konci února 2014 zaangažovány i místní proruské skupiny a sítě, aby zahájily destabilizační akce na jihovýchodě Ukrajiny, zejména v Doněcké, Luhanské, Charkovské, Oděské a Dněpropetrovské oblasti. Úspěšné zabránění Krymu inspirovalo ruské agenty, proruské aktivisty a polhavlary místních organizací Strany regionů a Komunistické strany Ukrajiny k opakování krymského scénáře na celém území virtuálního „Novoruska“. Ti od konce února organizovali pouliční protesty s výzvami k odtržení od Ukrajiny, vyvolávali potyčky s ukrajinskými pořádkovými silami a obsazovali úřední budovy, velitelství policie a bezpečnostních služeb a vojenské objekty. Přitom používali taktiku „lidských štítů“, čímž ukrajinskou policii stavěli před dilema, zda se zdržet použití síly, anebo použít zbraně proti civilnímu obyvatelstvu. V mnoha případech byly nepokoje vedeny speciálně vyslanými operačními důstojníky FSB a GRU. Jádro násilníků často tvořily skupiny tzv. „ruských turistů“, v podstatě drobných kriminálních, vandalů, sportovních fanoušků, bitkařů a členů nacionalistických organizací z přilehlých oblastí Ruské federace. Zejména útok na budovu charkovské oblastní státní administrace z 1. března 2014 byl podle ukrajinských zdrojů proveden členy místní organizace Oplot s pomocí zhruba dvou tisíců těchto „turistů“.²⁶

22 Viktorija Makarenko, „V Rostovskoj oblasti načalas' zapis' aktivistov, gotovych otpravit'sja v Ukraínu“, *Novaja gazeta*, 24. února 2014, www.novayagazeta.ru/news/319251.html; a Aleksej Tarasov, „Obostrenije ruskogo voprosa. Kto v Sibiri sobirajet opolčeniye dlja zaščity Kryma“, *Novaja gazeta*, 26. února 2014, <https://www.novayagazeta.ru/articles/2014/02/26/58524-obostrenie-russkogo-voprosa>.

23 Tyto správy jsou v Rusku známy pod názvem vojenské komisařství (*vojennyj komissariat*, zkráceně *vojenkomat*), která zajišťují nábor nových rekrutů, registraci záložních důstojníků, evidenci vojenských stavů, nástupní vojenský výcvik (tzv. přijímač) a výkon dalších vojenských pravomocí na místní úrovni.

24 Jelena Kostjučenko, „Armija i dobrovol'cy“, *Novaja gazeta*, 3. září 2014, <https://www.novayagazeta.ru/articles/2014/09/03/60981-armiya-i-dobrovoltsy>.

25 Viktorija Makarenko, „Fermy dlja ‚dikich gusej‘“, *Novaja gazeta*, 11. června 2014, <https://www.novayagazeta.ru/articles/2014/06/11/59938-fermy-dlya-171-dikih-gusej-187>.

26 „Kharkiv regional administration building stormed on March 1 by Russian ‚tourists‘ – activ-

Do poloviny května 2014 se ukrajinským úřadům podařilo potlačit nepokoje v několika jihovýchodních oblastech i pokusy o vyhlášení „lidových republik“ v Charkově a Oděse. Avšak v Donbasu se situace vyvinula úplně jinak. Donbas, a zejména Doněcká oblast, byl politickou baštou Janukovyčovy rodiny. Všechny, či téměř všechny funkce v místních zastupitelských a správních orgánech i policejním a bezpečnostním aparátu byly v rukou příslušníků Janukovyčovy kliky, kteří měli dost důvodů se bát nových pořádků. Velká část místní populace navíc přináležela k ruskému etniku. Rusky mluvící obyvatelé snadno podléhali naprosto zdrcující moskevské propagandě, která je šokovala smyšlenými zvěrstvy, která jim jakoby hrozila ze strany „fašistické junty“ v Kyjevě.

Nepokoje iniciované a organizované ruskými emisary a agenty sice ohrožovaly autoritu Kyjeva v Donbasu, ale samy o sobě k uchvácení veškeré správní moci do rukou chráněnců Moskvy ještě nevedly. Za těchto okolností pronikaly od dubna 2014 do Donbasu rostoucí počty příslušníků ruských speciálních jednotek, tzv. „zelených mužíčků“, a také žoldnéři s bohatými válečnými zkušenostmi. Skupiny ozbrojenců ve vojenských uniformách bez označení se zmocnily několika měst na severu Doněcké oblasti a staly se jádrem mnohem větších separatistických oddílů tvořených hlavně místními. Nejslavnější z nich pod vedením Igora Girkina (přezdívaného Strelkov), důstojníka ruské FSB, obsadila Slovjansk, stotisícové město zaujímající důležitou strategickou polohu v oblasti.

Tyto polovojenské oddíly sehrály v prvních fázích hybridní války na východě Ukrajiny zcela klíčovou úlohu. Bez nich by se proruským a separatistickým politikům nepodařilo uchopit moc a odrazit první poněkud chabé pokusy nové ukrajinské vlády potlačit ohniska ozbrojeného komplotu v Donbasu. Girkin se příliš nemýlil, když prohlašoval, že to byl on, kdo „stiskl spoušť války“. „Kdyby naše jednotka nepřekročila hranice,“ chlubil se později, „dopadlo by to všechno podobně jako v Charkově nebo v Oděse. Byly by desítky mrtvých, upálených a zatčených. A tím by to skončilo. Ale ten reálný setrvačnický války, který pořád jede, spustil náš oddíl.“²⁷ Jediné, na co si už nevzpomněl, je, že v Donbasu existovala celá řada dalších podobných skupin, které sloužily jako jádro stmelující ozbrojené formace složené z místních obyvatel a z Rusů, kteří na východ Ukrajiny pronikli z Rostovské oblasti.

Uchvácení moci v Donbasu ozbrojenými gangy bylo tím nejdůležitějším, nikoli však jediným cílem hybridní války Moskvy na jaře 2014. Tím dalším

ist“, *Ukrinform*, 3. března 2014, https://www.ukrinform.net/rubric-politics/1626728-kharkiv_regional_administration_building_stormed_on_march_1_by_russian_tourists_activist_318009.html.

27 Igor' Strelkov, „Kto ty, Strelkov?“, *Zavtra*, 20. listopadu 2014, <http://zavtra.ru/blogs/kto-tyi-strelkov>.

byly vznik a legalizace ruských samosprávných a politických orgánů, které by reprezentovaly místní obyvatelstvo navenek. Takzvaná „Doněcká lidová republika“ a „Luhanská lidová republika“ byly vyhlášeny dne 7. a 28. dubna 2014; jejich „vlády“ byly buď „zvoleny“ anebo najmenovány zbytky regionálních zastupitelstev zděděných z Janukovyčovy éry. Dne 11. května 2014 byla „nezávislost“ těchto „republik“ posvěcena cestou „všelidového hlasování“ obyvatel příslušného útvaru. To Moskvě umožnilo nahradit předchozí oblastní samosprávy, tíhnoucí občas ke kompromisu s Kyjevem, „samosprávami“ novými, plně podléhajícími Moskvě. Vznik „DNR“ a „LNR“ byl také úspěšně využíván k vykreslování ruské agrese jakožto „občanské války“ mezi kyjevskou vládou a ruským lidem na východní Ukrajině, bouřícím se proti „fašistickému režimu“.

Výsledky těchto „referend“ o otázce statusu oblastí Doněcku a Luhansku z 11. května 2014 a následně „parlamentních voleb“ z 24. listopadu 2014 sloužily k legitimizaci mocenských orgánů separatistů. Existují ovšem dobré důvody pro to považovat ohlášené výsledky za zfalšované. Bylo oznámeno, že 89 % zúčastněných podpořilo „nezávislost“ Doněcké oblasti, zatímco proti bylo jen 10 %.²⁸ Avšak četné průzkumy veřejného mínění, jež byly v těchto oblastech uskutečněny na jaře 2014, tedy těsně před tím, než se jejich část dostala pod kontrolu proruských ozbrojenců, ukázaly, že většina tamějšího obyvatelstva je pro jednotnou Ukrajinu. Podle šetření provedeného Kyjevským mezinárodním institutem sociologie ve dnech 8. až 16. dubna 2014 metodou dotazování nesouhlasila více než polovina respondentů s myšlenkou připojení k Rusku, zatímco pro bylo 27 až 30 % obyvatel.²⁹

Až do začátku června 2014, kdy ukrajinské vládní oddíly zahájily ofenzivní operace proti samozvaným „republikám“ na východě země, nedokázali ruští emisaři postavit bojeschopné separatistické vojsko. Jednalo se o poměrně hekticky poskládanou a špatně organizovanou změť nezávislých či polozávislých ozbrojených uskupení a milicí, jejichž velitelé kontrolovali různé menší či větší územní celky. Vesměs šlo o oddíly malé, v řádu několika desítek mužů, ačkoli byly i takové, které čítaly několik tisíc ozbrojenců (blíže ke složení ruských hybridních vojsk na východě Ukrajiny viz následující tabulku 6.1).

28 „Ukraine rebels hold referendums in Donetsk and Luhansk“, *BBC News*, 11. května 2014, <http://www.bbc.com/news/world-europe-27360146>.

29 „Mnenija i vzglyady žitelej jugo-vostoka Ukrainy: Aprel' 2014“, *Zerkalo nedeli*, 18. dubna 2014, http://zn.ua/UKRAINE/mneniya-i-vzglyady-zhiteley-yugo-vostoka-ukrainy-aprel-2014-143598_.html.

Tabulka 6.1: Největší ozbrojená uskupení separatistů v Doněcké a Luhanské oblasti

Prapor/ brigáda	Početní síla*	Doplňující informace a profil
Doněcká oblast		
Oplot (Bašta)	1000–4000	v činnosti od června 2014; působiště zejména v Doněcku; velitelem Alexandr Zacharčenko; od konce roku 2014 považován za nejsilnější ozbrojenou formaci v Donbasu; v roce 2015 přeměněn na 5. samostatnou motorizovanou brigádu 1. armádního sboru
Vostok (Východ)	250–1000	působiště v Doněcku; velitelem Alexandr Chodakovskij, někdejší velitel jednotky zvláštního určení ukrajinské zpravodajské služby SBU v Doněcké oblasti; od listopadu 2014 do března 2015 byl Chodakovskij předsedou Bezpečnostní rady „Doněcké lidové republiky“; považován za prodlouženou ruku ruské FSB
Armija Strelkova, též 1 Slavjanskaja brigáda (Strelkovova armáda, Slavjanský prapor/brigáda)	1000–4000	v dubnu 2014 se bývalý důstojník FSB Igor Girkin (Strelkov) spolu s 50 převážně krymskými bojovníky zmocnil města Slovjansku na severu Doněcké oblasti; během několika týdnů se ke skupině přidalo mnoho místních obyvatel i žoldnéřů a počátkem léta 2014 se stala největším ozbrojeným uskupením separatistů na východě Ukrajiny; po Strelkovově útěku do Ruska v polovině srpna 2014 se „armáda“ zčásti rozešla, zčásti se přidala k strukturám Oplot
Gruppirovka Bezlera (Bezlerova skupina)	300–1000	působiště s centrem v Gorlovce a Makejevce; velitelem Igor Bezler (přezdívka Běs), bývalý důstojník ruské rozvědky GRU; složena převážně z ruských dobrovolníků a žoldnéřů; v listopadu 2014 byl Bezler donucen z Donbasu odejít; od té doby neexistují o jeho skupině spolehlivé informace
Russkaja pravoslavnaja armija (Ruská pravoslavná armáda)	300–4000	v činnosti od května 2014; sídlí v bývalé budově ukrajinské zpravodajské služby SBU v Doněcku; velitelem Michail Verin; složena převážně z obyvatel sociálně a ekonomicky marginalizovaných lokalit Donbasu; do srpna 2014 loajální vůči Girkinovi; spolupracuje s Pavlem Gubarevem, někdejším samozvaným „lidovým gubernátorem“ Donbasu s úzkými vazbami na ruskou fašistickou organizaci Ruská národní jednota
Luhanská oblast		
Zarja (Úsvit)	1000	velitelem Igor Plotnickij; kontroluje Luhansk, Krasnodon a okolní části městské aglomerace
Kazač'ja nacional'naja gvardija Vsevelikogo vojska Donskogo (Kozácká národní garda Vševelikého vojska donského)	4500–5000	největší ozbrojené uskupení v Luhanské oblasti; příslušníci pocházejí zejména z řad ruských kozáckých organizací; velitelem Nikolaj Kozicyjn; osobní neshody s Igorem Plotnickým; první skupiny gardy pronikly do Luhanské oblasti v květnu 2014; později převzaly kontrolu nad městy podél ruské hranice a v jižní části oblasti. Kozicyjn vyhlásil svůj plán na vybudování kozáckého státu v Donbasu, avšak na jaře 2015 byl donucen z Luhansku odejít

Prizrak (Přízrak)	1000	působíště v Alčevsku, Stachanově a Brjance; od roku 2014 do května 2015 byl velitelem Alexej Mozgovoj, avšak v květnu 2015 byl fyzicky zlikvidován, pravděpodobně ruskými speciálními jednotkami, pro předchozí rozepře s Plotnickým
1 kazačij polk imeni atamana Platova (První kozácký pluk atamana Platova)	1300	velitelem Pavel Dremov; podřízen přímo velení ozbrojených sil Ruské federace rozmístěných v Luhanské oblasti; v prosinci 2015 fyzicky zlikvidován, s největší pravděpodobností ruskými speciálními jednotkami

* V různých zdrojích lze nalézt zcela odlišné odhady velikosti jednotlivých ozbrojených uskupení, což je dáno jednak nedostatkem spolehlivých údajů, jednak tím, že se počet příslušníků těchto formací proměňoval v čase. Tabulka poskytuje minimální a maximální odhady počtu členů.

Zdroj: Vlastní schéma s využitím nejrůznějších zdrojů, včetně Vjačeslav Chripun, „Gruppirovki bojevikov Donbassa: kto protiv kogo vojujet“, *Insider*, 3. července 2014, <http://www.theinsider.ua/politics/53b4772d03e94/>; „Donskije kazaki sozdajut nacgvardiju dlja zaščity ukrajskich brat'jev“, *Istina.com.ua*, 27. června 2014, [http://regional-dialogue.com/ru/separatist-movements/](http://istina.com.ua/news/donskie-kazaki-sozdayut-nacgvardiyu-dlya-zashchity-ukrajskich-bratev; Denis Kazanskij, „Separatistskije dviženija Donbassa. Glavnyje grupy i lideri“, <i>Regional dialogue</i>, 30. března 2015, <a href=); Alec Luhn, „The People’s Court of Eastern Ukraine“, *The Nation*, 22. prosince 2014, [Deutsche Welle, 17. července 2014, \[Politrada, 25. října 2014, \\[Deutsche Welle, 30. května 2014, \\\[Místní hybridní síly byly složeny i z některých dřívějších členů ukrajinských pořádkových sil, z proruských aktivistů, z okolo třiceti tisíc lidí na okraji společnosti a místních vyvrhelů, pro něž bylo členství v milici zástěrkou pro vlastní kriminální činnost, z nezaměstnaných a z nemajetných, pro něž byla služba v separatistické milici jediným zdrojem obživy. Podpory se jim dostávalo od speciálních jednotek ruských bezpečnostních a zpravodajských služeb; dále od vojenských důstojníků „na dovolené“, sloužících v separatistických bandách jako školitelé, poradci a stratégové a podřízených přímo velitelství Jižního vojenského okruhu v Rostově; dále od nájemných vojáků včetně profesionálních vojáků s nezbytnými bojovými a vojenskými\\\]\\\(http://dw.de/p/1C9Tp.</p>
</div>
<div data-bbox=\\\)\\]\\(http://politrada.com/news/ob-etom-govoryat-kakije-gruppirovki-vouyut-na-donbasse-s-ukrajskoj-armiey-i-mežu-soboy; Galina Petrovskaja, „Rossijskij politolog: Moskva vedet gibridnuju vojnu protiv Ukrainy“, <i>Deutsche Welle</i>, 21. května 2014, <a href=\\)\]\(http://dw.de/p/1CeNK; „Osnovnyje terrorističeskije gruppirovki Donbassa: otrjad Bezlera-„Besa“, formirovanije Girkina-„Strelka“, „Armija Jugo-vostoka“ Zdriljuka-„Abvera“, „Narodnoje opolčenie“, „Meč i trost'. Pravoslavnyj monarchičeskij žurnal, 27. května 2014, <a href=\)](http://www.thenation.com/article/193409/peoples-court-eastern-ukraine; Albina Kovalyova, „Meet the Russian Orthodox Army, Ukrainian Separatists’ Shock Troops“, <i>NBC</i>, 16. května 2015, <a href=)

zkušenostmi, svého druhu žoldáků, při obsluze moderních zbraňových systémů; dále od nepřilíš dovedných řadových vojáků, kteří doplňovali početní ztráty; a v neposlední řadě také od kozáků a dobrovolníků krajně pravicové i levicové orientace. Hlavním nástrojem kremelské politiky na tomto území byly jednotky zvláštního určení FSB a GRU, čítající podle ukrajinských zdrojů v polovině roku 2014 jeden až dva tisíce důstojníků.³⁰

Sestřelení boeingu Malajsijských aerolinií dne 17. července 2014, jež mělo za následek smrt všech 298 civilistů na palubě, bylo jasnou ukázkou děsivých důsledků ruské intervence zahrnující již i dodávky pokročilých zbraňových systémů. Mezinárodní vyšetřovací tým na podzim roku 2016 oficiálně oznámil, že let MH17 byl sestřelen protiletadlovým raketovým systémem Buk, který se do Donbasu dostal z Ruska, přičemž samotná střela byla odpálena z území kontrolovaného proruskými separatisty. Skupina investigativních novinářů Bellingcat poskytla nepřeborné množství důkazů o tom, že ve dnech 23. až 25. června 2014 převezla 53. protiletadlová brigáda ruských raketových vojsk dislokovaná v Kursku raketový systém Buk na místo nacházející se v blízkosti ruské hranice s Ukrajinou. Zde toto zařízení překročilo ukrajinskou hranici, aby dál putovalo přes území ovládané separatisty až na pozici jižně od města Snižne, odkud byla vypuštěna osudná střela, jež byla příčinou havárie letu.³¹

Na konci srpna 2014, v kritických chvílích ozbrojených střetů, kdy separatistické síly stály na pokraji úplné porážky, vyslalo Rusko do Donbasu na zapřenou několik praporových taktických skupin vlastních pozemních vojsk.³² Předehrou k ozbrojenému vpádu se stalo vypravení prvního tzv. „humanitárního konvoje“ sestávajícího z 227 nákladních vozidel přivážejících na východ Ukrajiny přes nekontrolovanou hranici jakoby „humanitární pomoc“, jež mělo ruský vpád zamaskovat „humanitární intervencí“ na záchranu civilního obyvatelstva v zóně konfliktu. Ačkoli Kreml vyslání vojáků a těžké výzbroje na Ukrajinu opakovaně popřel, západní vlády i vláda ukrajinská mají za potvrzené, že za následnou porážkou ukrajinské armády u Ilovajsku a Savur Mohyly na přelomu srpna a září 2014 stály pravidelné jednotky rus-

30 Inna Kuprijanova, „Po sledam donbasskich separatistov: kto vojujet na storone DNR?“, *Deutsche Welle*, 17. července 2014, <http://dw.de/p/1CeNK>.

31 Oficiální předběžné výsledky vyšetřování Společného vyšetřovacího týmu viz prezentaci Joint Investigation Team, Presentation preliminary results criminal investigation MH17 28-09-2016, Openbaar ministerie, 28. září 2016, <https://www.om.nl/onderwerpen/mh17-vliegramp/presentaties/presentation-joint/>. Viz také Bellingcat Investigation Team, MH17 - The Open Source Investigation, Two Years Later, Bellingcat, 15. července 2016, <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2016/07/15/mh17-the-open-source-investigation-two-years-later/>.

32 Ruská praporová taktická skupina je prapor posílený o výzbroj jednotek vyššího stupně, především brigád. Její součástí je deset ozbrojených transportérů pro každou ze tří rot a velitelské vozidlo. Počet tanků se liší jednotka od jednotky. Ke každé praporové taktické skupině je přičleněna alespoň jedna dělostřelecká divize.

ké armády. V listopadu 2014 byla hlášena přítomnost asi sedmi tisíc ruských vojáků přímo na východě Ukrajiny a dalších 40 až 50 tisíc se jich srocovalo bezprostředně za východní hranicí země.³³ Od září 2014 do ledna 2015 se rovněž několik jednotek ruského specnazu a oddílů námořní pěchoty zapojilo do bojů o doněcké mezinárodní letiště.³⁴ Obdobně i v bitvě o Debalceve v lednu a únoru 2015 sehrály rozhodující roli ruské tankové brigády.³⁵

Moskva se tím nakonec odchýlila od modelu hybridní války a vyslala do Donbasu pravidelnou armádu, aby zachránila místní chráněnce před hrozící porážkou. Bojový potenciál separatistických sil oslabila špatná disciplína, neefektivní ústřední velení, nedostatečná koordinace mezi jednotlivými jednotkami a také soupeření mezi jednotlivými veliteli o kontrolu nad ekonomickými zdroji oblasti. Heidi Reisinger a Alexandr Golc k tomu uvádějí:

Když ukrajinské vojsko začalo vytlačovat separatisty a hrozilo, že budou odříznuti od hranic s Ruskem, Moskva potajmu vyslala přes hranice svoji armádu, aby separatistům poskytla přímou bojovou podporu. Ruské oddíly válčily v sestavě praporových taktických skupin převelených ze čtyř leteckých divizí rozmístěných v oblasti, společně s 18. vojenskou brigádou (celkem šlo o maximálně tři až čtyři tisíce vojáků) [...] Je vysoce pravděpodobné, že ruská vláda nechtěla bořit iluzi o své neúčasti ve válce. Avšak vojenské operace se vyhrtyly natolik, že již nemělo smysl nadále účast Ruska popírat.³⁶

Zároveň ale Kreml nechtěl riskovat na Ukrajině „velkou válku“. Vynikající ruský vojenský historik Mark Solonin bezprostředně po podpisu první minské dohody na počátku září 2014 vylíčil, kterak dosavadní praktická zkušenost Moskvy s vedením války

ukázala a dokázala, že Rusko nemá zahraničněpolitický potenciál potřebný pro otevřenou plnohodnotnou invazi na Ukrajinu, tzn. že nemá sílu odolat tlaku Západu potřebnou pro případ takové invaze. A pokud jde o naději na „celonárodní lidové povstání

33 Shane Harris, „Thousands of Putin's Troops Now in Ukraine, Analysts Say“, *The Daily Beast*, 11. listopadu 2014, <http://www.thedailybeast.com/articles/2014/11/11/thousands-of-putin-s-troops-now-in-ukraine-analysts-say.html>.

34 „Ukraine crisis: New battle rages at Donetsk airport“, *BBC News*, 1. prosince 2014, <http://www.bbc.com/news/world-europe-30275259>; a „Militants with Russian Naval Infantry marks in Donetsk airport“, *UkrStreamTV*, 15. ledna 2015, https://ukrstream.tv/en/videos/militants_with_russian_naval_infantry_marks_in_donetsk_airport_15_01_15.

35 Souhrnně k tomu viz Dmitrij Tymčuk, Jurij Karin, Konstantin Mašovec a Vjačeslav Gusarov, *Vtorženije v Ukrainu. Chronika rossijskoj agressii* (Kijev: Brajt Star Pablišing, 2016), 74–91.

36 Heidi Reisinger a Alexander Golts, „Russia's Hybrid Warfare. Waging War below the Radar of Traditional Collective Defence“, *NATO's Response to Hybrid Threats*, ed. Guillaume Lasconjarias a Jeffrey A. Larsen (Rome: NATO Defense College, 2015), 121.

ruský mluvící populace na jihovýchodě Ukrajiny“, tato chiméra vzala za své před třemi čtyřmi měsíci.³⁷

Kreml dobře ví, nakolik je konsolidace politických kruhů a ozbrojených skupin na okupovaných územích pod vedením klik ovládaných napřímo z Moskvy klíčová, nemají-li se separatistické režimy zhroutit a zaniknout. S tímto zřetelem byly od podzimu 2014 hybridní válečné aktivity Moskvy zaměřeny na konsolidaci jednotlivých milicí do společného vojska podřízeného jednotnému velení. Někteří velitelé jako Girkin, Bezler a Kozycyn byli z Donbasu vyhnáni; jiní jako Dremov, Mozgovoj či Arsen Pavlov, velitel jednoho z nejodpornějších gangů v Doněcké oblasti známý pod přezdívkou Motorola, byli fyzicky zlikvidováni, s největší pravděpodobností operačními jednotkami FSB.

Do konce léta 2015 se tak ruskému velení podařilo na východě Ukrajiny sjednotit a vycvičit dva dobře vyzbrojené armádní sbory určené k provádění útočných operací za účelem zapojení dosud nezačleněných ozbrojených skupin a útvarů. Ukrajinské oficiální zdroje na konci srpna 2015 uváděly na základě vyhodnocení zpravodajských informací, že v dobře vyzbrojených separatistických vojskách vybavených pancéřovou i dělostřeleckou technikou slouží asi 30 tisíc mužů. Ruské dodávky moderních zbraňových systémů učinily ze separatistických vojsk na východě Ukrajiny jedno z nejmohutnějších vojenských uskupení v jihovýchodní a východní Evropě: proruští ozbrojenci disponovali asi 900 obrněnými vozidly, 450 tanky, téměř 370 dělostřeleckými systémy, přibližně 380 funkčními raketomety a dále stovkami kusů dalšího vojenského vybavení z ruských skladů. Na okupovaných územích Donbasu navíc sloužilo asi 9 000 žoldněrů.³⁸ Taras Kuzio, jeden z nejzasvěcenějších západních odborníků na Ukrajinu, dospěl k závěru:

Podstatou ruské duplicitní hybridní války je po zuby ozbrojit separatisty, vyslat vlastní vojáky, aby veleli jejich útokům na ukrajinské síly, a vycvičit vzbouřence pro útoky po celé Ukrajině. [...] Rusko varuje Ukrajince před důsledky obrany vlastní územní celistvosti: prosazování přesně této politiky přitom Rusko vyžadovalo už v Čečensku a Kosovu.³⁹

37 Mark Solonin, „Projekt ‚Novorossija‘ zakryt“, *Echo Moskvy*, 7. září 2014, <http://echo.msk.ru/blog/solonin/1395238-echo/>.

38 „Polkovnik ATO: Na vooruženii bojevikov – 110 sistem PVO, 380 RSZO i 700 tankov“, *Ukrainskaja pravda*, 8. dubna 2015, <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2015/04/8/7064175/>.

39 Taras Kuzio, „Russia’s hybrid war as international corporate raiding“, *Financial Times*, 21. ledna 2015, <http://blogs.ft.com/beyond-brics/2015/01/21/guest-post-russias-hybrid-war-as-international-corporate-raiding>.

ZÁVĚR

Záhy po ruském vpádu na východní Ukrajinu se rozšířilo přesvědčení, že tato intervence ohlašuje vznik nového globálního strategického prostředí, v němž se hybridní války stanou převládající formou ozbrojených konfliktů. To by vyžadovalo i přehodnocení mnohých z vojenských axiomů, které se zdály být platné od konce studené války. Z tohoto pohledu může být byt jen předběžný rozbor zkušeností a výsledků poslední ruské agrese důležitý pro porozumění aktuálním geopolitickým trendům, a to nejen na Ukrajině, ale i v širším mezinárodním kontextu, zahrnujícím vedle Ukrajiny také Pobaltí, region Jižního Kavkazu, severozápadní části Černomoří a severní Kazachstán.

Analýza ruské intervence na východě Ukrajiny naznačuje, že rozpoutáním hybridní, a nikoli „tradiční“ války proti Ukrajině se Moskva snažila ušetřit vlastní síly, a to především co do lidských zdrojů. Kreml a generální štáb s největší pravděpodobností předpokládaly, že ruské hybridní jednotky složené z místních obyvatel ve spojení se žoldnéři, dobrovolníky, poradci a několika operačními uskupeními vyslanými na Ukrajinu dokážou dosáhnout hlavních politických cílů, které si Moskva vytyčila, bez nutnosti plnohodnotného vojenského zásahu. Hybridní povaha konfliktu zároveň umožňovala Putinovi a jeho generalitě vlastní vojenské angažmá věrohodně popřít a vydávat agresí proti Ukrajině za „povstání“ rusky mluvících Ukrajinců proti „nezákonné“ vládě v Kyjevě. V neposlední řadě tím ruské vládnoucí kruhy mohly chtít též vyzkoušet účinnost hybridní válečné taktiky s ohledem na její potenciální využití v dalších oblastech ruského „blízkého zahraničí“, včetně Pobaltí.

Zpočátku se Kreml ve svých cílech zaměřoval na vznik tzv. „Novoruska“, jakéhosi ruského protektorátu zahrnujícího jihovýchodní oblasti Ukrajiny, a na přeměnu zbývající části Ukrajiny ve slabý a křehký útvar. Pokud by Rusko těchto cílů dosáhlo, významně by tím posílilo svoje strategické pozice v jihovýchodní Evropě. Hybridní válka by se velmi pravděpodobně rozšířila až do Moldavska a ruské jednotky by stanuly nově i na rumunských hranicích, čímž by vznikla další zóna ozbrojeného odporu vůči NATO. Kreml však neuspěl. Podařilo se mu pouze obsadit některá území na východě Ukrajiny, kde byly vytvořeny dvě tzv. „lidové republiky“ plně ovládané Ruskem. Z toho důvodu si Moskva od konce roku 2014 vytyčila novou strategii: využít tyto loutkové útvary k destabilizaci ukrajinských politických institucí, způsobit krach Porošenkovy vlády a „federalizovat“ Ukrajinu, tj. učinit z ní ve skutečnosti drobný slepenec polonezávislých regionů. Ačkoli již sama existence Moskvou ovládaných území v Donbasu představuje pro Kyjev ohromnou ekonomickou a politickou zátěž, žádného z ruských cílů na Ukrajině dosaženo nebylo.

Putin a jeho strategové nedokázali náležitě vyhodnotit odhodlání ukrajinské společnosti a většiny ukrajinských elit vzdorovat ruské agresí. Stejně tak

nedokázali ani adekvátně odhadnout veřejné nálady a očekávání převažující na jihovýchodě Ukrajiny, schopnost ukrajinských orgánů překazit opakování „krymského scénáře“ v dalších oblastech a rozhodnost Spojených států a Evropy při uvalování sankcí s cílem zastavit uskutečňovanou invazi. V létě roku 2014 nedokázaly místní hybridní síly již odolávat pravidelné, byť dost křehké ukrajinské armádě. Moskva tak nakonec byla nucena v srpnu 2014 vyslat do Donbasu svoji pravidelnou armádu, aby zachránila vlastní chráněnce před blížící se porážkou.

Nejpozději v polovině roku 2015 dospěl vývoj na východní Ukrajině do patové situace. Ukrajinská armáda nemá dost sil na to, aby mohla okupovaná území Donbasu osvobodit, kvůli přítomnosti pravidelné ruské armády jak přímo na Ukrajině, tak bezprostředně za jejími hranicemi. Zároveň však Kreml po dosažení druhé minské dohody zjistil, že se mu již nepodaří zvrátit vojensko-politickou situaci v regionu ve svůj prospěch bez rozsáhlé pozemní invaze. To ve své podstatě znamená, že Rusko není schopno hybridní válku nad Ukrajinou vyhrát.

Ukrajinská zkušenost s odporem vůči poslední ruské agresi se může ukázat cenná i pro další země ohrožené nebezpečím podobného postupu, především pak pro tři státy NATO v Pobaltí. Zdá se, že klíčová byla v tomto ohledu schopnost Kyjeva porazit proruské sabotéry a separatisty v Oděse, Charkově a Dněpropetrovsku během prvních tří až čtyř měsíců od začátku ruské hybridní kampaně a zamezit tak rozšiřování masových nepokojů a bouří za hranice Donbasu. Poučením pro potenciální cíle ruského útoku je tak, vedle rostoucího důrazu na odstrašení, především potřeba silné zpravodajské a policejní kontroly nad proruskými skupinami, jež by se mohly v následujícím průběhu stát stmelujícím jádrem místních hybridních sil, tak aby veškeré pokusy o vyvolávání nepořádků byly potlačeny v samotném zárodku, ještě než je Moskva bude moci využít k zásahu.

7. ZEMNÍ PLYN JAKO NÁSTROJ HYBRIDNÍ VÁLKY*

JAKUB KUČERA

ÚVOD

Náčelník ruského generálního štábu Valerij Gerasimov mezi nevojenskými způsoby vedení hybridní války výslovně uvádí ekonomické nástroje.¹ V ruských vnějších ekonomických vztazích mají zdaleka největší význam dodávky energetických surovin, zejména ropy a zemního plynu. Mnozí odborníci tvrdí, že Moskva energetické dodávky coby prostředek politického nátlaku na jiné země aktivně používá. O Putinově Rusku pak hovoří jako o energetické supervelmoci, která neváhá nasadit „energetickou zbraň“ anebo jí alespoň hrozí. Nabízí se proto otázka, jestli i v současném rusko-ukrajinském konfliktu Moskva využívá dodávky zemního plynu k dosažení politických cílů. V roce 2011 pokrýval zemní plyn celých 37 % ukrajinské primární spotřeby energie a bez dodávek zemního plynu z Ruska by se v zimních měsících obešla Ukrajina jen stěží.² Není možné, aby si kremelští strategové existenci tohoto slabého místa na straně Ukrajiny neuvědomovali. Ostatně plynárenství má ve vzájemných vztazích Ruska a Ukrajiny zcela mimořádné postavení a k jeho různě motivované instrumentalizaci došlo již nejednou dříve.

Rusko-ukrajinské energetické vztahy a zejména konflikty okolo dodávek zemního plynu zaujímají ústřední místo v diskusi o tom, zda a jakým způsobem Moskva tuto „energetickou zbraň“ používá. Bohužel, tato diskuse, stejně jako ta o rusko-ukrajinských energetických vztazích obecně, trpí několika slabiny. Především ne vždy jsou k dispozici spolehlivé a přesné informace, neboť jednoduše nemáme přístup k podrobným záznamům z jednání státních představitelů či firem. Různí autoři potom dospívají k navzájem protichůdným závěrům, případně jsou jejich závěry nejasné. Vše uvedené platí i pro současnou krizi. Například stále nepanuje shoda o tom, jakou strategii Moskva v tom kterém okamžiku sledovala. Následující výklad se bude dr-

* Některé závěry této kapitoly byly již dříve prezentovány v autorově textu psaném pro Českou pozici. Viz Jakub Kučera, „Kde je Putinova plynová zbraň?“, *Česká pozice* (jako příloha Lidových novin), 14. listopadu 2015, 12–13.

1 Valerij Gerasimov, „Cennost' nauki v predvidenii“, *Vojenno-promyšlennyj kur'jer*, č. 8 (476) (27. února – 5. března 2013), 1–3.

2 Energetičeskij balans Ukrainy 2011, Gosudarstvennaja služba statistiki Ukrainy, https://ukrstat.org/operativ/operativ2012/energ/en_bal/Bal_2011_r.zip.

žet vztahů v plynárenství, ačkoli musíme mít neustále na paměti, že vše se odehrává na pozadí širšího geopolitického střetu, v němž Rusko vede proti Ukrajině válku.

Kapitola se skládá z pěti částí. První nastiňuje vývoj rusko-ukrajinských vztahů v plynárenství v období do útěku prezidenta Janukovyče ze země a svržení jeho režimu v únoru 2014. Druhá a třetí část pak popisují vývoj těchto vztahů v průběhu ruské agrese proti Ukrajině v letech 2014 a 2015 a blíže analyzují jednání a strategii znesvářených stran. Čtvrtá část načrtává nejprve odbornou diskusi o tom, jestli a jakým způsobem Moskva dodávky energetických surovin instrumentalizuje coby prostředek zahraniční politiky a nátlaku na jejich odběratele. Následně identifikuje a podrobně rozebírá důvody, proč Rusko, minimálně optikou hromadných sdělovacích prostředků v tomto konfliktu považované za výrazně silnějšího aktéra, nakonec dodávky plynu pro ukrajinskou potřebu po několikaměsíčním přerušení v obou letech obnovilo a nezpůsobilo tak totální hospodářský kolaps „kyjevské junty“.³ Konečně pátá část pojednává o měnící se pozici Ukrajiny v evropském plynárenství, pravděpodobně jednom z důvodů ruské zdrženlivosti.

RUSKO-UKRAJINSKÉ PLYNÁRENSKÉ VZTAHY ZA JANUKOVYČE

Už v pozadí události, která vyprovokovala kyjevský Euromajdan, stál zemní plyn. Jako odměnu za odklon prezidenta Janukovyče od proevropského kurzu Moskva 17. prosince 2013 oznámila, že o třetinu zlevní dodávky plynu na Ukrajinu. Od 1. ledna 2014 měl tak státní plynárenský podnik Naftohaz za ruské dodávky platit 268,5 USD / 1000 m³ namísto dosavadních 400 USD / 1000 m³ plynu. Kromě toho obdržel Kyjev také půjčku ve výši tři miliard dolarů, z toho část byla hned použita na umoření dluhu za dodávky plynu, a ruský státní plynárenský koncern Gazprom uhradil předem na celý rok 2014 tranzitní poplatky ve výši 5,5 mld. USD.⁴ Ruské vedení sice tvrdilo, že jen pomáhá svým ukrajinským partnerům v tíživé hospodářské situaci,⁵ ve skutečnosti ale šlo spíše o další odměnu pro prezidenta Janukovyče a jeho „Rodinu“ za pokračování jejich proruské politiky.⁶ Obdobně bylo Ukrajině již

3 Oficiální ruský slovník užívaný k označení revoluční ukrajinské vlády viz např. „Putin: Kiev authorities are junta if they use force against civilians“, RT, 24. dubna 2014, <https://www.rt.com/news/154560-putin-junta-ukraine-attack/>.

4 Ukraine, Gazprom and transit issues – Gas Factsheet, Gazprom Ukraine Facts, 23. dubna 2014, <http://www.gazpromukrainefacts.com/ukraine-natural-gas-facts>.

5 Zajavlenija dlja pressy po okončanii zasedanija Rossijsko-Ukrainskoj mežgosudarstvennoj komissii, Prezident Rossii – Oficial'nyj sajt, 17. prosince 2013, <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/19854>.

6 Zmiňovaná půjčka ve výši 3 miliardy eur byla první částí mnohem rozsáhlejší finanční pomoci, kterou Rusko Ukrajině přislíbilo. Celkem se mělo jednat o 15 mld. eur, nicméně nakonec zůstalo

v roce 2010 odpuštěno exportní clo na dodávky plynu ve výši 30 % (do maximální výše 100 USD / 1000 m³) výměnou za souhlas s prodloužením pobytu Černomořského loďstva na území Ukrajiny. Nejednalo se ovšem o slevu v pravém slova smyslu. Suma, o kterou měla Ukrajina platit za ruský plyn méně, se ve skutečnosti započítávala jako její dluh, který měl být po roce 2017 umořen z lehce navýšených ruských plateb za nájem a pronájem objektů Černomořského loďstva na Krymu. Poskytnutá „sleva“ tak byla přímo propojena s dalším osudem Krymského poloostrova a tamní ruské námořní základny.⁷

Dodávky ruského plynu na Ukrajinu se ještě stále řídily desetiletým kontraktem z roku 2009 uzavřeným mezi společnostmi Gazprom a jejím ukrajinským protějškem Národní akciovou společností Naftohaz. Pro pozdější události se měla ukázat jako důležitá zvláště následující smluvní ujednání. Výsledná cena za plyn se měla skládat jednak z pevné složky, tj. základní ceny, a jednak z pohyblivé složky, odvozované od burzovních cen ropných produktů v Itálii.⁸ Kvůli vysoké základní ceně platila Ukrajina přes svou geografickou blízkost k Rusku a tedy nulové výdaje za tranzit konstantně jednu z nejvyšších cen v Evropě.⁹ Současně s tím ale obsahoval platný kontrakt též obvyklou klauzuli připouštějící v důsledku výrazné proměny situace na trhu nová jednání o ceně, s tím že nebude-li mezi smluvními stranami dosaženo dohody, rozhodne o nové ceně Arbitrážní institut při Stockholmské obchodní komoře.¹⁰

Dokument také obsahoval takzvanou klauzuli *take-or-pay*. V souladu s tímto ustanovením se Ukrajina zavazovala, že uhradí přinejmenším 80 % celkově nasmlouvaného ročního objemu dodávek bez ohledu na to, kolik plynu skutečně odebere. Od roku 2010 tedy měla každý rok uhradit ruské straně dodávku ne méně než 41,6 mld. m³ z nasmlouvaných celkem 52 mld. m³ plynu.¹¹ Závazek k minimálnímu odběru byl o to horší, že Ukrajina současně

jen u této první tranše. Po změně režimu v Kyjevě Rusko finanční pomoc zastavilo, a naopak se začalo domáhat splacení půjčky v plné výši, zatímco ostatní věřitelé akceptovali restrukturalizaci ukrajinských dluhů. K pozadí připravovaného rusko-ukrajinského soudního sporu ohledně tzv. Janukovyčova dluhu viz Daniel Schearf, „Russia’s Legal Battle for Ukraine Debt Fraught With Politics“, *Voice of America*, 23. prosince 2015, <http://www.voanews.com/a/russias-legal-battle-for-ukraine-debt-fraught-with-politics/3115967.html>.

7 James Sherr, *The Mortgaging of Ukraine’s Independence*, Chatham House Briefing Paper REP BP 2010/1 (srpen 2010), 7–8.

8 Uniklou kopii dohody viz Kontrakt No. KP ot 19 janvarja 2009 g. meždu Otkryтым akcionernym obščestvom „Gazprom“, Moskva, Rossijskaja Federacija, i Nacional’noj akcionernej kompanijej „Naftogaz“, Kijev, Ukraina, kupli-prodaži prirodного gaza v 2009–2019 godach, *Ukrainskaja pravda*, 22. ledna 2009, <http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2009/01/22/4462671/>.

9 V prvním pololetí 2012 měla Ukrajina například platit 520 USD / 1000 m³ oproti 379 USD / 1000 m³ v Německu. Viz Roland Götz, „Der gerechte Gaspreis für die Ukraine: Preisformeln, Verhandlungen und Schiedsgerichtsverfahren ersetzen den Markt“, *Ukraine-Analysen*, č. 136 (17. září 2014): 21.

10 Kontrakt No. KP ot 19 janvarja 2009 g.

11 Kontrakt No. KP ot 19 janvarja 2009 g.

nesměla ruský plyn přepravit dále do Evropy, jakkoli by kvůli vyšší ceně, kterou za ruský plyn platila, byl tento reexport asi vždy ztrátový.

Klauzuli *take-or-pay* Ukrajina porušila už v letech 2012 a 2013, když zaplatila jen za skutečně odebraných 33, resp. 26 mld. m³ plynu.¹² Kyjev tak v těchto dvou letech z původně nasmlouvaného minimálního množství neodebral celých 24 mld. m³ a i za skutečně odebraný plyn dlužil na konci roku 2013 přibližně 2,7 mld. USD.¹³ Gazprom na toto porušení dohody tehdy ještě nereagoval a neusiloval o to přejít na platby předem, ačkoli by mu byl kontrakt takový postup umožňoval.¹⁴ V paralelním kontraktu, rovněž uzavřeném v roce 2009 jako výsledek druhé plynové krize, se pak Ukrajina a Rusko dohodly na podmínkách přepravy ruského plynu dále do Evropy.

Nutno dodat, že oba dokumenty si na Ukrajině vysloužily vlnu kritiky. Tranzitní poplatky totiž oproti předchozím letům stouply méně než cena odebíraného plynu. Současně se zde Kyjev zavazoval, že se v případě sporu s ruskou stranou neuchýlí k přerušení tranzitu zemního plynu do třetích zemí, zatímco ruskému koncernu Gazprom byla ponechána možnost přerušit dodávky určené pro ukrajinskou spotřebu.¹⁵

OD EUROMAJDANU DO PRVNÍHO ZIMNÍHO BALÍČKU

Změna politického režimu v Kyjevě, anexe Krymu a ozbrojený konflikt v Donbasu pochopitelně nezůstaly bez vlivu na obchod se zemním plynem. Už začátkem března 2014 pohrozil Gazprom s odvoláním na dluhy společnosti Naftohaz zvýšením ceny a svůj tlak na ukrajinskou stranu úměrně rozvoji ozbrojeného konfliktu dále stupňoval.¹⁶ Začátkem dubna 2014 zrušil poskytované slevy, takže Ukrajina měla za 1000 m³ plynu najednou platit již 485 USD místo dosavadních 268,5 USD. Jako důvod uvedl ruský koncern dluhy ukrajinské strany a také vypovězení mezistátní dohody upravující pobyt ruského námořnictva na mezitím anektovaném Krymském poloostrově, na kterou byla tato „sleva“ původně navázána. Ruský premiér Medveděv dokonce naznačil, že by Ukrajinci měli část doposud obdržené slevy vrátit.¹⁷ Vladimír

12 Gazprom v cifrach 2009–2013, Gazprom, 2014, str. 68, <http://www.gazprom.ru/f/posts/52/479048/gazprom-in-figures-2009-2013-ru.pdf>.

13 Heiko Pleines, „Der ukrainisch-russische Erdgaskonflikt 2014“, *Ukraine-Analysen*, č. 134 (10. června 2014): 3.

14 Adam Stulberg, „Out of Gas?: Russia, Ukraine, Europe, and the Changing Geopolitics of Natural Gas“, *Problems of Post-Communism* 62, č. 2 (duben 2015): 118.

15 Pleines, „Der ukrainisch-russische Erdgaskonflikt 2014“, 3.

16 „Gazprom warns Ukraine of gas price hikes“, *Reuters*, 3. března 2014, <http://www.reuters.com/article/ukraine-crisis-gas-price-idUSL6NoM01CM20140303>.

17 S apréla cena na gaz dlja Ukrainy sostavit 485 dollarov za tysjaču kubometrov, Gazprom, 3. dubna 2014, <http://www.gazprom.ru/press/news/2014/april/article187722/>.

Putin záhy tento nárok vyčísлил na 17 mld. USD a vnesl do hry dalších 18,4 mld. USD za dříve nasmlouvaný plyn, který Ukrajina navzdory klauzuli *take-or-pay* neodebrala v letech 2012 a 2013.¹⁸ Moskva dále pohrozila, že pokud Naftohaz neuhradí závazky alespoň za skutečně odebraný plyn, bude po Kyjevu od začátku června vyžadovat platby předem, jinak dodávky přeruší.¹⁹ Pohružku nicméně nenaplnila ihned a Gazprom nakonec dodával na Ukrajinu plyn až do poloviny června 2014.

S blížícím se koncem ruského ultimáta se postoj Moskvy změkčoval. Začátkem června 2014 nabídli Rusové snížit cenu dodávaného zemního plynu s garancí platnosti až do roku 2019, jestliže Ukrajina ihned splatí celý dluh za dosud odebraný plyn.²⁰ Dále navrhli, aby pro rok 2014 neplatilo ustanovení *take-or-pay*.²¹ Ukrajinská strana naopak odmítala splacení dluhu, dokud nebude na stole nová dohoda o ceně plynu, a za výchozí bod pro případná jednání označila cenu 268,5 USD / 1000 m³.²² Oznámila také nemalé pohledávky vůči Rusku za nelegálně odňatá plynárenská aktiva nacházející se na okupovaném Krymu.²³ Na druhou stranu Kyjev patrně nechtěl nechat zkolabovat probíhající trojstranná jednání mezi Ruskem, Ukrajinou a EU, proto na konci května Naftohaz přece jen uhradil ruské straně 800 mil. USD za dodávky z února a března 2014.²⁴ Evropská unie se mezitím snažila obě strany nasměrovat ke kompromisu, což ocenila i ruská strana.²⁵ EU konkrétně přislíbila Ukrajině pomoc s obsluhou státního dluhu. Požadovala ovšem, aby Kyjev zaplatil alespoň za část odebraného plynu a aby nespojoval otázku dodávek plynu se sporem o odcizený majetek.²⁶ Vůči Moskvě prosazoval Brusel zase snížení ceny pro Ukrajinu na úroveň 350–390 USD / 1000 m³, tedy na cenu, která byla v té době obvyklá v EU.²⁷

Když nakonec i přes dvojí prodloužení lhůty pro dosažení dohody skončila veškerá jednání obou koncernů bezvýsledně, oznámil 16. června 2014 rus-

18 „President Vladimir Putin’s letter to leaders of European countries. Full text“, TASS, 10. dubna 2014, <http://tass.com/russia/727287>.

19 Pleines, „Der ukrainisch-russische Erdgaskonflikt 2014“, 3.

20 „Chronik: die Ukraine im Jahr 2014“, *länder-analysen*, záznam k 2. 6. 2014, str. 70, http://www.laender-analysen.de/ukraine/chroniken/Chronik_ua_2014_dru.pdf.

21 Peregovyry s Ukrainoj mogut vozobnovit’sja pri uslovii polnogo pogašenija dolga za gaz, Gazprom, 16. června 2014, <http://www.gazprom.ru/press/news/2014/june/article193507/>.

22 Vanessa Mock a Harriet Torry, „Ukraine Prime Minister Vows Not to Pay ‚Political‘ Price of Russian Gas“, *The Wall Street Journal*, 28. května 2014.

23 Pleines, „Der ukrainisch-russische Erdgaskonflikt 2014“, 3.

24 Ewa Krukowska et al., „Russia, Ukraine to Resume Stalled Gas-Supply Talks Today“, *Bloomberg*, 11. června 2014, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-06-10/gas-talks-deadlocked-as-ukraine-rejects-russian-price-proposal>.

25 Peregovyry s Ukrainoj mogut vozobnovit’sja.

26 Jednalo se o plyn dodaný v březnu, jehož cenu ani jedna ze stran nezpochybnila. Viz Pleines, „Der ukrainisch-russische Erdgaskonflikt 2014“, 4.

27 Götz, „Der gerechte Gaspreis für die Ukraine“, 16.

ký Gazprom, že přechází na platby předem.²⁸ To ukrajinská strana odmítla, a Gazprom proto ve stejný den dodávky plynu pro Ukrajinu přerušil.²⁹ Současně se obě strany vzájemně zažalovaly u Arbitrážního institutu při Stockholmské obchodní komoře. Gazprom se domáhal, aby mu Naftohaz doplatil 4,5 mld. USD za dosud dodaný a odebraný plyn.³⁰ Naftohaz naopak požadoval stanovení nové, spravedlivé ceny a také 6 mld. USD k tomu jako kompenzaci za předražené dodávky z období od roku 2010.³¹

Jedním z cílů společnosti Gazprom na jaře roku 2014 patrně bylo to, aby ukrajinská strana vyrovnala svůj dluh. Na svém webu si ruský gigant skoro až zoufal nad tím, že z prostředků, které od Moskvy na konci roku 2013 Kyjev obdržel, se na samotné splacení dluhu použila jen malá část.³² Nejvyšší ruští představitelé, včetně premiéra Medveděva, Gazprom v tomto úsilí podpořovali tím, že jakákoli další jednání o dodávkách zemního plynu na Ukrajinu podmiňovali právě splacením dluhu.³³ V tomto bodě se na ruské straně protnulý tři zájmy: snížit vyjednávací potenciál Naftohazu; maximalizovat vlastní zisk (což by mělo být asi primárním zájmem Gazpromu jako obchodní společnosti); a přání Kremlu co nejvíce ukrajinský stát finančně vyčerpat a zatížit. Moskva si za žádnou cenu nepřála změnu kontraktu z roku 2009, který byl pro ni velmi výhodný.³⁴ Když ani nasazení „cukru“ místo „biče“ nepomohlo a Ukrajinci se dál zdráhali splácet dluhy, Gazpromu zbylo dost možná jediné: dodávky pro Ukrajinu opravdu přerušit. Další odklad odvetných kroků by nejspíš jen poškodil důvěryhodnost ruského postoje.

I přes obtíže způsobené změnou režimu v Kyjevě a navazující ruskou ozbrojenou agresí můžeme oproti tomu na ukrajinské straně v první polovině roku 2014 vypočítat tři dílčí cíle: snahu prodlužovat jednání co nejdéle; odebrat mezitím co nejvíce plynu; a pokračovat v nesplácení dluhu. Nesplacený dluh byl totiž dobrou pákou ukrajinské strany pro nadcházející rozhovory s Gazpromem ve snaze vymoci na ruské straně snížení ceny.³⁵

Navzdory tlaku ze strany EU a zajímavým nabídkám z ruské strany Ukrajinci za svého stanoviska neslevili, patrně také proto, aby se sporem začal

28 Peregovory s Ukrainoj mogut vozobnovit'sja.

29 „Chronik: die Ukraine im Jahr 2014“, *länder-analysen*, záznam k 16. 6. 2014, str. 75, http://www.laender-analysen.de/ukraine/chroniken/Chronik_ua_2014_dru.pdf.

30 Peregovory s Ukrainoj mogut vozobnovit'sja.

31 Stulberg, „Out of Gas?“, 120; „Chronik: die Ukraine im Jahr 2014“, *länder-analysen*, záznam k 16. 6. 2014, str. 75, http://www.laender-analysen.de/ukraine/chroniken/Chronik_ua_2014_dru.pdf.

32 Ukraine, Gazprom and transit issues.

33 Peregovory s Ukrainoj mogut vozobnovit'sja.

34 Například Stephen Grey et al., „Putin's allies channelled billions to oligarch who backed pro-Russian president of Ukraine“, *Reuters*, 26. listopadu 2014, <http://www.reuters.com/investigates/special-report/comrade-capitalism-the-kiev-connection/>.

35 Například Mock a Torrey, „Ukraine Prime Minister Vows Not to Pay“.

zabývat stockholmský arbitrážní soud. Situace na trhu se totiž od podpisu kontraktu o dodávkách plynu v roce 2009 podstatně změnila. Zatímco ceny ropy se po globální finanční krizi v letech 2008 a 2009 postupně vrátily téměř nad předkrizovou úroveň, ceny plynu na spotových trzích podobný nárůst nezaznamenaly. V mnohých zemích střední Evropy, včetně Německa a ČR, tak vznikl tlak na to, aby šel Gazprom s cenou dolů. To by otevíralo možnost upravit zásadním způsobem i podmínky platného rusko-ukrajinského kontraktu ve prospěch ukrajinské strany. Krach jednání mezi Naftohazem a Gazpromem byl přitom nutnou podmínkou pro zahájení arbitrážního řízení.

Zajímavým prvkem rusko-ukrajinských plynárenských vztahů zůstává dlouhodobě otázka tranzitu ruského zemního plynu přes ukrajinské území dále do Evropy. Ani jedna ze stran si zjevně nepřála, a to ani v létě roku 2014, ani později, aby došlo k přerušení tranzitních toků, pakliže by vina za tento výpadek měla padnout na jejich hlavu. Tento moment hrál asi důležitější roli na ruské straně. Zesílený zájem mezinárodního společenství o rusko-ukrajinský konflikt by totiž nemusel Kremlu vyhovovat, zvláště pokud by na Západě dospěli k závěru, že za přerušení dodávek mohou tak či onak Rusové. Šéf Gazpromu Alexej Miller proto upozorňoval na nízké stavy zemního plynu v ukrajinských zásobnících potřebného pro zajištění bezproblémového tranzitu přes zimu. Před narušením tranzitu do EU opakovaně varoval také Vladimír Putin.³⁶ Na druhou stranu Ruskem veřejně přizívaná obava z možného přerušení tranzitu do Evropy mohly sloužit i k vystupňování tlaku na Ukrajinu ze strany EU, tak aby ta začala tlačit na Kyjev, aby se s Moskvou co nejrychleji domluvil, pochopitelně nejlépe tak, že by přistoupil na ruské podmínky.

Ruské obavy byly přesto do určité míry oprávněné. Existoval předpoklad, že pokud by se situace na východní Ukrajině začala vyvíjet značně v neprospěch Kyjeva, mohlo by se ukrajinské vedení pokusit tranzitních toků využít jako prostředku nátlaku na Moskvu a dodávky ruského plynu do Evropy opravdu přerušit. Šlo by sice o poměrně riskantní krok, ale s ruskými jednotkami postupujícími víc a víc do ukrajinského vnitrozemí a zabírajícími další a další území by Kyjevu nejspíš mnoho jiného nezbývalo. V srpnu 2014 možnost přerušení tranzitu do Evropy nadnesl ukrajinský premiér Jačeňuk.³⁷

36 Naftogaz Ukrainy dolžen predprinjat' mery po pogašeniju nakoplennoj zadolžennosti, Gazprom, 3. dubna 2014, <http://www.gazprom.ru/press/news/2014/april/article187678/>; Otvety na voprosy žurnalistov, Prezident Rossii - Oficial'nyj sajt, 6. června 2014, <http://kremlin.ru/events/president/news/45869>. Viz také „President Vladimir Putin's letter to leaders of European countries“.

37 Daria Marchak a Volodymyr Verbyany, „Ukraine Threatens Oil and Gas Cut-Off in Russia Sanctions“, *Bloomberg*, 8. srpna 2014, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-08-08/ukraine-says-it-s-tightening-encirclement-of-rebels>.

V létě roku 2014 tak měla Ukrajina dostatek plynu pro pokrytí vlastních potřeb jen asi do konce roku a bez dohody s Ruskem měla jen malou šanci přestat bez drastických úsporných opatření celou nadcházející zimu.³⁸ Výsledek stockholmského arbitrážního řízení nešlo očekávat dříve než ve druhé polovině roku 2015, takže ještě v září 2014 Gazprom a Naftohaz obnovily rozhovory o tom, jak situaci do té doby provizorně řešit.³⁹ Hlavními spornými body zůstávaly i nadále otázka ceny dodávek plynu pro Ukrajinu a také otázka dluhu za dodaný a odebraný, leč dosud neuhrazený plyn za rok 2014 a částečně ještě za rok 2013. Zatímco názory Moskvy a Kyjeva na oboustranně přijatelnou výši ceny se pozvolna sblížovaly, obě strany se i nadále rozcházeły ve způsobu jejího stanovení. Nový cenový vzorec Rusko odmítalo a místo toho nabízel jen zrušení exportního cla.⁴⁰ Samotné obnovení dodávek přitom Rusko i nadále podmiňovalo splacením alespoň části ukrajinského dluhu.⁴¹

V poslední říjnový den roku 2014 se mezi Ukrajinou, Ruskem a EU podařilo uzavřít dohodu, někdy zvanou též (první) zimní balíček. Naftohaz se v ní zavazoval, že uhradí svůj dluh za dříve odebraný zemní plyn, ale zatím jen částku vycházející z ceny 268,5 USD / 1000 m³. Její konečnou výši měla stanovit až stockholmská arbitráž. Gazprom se na oplátku zavázal, že obnoví dodávky plynu pro ukrajinskou spotřebu. Ukrajina měla podle této dohody nově za dodávky plynu z Ruska platit cenu 385 USD / 1000 m³ ve formě měsíčních záloh. Mohla si ale určit, kolik plynu skutečně odebere (tzn. došlo k opuštění klauzule *take-or-pay*).⁴² Obě strany nakonec dohodu dodržely a dne 9. prosince 2014 Rusko obnovilo dodávky plynu pro ukrajinskou potřebu.⁴³

Obecně lze zimní balíček z 31. října 2014 označit za oboustranně výhodný. Ukrajina nemusela v zimě přistoupit k masivní redukci spotřeby, tím spíš že díky opuštění exportního cla na ruské straně platila za plyn o 100 USD / 1000 m³ méně, než kolik Moskva s odvoláním na ustanovení rusko-ukrajinského kontraktu z roku 2009 původně požadovala. Gazprom naopak dosáhl splacení části ukrajinského dluhu za dřívější dodávky zemního plynu při zajištění nerušeného tranzitu plynu přes Ukrajinu dál do Evropy. Na druhou

38 Natural Gas Volumes in Ukrainian Underground Gas Storages, Naftogaz Europe, 14. prosince 2016, <https://naftogaz-europe.com/article/en/gasvolumesinundergroundgasstorageseng>.

39 Roland Götz, „Neuorientierung: Perspektiven für den Außenhandel zwischen der Ukraine und Russland“, *Ukraine-Analysen*, č. 141 (13. září 2014): 24; „Chronik: die Ukraine im Jahr 2014“, *länder-analysen*, záznam k 23. 9. 2014, str. 106, http://www.laender-analysen.de/ukraine/chroniken/Chronik_ua_2014_dru.pdf.

40 Götz, „Der gerechte Gaspreis für die Ukraine“, 18.

41 „Chronik: die Ukraine im Jahr 2014“, *länder-analysen*, záznam k 26. 9. 2014, str. 106, http://www.laender-analysen.de/ukraine/chroniken/Chronik_ua_2014_dru.pdf.

42 Oettinger erreicht Einigung im Gasstreit zwischen Russland und Ukraine, Europäische Kommission - Vertretung in Deutschland, 31. října 2014, http://ec.europa.eu/deutschland/press/pr_releases/12817_de.htm.

43 „Chronik: die Ukraine im Jahr 2014“, *länder-analysen*, záznam k 9. 12. 2014, str. 129, http://www.laender-analysen.de/ukraine/chroniken/Chronik_ua_2014_dru.pdf.

stranu se Ukrajincům nepodařilo prosadit některé požadavky. V první řadě nedosáhli požadované změny cenového vzorce, za odebíraný plyn museli dál platit předem a dohoda byla namísto požadovaných šesti měsíců uzavřena jen do konce března 2015.⁴⁴ I v otázce ceny nakonec Ukrajinci přistoupili na dřívější návrh Gazpromu, a to přesto, že od léta 2014 měla Ukrajina možnost dovážet více plynu z EU.⁴⁵

Ukrajinci si dokonce pohrávali s myšlenkou jednání dále prodlužovat. To už se ale přestalo líbit jejich evropským partnerům. Německá kancléřka Merkelová a slovenský premiér Fico vyzvali Kyjev, aby se v řešení konfliktu silněji angažoval a více spolupracoval.⁴⁶ Merkelová dokonce údajně podmínila další dodávky plynu z EU na Ukrajinu právě dosažením dohody mezi Naftohazem a Gazpromem.⁴⁷

OD PRVNÍHO ZIMNÍHO BALÍČKU K DRUHÉMU ZIMNÍMU BALÍČKU

Zimu 2014/2015 přestála Ukrajina, co se týče zásobování zemním plynem, bez větších problémů a ani nedošlo k přerušení tranzitu do EU. Díky teplejšímu počasí a propadu ve spotřebě byl na konci topné sezony v ukrajinských zásobnících dokonce malý přebytek. Naftohaz také poprvé v historii nezávislé Ukrajiny dovezl více plynu z EU než z Ruska.⁴⁸ Jistá míra napětí okolo ruských dodávek přesto přetrvávala. Ihned v lednu 2015 například šéf Gazpromu Miller oznámil, že po vypršení zimního balíčku už Ukrajina žádnou další „slevu“ neobdrží.

O měsíc později situaci vyhrotil spor okolo dodávek na okupovaná území na východě Ukrajiny. Do roztržky se nebyvale ostře zapojil i Vladimir Putin, když prohlásil, že odříznutí oblastí pod kontrolou separatistů od zásobování ze strany Naftohazu „páchne genocidou“, a pohrozil Kyjevu, že pozastaví veškeré

44 „Ukraine and Russia reach gas ‚consensus‘“, *BBC News*, 24. října 2014; „Ukraine Refuses to Pre-Pay for Russian Gas: Energy Minister“, *Sputnik International*, 13. října 2014, <https://sputniknews.com/world/20141013194034279-Ukraine-Refuses-to-Pre-Pay-for-Russian-Gas-Energy-Minister/>.

45 „Chronik: die Ukraine im Jahr 2014“, *länder-analysen*, záznam k 29. 8. 2014 a 2. 9. 2014, str. 98–99, http://www.laender-analysen.de/ukraine/chroniken/Chronik_ua_2014_dru.pdf.

46 „Treffen in Bratislava: Merkel erhält slowakischen Ehrendoktor“, *Spiegel Online*, 20. října 2014, <http://www.spiegel.de/politik/ausland/slowakei-merkel-bekommt-ehrendoktor-a-998272.html>.

47 „Chronik: die Ukraine im Jahr 2014“, *länder-analysen*, záznam k 29. 10. 2014, str. 118, http://www.laender-analysen.de/ukraine/chroniken/Chronik_ua_2014_dru.pdf.

48 Celkem Kyjev v období od prosince 2014 do března 2015 importoval z Ruska 2,7 mld. m³, zatímco z EU dvojnásob, a k 6. dubnu 2015 bylo v zásobnících dokonce 1,5–2 mld. m³ plynu navíc. Viz Jurij Barsukov et al., „Ne gazom jedinym“, *Kommersant*, 9. dubna 2015, <http://www.kommersant.ru/doc/2704640>.

dodávky na Ukrajinu.⁴⁹ Avšak nakonec Rusko ustoupilo a akceptovalo návrh EU, aby plyn dodávaný na ta území Donbasu, která se nacházejí mimo kontrolu ústřední vlády v Kyjevě, nezapočítávalo do celkového objemu dodávek plynu objednaného Naftohazem. Gazprom také souhlasil, že v budoucnu bude plyn dodávat jen na těch předávacích místech, která určí ukrajinská strana.⁵⁰

Po dalším kole trojstranných jednání oznámil Gazprom v dubnu 2015, tedy po vypršení platnosti zimního balíčku, že bude i nadále dodávat plyn na Ukrajinu za zvýhodněnou cenu již 247 USD / 1000 m³ s tím, že se ruský státní rozpočet opětovně vzdá exportního cla.⁵¹ To byla úroveň, která odpovídala ceně, kterou Ukrajina platila za dodávky z EU, nebo dokonce nižší.⁵² Důvodem pro toto další snížení ceny na straně Moskvy byla patrně snaha zachovat si na ukrajinském trhu konkurenceschopnost, jak potvrdil i sám Putin: „[Slevy – pozn. aut.] je nutno uplatňovat takovým způsobem, aby cena pro Ukrajinu byla srovnatelná s regionálními cenami, mám na mysli země sousedící s Ukrajinou.“⁵³

Na začátku léta 2015 také vyšlo najevo, že obě strany uplatnily u stockholmské arbitráže další pohledávky. Už v listopadu 2014 vznesl Gazprom nárok na 18,5 mld. USD za neodebraný zemní plyn z období let 2012 a 2013.⁵⁴ V květnu 2015 k tomu připočetl dalších 8,2 mld. USD za plyn, jež Ukrajina neodebrala v období od 1. ledna 2014 do 31. října 2014.⁵⁵ Po započtení některých dalších pohledávek se tak celkové požadavky Gazpromu vůči Naftohazu vyhouply na stěží představitelných 29,5 mld. USD.⁵⁶

Ukrajinský Naftohaz naopak u soudu navrhl anulovat klauzuli *take-or-pay* a současně zpětně snížit cenu za odebraný plyn, neboť si za něj Gazprom vzhledem k propadu cen v Evropě účtoval nepřiměřeně vysokou cenu. Pokud by Naftohaz dostal za pravdu v obou otázkách, nedlužil by Gazpromu ve vý-

49 Zachary Boren, „Ukraine crisis: Putin will cut gas to Europe unless Russia is paid by the end of the week“, *The Independent*, 26. února 2015, <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/ukraine-crisis-putin-will-cut-gas-to-europe-unless-russia-is-paid-by-the-end-of-the-week-10071475.html>.

50 „Chronik: die Ukraine im Jahr 2015“, *länder-analysen*, záznam k 26. 2. 2015, str. 20, http://www.laender-analysen.de/ukraine/chroniken/Chronik_ua_2015_dru.pdf.

51 Aleksej Miller proinformoval Vladimira Putina o situaci s postavkami gaza na Ukrajinu, Gazprom, 8. dubna 2015, <http://www.gazprom.ru/press/news/2015/april/article223238/>.

52 „Ukraina s 15. mája počti v 1,5 raza uveličila import rossijskogo gaza“, *Kommersant*, 19. května 2015, <http://www.kommersant.ru/doc/2729729>.

53 Aleksej Miller proinformoval Vladimira Putina.

54 „Naftogaz‘ 14. mája perečislil ‚Gazpromu‘ \$32 mln predoplaty“, *Kommersant*, 18. května 2015, <https://www.kommersant.ru/doc/2728833>.

55 „Gazprom‘ pred‘javit Naftogazu štraf za nedobor gaza v 2014 godu \$8,2 mlrd“, *Kommersant*, 28. května 2015, <https://www.kommersant.ru/doc/2736057>.

56 Jednalo se konkrétně o 2,6 mld. USD jako dluh za dodávky v letech 2013 a 2014 a 200 milionů USD za plyn dodaný na jihovýchod Ukrajiny. Viz „Russia’s Gazprom Says Ukraine’s Total Gas Debt is \$29.5 Billion“, *The Moscow Times*, 29. května 2015, <https://themoscowtimes.com/articles/russias-gazprom-says-ukraines-total-gas-debt-is-295-billion-46957>.

sledku nic, a naopak by měl od ruské společnosti ještě obdržet cca 6 mld. USD. Mimo to požadovala ukrajinská státní společnost, aby jí Gazprom zaplatil také 3,2 mld. USD za to, že se přes území Ukrajiny přepravilo méně plynu, než kolik vyplývalo z dohod s Gazpromem (tzv. klauzule *ship-or-pay*), plus 3 mld. USD jako úroky z prodlení a další 3 mld. USD za nespravedlivě nízký přepravní tarif.⁵⁷ Celkem činily pohledávky Naftohazu vůči Gazpromu na začátku roku 2015 téměř 16 mld. USD, s tím že se bude tato částka dále zvyšovat, neboť podle ukrajinské strany Gazprom stále přepravuje přes ukrajinské území příliš malé množství plynu.⁵⁸ V obou separátně projednávaných záležitostech se na začátku roku 2015 očekávalo rozhodnutí až ve druhé polovině roku 2016.⁵⁹

I přes optimistická očekávání se v létě 2015 situace z předchozího roku opakovala a začátkem července 2015 Rusko znovu přestalo na Ukrajinu dodávat zemní plyn pro její domácí spotřebu. Jedním z důvodů byly tradičně rozdílné představy Moskvy a Kyjeva ohledně spravedlivé výše ceny. Podle cenového vzorce z roku 2009 by Ukrajina ve třetím a čtvrtém čtvrtletí za ruský plyn platila včetně exportního cla 287, respektive 262,5 USD / 1000 m³. Ukrajinci usilovali o to, aby Rusko opět zrušilo celé exportní clo a aby cena klesla na úroveň 200–207 USD / 1000 m³. Ruská strana se ale tak velkou slevu poskytnout zdráhala a nabídla slevu ve výši jen 40, respektive 35 USD na 1000 m³ plynu.⁶⁰

Výsledný krach rozhovorů v červnu 2015 se ukrajinská strana snažila také vysvětlit neochotou Moskvy uzavřít právně závazný dokument s platností až do konce topné sezony 2015/2016.⁶¹ Nelze vyloučit, že se Rusko na tak dlouhou dobu jednoduše zavazovat nechťelo, aby si ponechalo větší manévrovací

57 Farit Išmucharometov, „Gazprom v tretij raz polučil za gaz“, *Kommersant*, 18. května 2015, <https://www.kommersant.ru/doc/2728876>; a Vitaliy Radchenko, „Ukraine: Ukrainian-Russian Gas War in Stockholm Arbitration“, *energyworld*, 20. března 2015, <http://www.energyworldmag.com/20/03/2015/ukraine-ukrainian-russian-gas-war-in-stockholm-arbitration/>.

58 Naftogaz submits Statement of Claim in Gas Transit Arbitration against Gazprom, Naftogaz Europe, 1. května 2015, [https://www.kommersant.ru/doc/2796740](http://naftogaz-europe.com/article/en/novijetapvarbitrazhiprotigazpromu; „Naftogaz uveličit iskovyje trebovanija k Gazpromu v Stokgol'mskom arbitraže“, <i>Kommersant</i>, 26. srpna 2015, <a href=); a Anatolij Džumajlo, „Ukraina oštrafujet Gazprom na \$3,4 mlrd“, *Kommersant*, 22. ledna 2016, <https://www.kommersant.ru/doc/2898483>.

59 „Stokgol'm oddelil tranzit ot dolga“, *Kommersant*, 31. března 2015, <https://www.kommersant.ru/doc/2698271>; a Ewa Krukowska a Andrew Clapham, „EU Energy Chief Sefcovic Eyes Russia-Ukraine Gas Deal by June“, *Bloomberg*, 7. května 2015, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2015-05-07/eu-energy-chief-sefcovic-eyes-russia-ukraine-gas-deal-by-june>.

60 „Aleksandr Novak: skidka na gaz dlja Ukrainy možet byt' men'se 30%“, *Kommersant*, 17. června 2015, <https://www.kommersant.ru/doc/2748448>; Ol'ga Mordjušenko a Janina Sokolovskaja, „Rossija cenit Ukrainu po-prežnemu“, *Kommersant*, 30. června 2015, <https://www.kommersant.ru/doc/2757758>; a „Aleksěj Miller: cena gaza dlja Ukrainy v četvertom kvartale možet byt' snižena na \$35“, *Kommersant*, 21. srpna 2015, <https://www.kommersant.ru/doc/2794422>.

61 Barbara Lewis, „RPT-INTERVIEW-Biggest obstacle to Russia gas deal is Moscow's refusal to sign – Naftogaz“, *Reuters*, 2. července 2015, <http://uk.reuters.com/article/ukraine-gas-imports-naftogaz-ukraine-int-idUKL8NoZloQ920150702>.

prostor. Jednání ale neskončila dohodou patrně ze zcela jiného důvodu: Ukrajina neměla dostatek finančních rezerv na nákup plynu do svých zásobníků. Zemní plyn se totiž nakupuje a uskládňuje během léta, a dochází tak k časovému nesouladu mezi jeho nákupem a prodejem. Problém byl údajně natolik závažný, že i kdyby Rusko bylo nakonec vyšlo Ukrajině v otázce ceny vstříc, Ukrajinci by stejně neměli potřebný plyn z čeho zaplatit.⁶² Kyjev se snažil zajistit potřebné finance v EU, ale bez úspěchu.⁶³ Vzhledem k tíživé finanční situaci si země nemohla půjčit ani nikde jinde.⁶⁴

Nakonec se ale obě strany domluvily. Tentokrát se dohodu, takzvaný druhý zimní balíček s platností do konce března 2016, podařilo uzavřít už v průběhu září, tedy dříve, než tomu bylo v roce 2014. Gazprom Ukrajině poskytl slevu ve výši 20 USD / 1000 m³, takže díky poklesu cen ropy na světových trzích měl Naftohaz do konce roku za dodávky ruského plynu platit jen 230 USD / 1000 m³.⁶⁵ Ostatní podmínky kontraktu zůstaly beze změn. Naftohaz měl tedy i nadále za dodávky plynu z Ruska platit předem, ale měl volnost odebrat jen tolik plynu, kolik bude chtít.⁶⁶ Ukrajina současně obdržela na nákup 2 mld. m³ zemního plynu do svých zásobníků půjčku ve výši 500 mil. USD od Světové banky a 300 mil. USD od Evropské banky pro obnovu a rozvoj (EBRD).⁶⁷ (Vývoj stavu zásob zemního plynu v ukrajinských zásobnících zachycuje graf 7.1.) Po jistém prodlení na ukrajinské straně byly dodávky plynu z Ruska pro Ukrajinu obnoveny dne 12. října 2015.⁶⁸

Události léta 2015 dobře ilustrovaly, jak Rusko stanovuje cenu zemního plynu pro svoje partnery. Gazprom se evidentně snažil alespoň formálně nepustit cenový vzorec z roku 2009, protože by mu to mohlo přitížit u stockholmské arbitráže. Následně ale ruská vláda poskytla Ukrajině formou snížení exportního cla takovou slevu, aby ruský plyn zůstal i nadále konkurenceschopný. Oproti tomu Ukrajina ne vždy sledovala čistě ekonomické cíle a „geopoliticky bezpečnějšího“ plynu z EU si cenila víc než potenciálně levnějších dodávek z Ruské federace. Například v dubnu 2015 činila průměrná

62 Jan Žižka, „Evropa a ruský plyn: Větší pocit bezpečí je možná předčasný“, *Česká pozice*, 10. srpna 2015, http://ceskapozice.lidovky.cz/evropa-a-rusky-plyn-vetsi-pocit-bezpeci-je-mozna-predcasny-pab-/tema.aspx?c=A150807_142529_pozice-tema_lube.

63 Mordjušenko a Sokolovskaja, „Rossija cenit Ukrajinu po-prežnemu“.

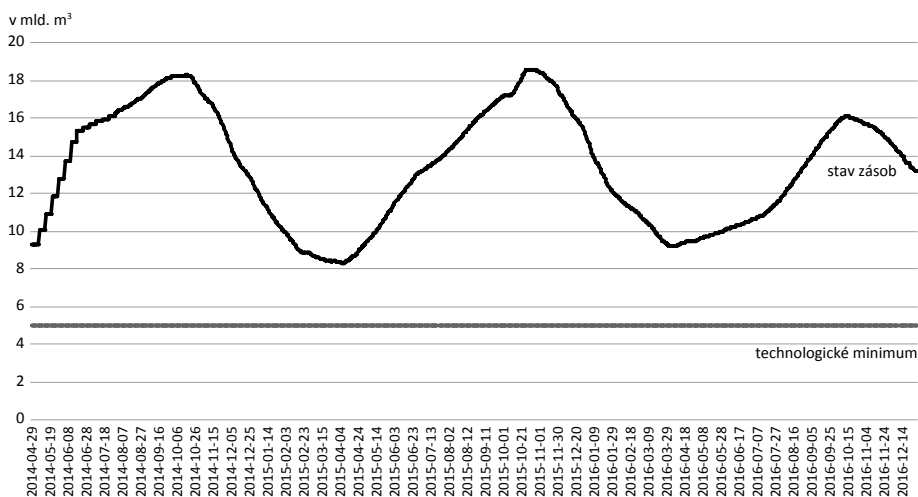
64 Jurij Barsukov a Janina Sokolovskaja, „Kijev prosit ispolnit' avans“, *Kommersant*, 24. srpna 2015, <https://www.kommersant.ru/doc/2795017>.

65 „Gazprom' vozobnovil postavku gaza na Ukrajinu“, *Kommersant*, 12. října 2015, <http://kommersant.ru/doc/2830635>.

66 Jurij Barsukov et al., „Moskva i Kijev počti složili ‚zimnij paket‘“, *Kommersant*, 16. září 2015, <https://www.kommersant.ru/doc/2811663>.

67 „Reuters: ‚Naftogaz‘ perečislil Rossii predoplatu za gaz“, *Kommersant*, 9. října 2015, <https://www.kommersant.ru/doc/2829766>.

68 „Ukrajina po čtvrt roce dostává ruský plyn, dohodla se na zimním balíčku“, *Aktuálně.cz*, 12. října 2015, <https://zpravy.aktualne.cz/ekonomika/ukrajina-po-ctvrt-roce-dostava-rusky-plyn-dohodla-se-na-zimn/r-bf65ce7270ba1e5b440002590604f2e/>.

Graf 7.1: Stavby zásobníků zemního plynu na Ukrajině, 2014–2016

Zdroj: Gas Infrastructure Europe, <https://agsi.gie.eu/#/>.

Pozn.: Pro přepočítání na m³ byl použit koeficient 1 mld. m³ = 10,46 TWh.

cena plynu z EU 280 USD / 1000 m³, zatímco z Ruska jen 250 USD / 1000 m³. Přesto Naftohaz dovezl více plynu z EU.⁶⁹ (Vývoj cen dováženého plynu zachycuje tabulka 7.2.)

Přes pokračování ozbrojeného konfliktu a často silná slova na adresu protivníka ze strany nejvyšších představitelů tak k trvalému přerušení dodávek zemního plynu z Ruské federace pro ukrajinskou potřebu v roce 2015 nedošlo. A ačkoli „plnohodnotnou krizí“ očekávali mnozí, včetně ruského premiéra Medveděva,⁷⁰ po letním přerušení se znovu podařilo stranám dosáhnout dohody a dodávky na zimní období obnovit. Tranzit ruského plynu do EU přes ukrajinské území nebyl od počátku ruské intervence doposud přerušen vůbec a ani v rétorické rovině zatím nebyl příliš zpochybněn.

DODÁVKY ZEMNÍHO PLYNU V KONTEXTU RUSKÉ VÁLČNÉ STRATEGIE PROTI UKRAJINĚ V LETECH 2014 A 2015

Otázce, zda a do jaké míry Rusko využívá dodávky zemního plynu v zahraniční politice jako prostředek nátlaku, se odborná literatura věnuje obsírně.

69 Mordjušenko a Sokolovskaja, „Rossija cenit Ukrainu po-prežnemu“.

70 „Medvedev Predicts ‚Full-Scale‘ Gas Crisis with Ukraine“, *The Moscow Times*, 3. července 2014, <https://themoscowtimes.com/articles/medvedev-predicts-full-scale-gas-crisis-with-ukraine-36984>.

Tabulka 7.2: Import zemního plynu na Ukrajinu a jeho cena, 2014–2015

	dovoz celkem (v mld. m ³)	dovoz z Ruska (v mld. m ³)	podíl Ruska na celkovém dovozu	dovoz z EU (v mld. m ³)	podíl EU na celkovém dovozu	cena plynu z RF (v USD/1000 m ³)	cena plynu z EU (v USD/1000 m ³ ; max. hodnoty)*
červenec 2014	0,21	0,00	0 %	0,21	100 %	x	375
srpen 2014	0,34	0,00	0 %	0,34	100 %	x	375
září 2014	0,95	0,00	0 %	0,95	100 %	x	375
říjen 2014	0,88	0,00	0 %	0,88	100 %	x	375
listopad 2014	0,93	0,00	0 %	0,93	100 %	x	375
prosinec 2014	1,52	0,52	34 %	1,00	66 %	385	375
leden 2015	1,97	0,92	47 %	1,05	53 %	385	342
únor 2015	2,12	0,93	44 %	1,19	56 %	385	298
březen 2015	1,63	0,30	18 %	1,33	82 %	385	314
duben 2015	1,45	0,29	20 %	1,16	80 %	247	282
květen 2015	1,53	0,79	52 %	0,74	48 %	247	287
červen 2015	1,29	0,51	40 %	0,78	60 %	247	286
červenec 2015	0,57	0,00	0 %	0,57	100 %	x	283
srpen 2015	1,03	0,00	0 %	1,03	100 %	x	281
září 2015	0,76	0,00	0 %	0,76	100 %	x	263
říjen 2015	2,18	2,00	92 %	0,18	8 %	230	242
listopad 2015	0,83	0,39	47 %	0,44	53 %	230	233
prosinec 2015	0,02	0,00	0 %	0,02	100 %	230	209
Celkem	20,21	6,65	33 %	13,56	67 %		
Celkem v roce 2015	15,38	6,13	40 %	9,25	60 %		

* vč. dopravy na ukrajinskou hranici

Zdroj: Naftogaz opublikoval statistiku po cenam importovaného gazu za druhý kvartál 2015 goda, Naftohaz, 17. července 2015, <http://www.naftogaz.com/www/3/nakwebtr.nsf/0/C38E06F745F884A2C2257E9F005C912D>; Naftogaz released gas imports statistics for Q4 2015, Naftohaz, 8. února 2016, <http://www.naftogaz.com/www/3/nakwebtr.nsf/0/7401DFF74D053D67C2257F53005899B9>.

Přesto se na ni zatím nepodařilo najít jednoznačnou odpověď. Můžeme se setkat s názory, že tak Rusko skutečně činí, s tím, že Gazprom není žádnou klasickou obchodní společností, nýbrž prodlouženou rukou Kremlu. Jiní naopak poukazují na domnělý střet zájmů mezi Gazpromem a Kremlem, přičemž jednou se prosadí Kreml, po druhé vzejde jako vítěz Gazprom. Další zase tvrdí, že Kreml „energetickou zbraň“ nepoužívá vůbec a Gazprom jako každá jiná firma pouze sleduje své komerční cíle. To některé autory vede až k tomu, že vyjadřují podiv nad tím, že při svých možnostech nevyužívají Rusové „energetickou zbraň“ více.⁷¹

Pro každou z uvedených hypotéz lze přitom nalézt přesvědčivé argumenty. Připomeňme tak například Putinova slova z roku 2000, že Rusko má při vývozu energetických surovin vycházet ze svých geostrategických zájmů,⁷² anebo vládní Energetickou strategii Ruska na období do roku 2020, která již ve své první větě určuje, že surovinové bohatství je pro Ruskou federaci „nástrojem provádění vnitřní a vnější politiky“.⁷³ Další argumenty poskytuje analýza dřívějších konfliktů mezi Gazpromem potažmo Ruskem a jeho postsovětskými sousedy. Avšak můžeme najít i takové autory, kteří neméně přesvědčivě tvrdí, že cenovou politiku Gazpromu lze vysvětlit i jinými vlivy než jen přichylností té které odběratelské země k ruské zahraničněpolitické linii.⁷⁴

Na jednu stranu tak Rusko se svým chováním často figuruje coby příklad použití „energetické zbraně“, anebo se na jeho vztazích zejména s Ukrajinou různé hypotézy v tomto smyslu zkoumají, nezřídka ovšem s protichůdnými výsledky.⁷⁵ Na druhou stranu může mít pravdu i Adam N. Stulberg, když ve své studii geopolitiky zemního plynu v trojúhelníku Rusko–Ukrajina–Evropa píše: „Alarmistická vysvětlení dodávek zemního plynu jako substitutu

71 Některé argumenty, že Gazprom někdy upřednostňuje své korporátní zájmy před státními zájmy, shrnuje Karel Svoboda, „Business as Usual? Gazprom's Pricing Policy Toward the Commonwealth of Independent States“, *Problems of Post-Communism* 58, č. 6 (listopad/prosinec 2011): 21–35. Pro větší použití energetických dodávek v zahraniční politice se zasazuje například Vadim Tarlinskij, *Truboprovody – instrument geopolitiki?* (Moskva: Izdatel'stvo MIK, 2009): 356; nebo Ju. F. Godin, „Geopolitičeskaja rol' vnešnej torgovli energoresursami dlja Rossii“, *Mirovaja ekonomika i meždunarodnyje otnošenija*, č. 2 (únor 2006): 103–109. Na kontraproduktivnost takového přístupu upozorňují například Aleksej Grivač a Andrej Denisov, „Uspechi i neudači energetičeskoj sverchderžavy“, *Rossija v global'noj politike*, 19. dubna 2008, http://www.globalaffairs.ru/number/n_10633.

72 Vystuplenije na Vserossijskom soveščanii po voprosam razvitiija toplivno-energetičeskogo kompleksa, Prezident Rossii – Oficial'nyj sajt, 3. března 2000, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/21184>.

73 Energetičeskaja strategija Rossii na period do 2020 goda, *Rossijskaja gazeta*, 30. září 2003, <https://rg.ru/2003/09/30/energetičeskajastrategija.html>.

74 Götz, „Der gerechte Gaspreis für die Ukraine“, 17–18.

75 Například Karen Smith Stegen, „Deconstructing the ‚energy weapon‘: Russia's threat to Europe as case study“, *Energy Policy* 39 (2011): 6505–6513; a Brenda Shaffer, „Natural gas supply stability and foreign policy“, *Energy Policy* 56 (2013): 114–125.

za jaderný arzenál podírající ruský status supervelmoci se jednoduše mylí a jsou špatným nástrojem pro posuzování charakteru a efektivity energetické diplomacie Moskvy.⁷⁶ Obdobně neexistuje vždy shoda ani na tom, co by případně Rusko nasazením „energetické zbraně“ sledovalo a čeho by tím opravdu dosáhlo. Výsledky takového ruského postupu totiž někdy působí poněkud chabě a často se jednoduše nelze ubránit dojmu, že nasazení „energetické zbraně“, ať už skutečné, či domnělé, vedlo přesně k opaku toho, čeho tím Rusko chtělo nebo mělo dosáhnout. Stejně tak panují i pochyby o skutečných možnostech Ruska na poli energetických dodávek. Slovy Adama Stulberga: „Současná debata přehlíží, že Moskva často spíše štěká, než kouše.“⁷⁷

Vyhodnotit, která z naznačených interpretací je blíže pravdě, by bylo značně nad rámec této studie. Stejně tak nebudeme zkoumat, do jaké míry ve svých strategických úvahách Moskva skutečně zvažovala dodávky zemního plynu pro ukrajinskou spotřebu definitivně přerušit, jakkoli je spíše pravděpodobnější, že ruské vedení na dodávky energetických surovin skutečně pohlíží jako na strategický nástroj v zahraničněpolitických vztazích, a pokud to situace dovoluje a jeví se to účelné, neváhá jej nasadit. Nyní nám postačí identifikovat příčiny, proč Moskva v letech 2014 a 2015 tuto „energetickou zbraň“ v podobě dlouhodobého totálního přerušování dodávek nakonec nepoužila a dodávky na zimu obnovila a spíše se snažila s Ukrajinci za výhodných podmínek domluvit.

Zcela přerušit dodávky plynu pro ukrajinskou spotřebu by bylo pro Moskvu problematické hned z několika důvodů. Za prvé, stávající smluvní rámec z roku 2009 Moskvě vyhovuje a zatím měla k dispozici i jiné prostředky nátlaku na kyjevské vedení, například separatistické regiony v Donbasu nebo omezování dovozu ukrajinského zboží do Ruska, takže se na poli dodávek zemního plynu mohla spokojit s obyčejným „komerčním sporem“. Tato okolnost nynější spor odlišuje od rusko-ukrajinské plynové krize z roku 2006, kdy vyhocením konfliktu mohl Gazprom získat nemalé výhody, například prosadit podstatně vyšší cenu.⁷⁸

Za druhé, Ukrajina dlouhodobě usiluje o revizi kontraktu z roku 2009 a agresivní postup Moskvy by této snaze dost napomohl. Jakékoli náznaky toho, že Rusko na dodávky plynu na Ukrajinu nenahlíží více jako na *business as usual*, mohou podkopat jeho pozici u stockholmské arbitráže. Lpění Moskvy na kontraktu s ukrajinskou stranou z roku 2009 je tak dobře vidět na způsobu stanovování ceny. Gazprom formálně trvá na stávajícím cenovém

76 Stulberg, „Out of Gas?“, 116.

77 Stulberg, „Out of Gas?“, 116. Karen Smith Stegen, výzkumnice na Jacobs University v Brémách, na podrobném výčtu plynových konfliktů mezi Gazpromem a ruskými sousedy poukázala na pro Moskvu chabé výsledky řady sporů. Viz Stegen, „Deconstructing the energy weapon“.

78 Stulberg, „Out of Gas?“, 116–117.

vzorci, nicméně aby si udržel konkurenceschopnost, v součinnosti s ruskou vládou nakonec Naftohazu přece jen poskytne slevu. De facto tedy dohodnutý cenový vzorec neplatí, ačkoli de iure zůstává pořád v platnosti.

Obdobně by nemuselo být pro ruskou pozici v probíhající arbitráži výhodné, kdyby se Ukrajina v důsledku přílišného ruského nátlaku nakonec zcela obešla bez dodávek z Ruska, byť za cenu drastických úsporných opatření na straně spotřeby. Ukázalo by se totiž, že se Ukrajina závislosti na ruském plynu může překvapivě rychle zbavit, a že ta byla v předchozích letech tedy jen domnělá. Nevybíravý nátlak na Kyjev v otázce dodávek zemního plynu by také podpořil obavy Evropanů z přílišné závislosti na nevypočitatelném Rusku a napomohl oživení plánů na vybudování alternativních infrastruktturních projektů s cílem přivést do Evropy neruský plyn.

Lze také předpokládat, že si Rusko nepřálo a ani nadále si nepřeje přerušeni či jen narušení dodávek do EU, k čemuž by Ukrajinci mohli ve velké tísní přistoupit. Gazprom by tím přišel o významnou část příjmů z exportu zemního plynu do EU. V roce 2014 realizoval ruský kolos na trzích mimo země bývalého SSSR dodávky za 35,5 mld. eur, což představovalo celých 60 % veškerých příjmů společnosti z prodeje zemního plynu. Polovina tohoto plynu je přitom fyzicky přepravována přes území Ukrajiny.⁷⁹ Ztráta těchto příjmů by se negativně odrazila na ruském státním rozpočtu, kde až desetinu veškerých federálních daňových příjmů generuje společnost Gazprom, a zprostředkovaně na celé ruské ekonomice, jelikož Gazprom prodává plyn doma za výrazně nižší ceny, než za jaké jej od něho odbírají jeho zahraniční odběratelé. V důsledku toho je valná většina plynu na domácím trhu prodávána jen s mizivým ziskem.⁸⁰ Tyto každoroční nepřímé dotace pro ruské odběratele dosahují výše až dvou procent ruského HDP.⁸¹ Přerušeni dodávek do EU by pochopitelně také přitáhlo další pozornost k stále neurovnanému ozbrojenému konfliktu na východě Ukrajiny.

Kromě toho si Gazprom nemohl ani přát ukrajinský trh zcela ztratit. V roce 2013 na Ukrajinu vyvezl celých 26 mld. m³ plynu, což při průměrné ceně okolo 300 USD / 1000 m³ pro ruský koncern znamenalo příjmy ve výši přes 7,5 miliard USD.⁸² Vzhledem k napjaté finanční situaci společnosti bylo tak pro Gazprom pořád lepší poskytnout Ukrajině slevu než riskovat úplný

79 Factbook Gazprom in Figures 2010–2014, Gazprom, 2015, str. 80, <http://www.gazprom.com/f/posts/55/477129/gazprom-in-figures-2010-2014-en.pdf>.

80 „Gazprom estimates share of its profitable gas supplies in Russia at 4 %“, *Russia Oil and Gas, Metals and Mining News*, 25. června 2015, <http://www.rusmininfo.com/news/25-06-2015/gazprom-estimates-share-its-profitable-gas-supplies-russia-4>.

81 Vypočteno jako rozdíl mezi průměrnou cenou pro ruské spotřebitele a pro odběratele v „dalekém zahraničí“ a vynásobeno objemem plynu prodaného v Rusku na základě dat z Gazprom v cifrach 2009–2013.

82 Ol'ga Mordjušenko, „Ukrainskie dolgi dorogo vstali ‚Gazpromu‘“, *Kommersant*, 14. srpna 2014, <https://www.kommersant.ru/doc/2544432>.

výpadek těchto příjmů.⁸³ Kompletní přerušení dodávek z Ruska by také zne- možnilo do budoucna opět využívat dodávky plynu na Ukrajinu k vydržování tamních přátelsky nakloněných podnikatelů a tím i k ovlivňování ukrajinské politiky. Ostatně předpokladem pro případné pozdější použití „energetické zbraně“ proti Kyjevu je, že Ukrajinci alespoň nějaké množství plynu od Rusů budou odebírat i nadále. Ukrajinci přitom několikrát připustili možnost, že poklesne-li cena ruského plynu na přijatelnou úroveň, odeberou ho více.⁸⁴

V neposlední řadě se také ukazuje, že v plynárenských vztazích mezi- národní pozice Ruska postupně slábne. Silné postavení Ukrajiny ve vztahu k Rusku na plynárenském poli není až zas tak překvapivé. Některé studie dokazují, že před spuštěním plynovodu Nord Stream se v plynárenském čtyřúhelníku Rusko–Ukrajina–Bělorusko–Západ těšil Kyjev obdobně silné pozici jako Moskva. Teprve přímé plynovodní napojení do Německa umož- nilo Rusku v dodávkách plynu do Evropy Ukrajinu částečně obejít, čímž se tato rovnováha vychýlila ve prospěch Moskvy. Přesto si Ukrajina zachovala značnou vyjednávací sílu.⁸⁵ Události posledních dvou let pozici Kyjeva, zdá se, opět posílily.

UKRAJINA NA MĚNÍCÍ SE PLYNÁRENSKÉ MAPĚ EVROPY

Prvním faktorem posilujícím vyjednávací pozici Kyjeva je klesající ukra- jinská spotřeba. V roce 2013 spotřebovala Ukrajina 50,4 mld. m³ zemního plynu, o rok později již 42,6 mld. m³ a v roce 2015 spotřeba poklesla na pou- hých 33,8 mld. m³.⁸⁶ Pokles spotřeby ovlivnily především mírnější zima, nižší spotřeba v průmyslu, zejména na východě Ukrajiny, a také úspory spojené s postupným zvyšováním cen pro domácí spotřebitele, jakkoli se vládní plány na poli snížení spotřeby plynu nepodařilo zatím naplnit zcela.⁸⁷ Prostor pro další snížení spotřeby je i přesto značný. V roce 2011 byla ukrajinská ekono- mika o 70 % energeticky náročnější než běloruská a o 50 % náročnější než rus- ká.⁸⁸ Energetické ztráty jsou odhadovány až na 50 % spotřeby. Ostatně není

83 Barsukov et al., „Moskva i Kijev počti složili ‚zimnij paket‘“.

84 „Ukraina dopuskajet uveličenjeje do 50 % rossijskogo gaza v zakupkach“, *Kommersant*, 22. října 2015, <https://www.kommersant.ru/doc/2837685>.

85 Daisuke Nagayama a Masahide Horita, „A network game analysis of strategic interactions in the international trade of Russian natural gas through Ukraine and Belarus“, *Energy Economics*, č. 43 (2014): 89–101.

86 Natural gas consumption in Ukraine, Naftogaz Europe, 15. dubna 2016, <http://naftogaz-europe.com/article/en/GasConsumptioninUkraineeng>.

87 Ukraine gas usage down 16 % in February, Naftohaz, 3. března 2015, <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweben.nsf/0/5095597EF4DE0C75C2257DFE0024DFB7>.

88 Energy Use (kg oil equivalent) per \$1,000 GDP (Constant 2005 PPP \$), Millennium Development Goals Indicators, 6. července 2015, <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/SeriesDetail.aspx?srid=648>.

divu – když ukrajinské domácnosti téměř nemají možnost regulovat teplotu v bytě a 80 % z nich za teplo platí podle podlahové výměry.⁸⁹

Reformy ukrajinského energetického sektoru budou zřejmě pokračovat. Kyjevské vládě totiž přináší daleko více výhod než jen snižující se závislost na dovozu této strategické komodity ze zahraničí. Vedle menší zátěže pro státní rozpočet v podobě nižších subvencí pro domácnosti mají reformy též potenciál snížit korupci v odvětví, kde různé ceny pro různé zákazníky dlouho otevíraly prostor pro nekalé praktiky, často živěné Kremlem.⁹⁰ V neposlední řadě mohou také vyšší domácí ceny plynu podpořit domácí těžbu, která v posledních letech dosahovala téměř 20 mld. m³ ročně.⁹¹ V některých případech by zemní plyn mohl nahradit jiné energetické zdroje.⁹²

Druhým zdrojem vyjednávací síly Kyjeva je rostoucí schopnost Ukrajiny dovézt plyn z EU, konkrétně od listopadu 2012 z Polska, od března 2013 z Maďarska a od září 2014 ze Slovenska.⁹³ Rusko se na podobné snahy vždy dívalo s nelibostí a pokoušelo se nejrůznějšími nátlakovými prostředky tyto dodávky narušit. Často, například na podzim roku 2014, tak mělo dokonce činit pod pohrůžkou zastavení dodávek pro ty země, které by s Ukrajinou ve věci reverzních dodávek kooperovaly. Někdy k podobným výpadkům skutečně došlo, ačkoli na vině mohly být i nastupující mrazy.⁹⁴

Jak silně a efektivně se Rusko angažovalo v narušení dodávek pro Ukrajinu ze Slovenska, nelze z dostupných dat spolehlivě vyčíst. Faktem je, že se Kyjevu a Bratislavě nepodařilo se dohodnout na dodávkách zemního plynu v podobě tzv. virtuálního reverzu, kdy by Kyjev mohl část ruského plynu určeného pro Slovensko odebírat už na svém území. Důvodem mohly být nejas-

89 Ildar Gazizullin, „Bleibt es bei den Ukrainern und ihren Nachbarn diesen Winter warm?“, *Ukraine-Analysen*, č. 136 (17. září 2014): 22.

90 Podle IMF dotovala v roce 2012 Ukrajina plyn pro domácnosti celými 5 % tehdejšího HDP. Viz Pritha Mitra a Ruben Atoyan, *Ukraine Gas Pricing Policy: Distributional Consequences of Tariff Increases* (Washington, DC: IMF, 2012; IMF Working Paper 12/247), 7, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp12247.pdf>; a Keith Johnson, „Ukraine’s ‘Courageous’ Energy Reforms Meant to Erode Russia’s Leverage“, *Foreign Policy*, 10. března 2015, <http://foreignpolicy.com/2015/03/10/ukraines-courageous-energy-reforms-meant-to-erode-russias-leverage/>.

91 BP Statistical Review of World Energy 2015, BP, <http://www.bp.com/content/dam/bp/excel/energy-economics/statistical-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-workbook.xlsx>.

92 Například tři ze čtyř ukrajinských jaderných reaktorů neběžely na plný výkon, protože jsou nedostatečně zapojeny do elektrické sítě. Velký potenciál mají také obnovitelné zdroje energie. Ty se na ukrajinské výrobě zatím podílejí jen okrajově hlavně jako vodní elektrárny (2 % na celkové výrobě energie, 6 % na výrobě elektřiny). Viz Götz, „Neuorientierung: Perspektiven für den Außenhandel“, 24.

93 Olga Kalinina a Dmitrij Tichonov, „Ukraina rešila dlja sebja gazovyj vopros“, *Kommersant*, 26. února 2013, <https://www.kommersant.ru/doc/2135684>.

94 „Chronik: die Ukraine im Jahr 2014“, *länder-analysen*, záznam k 26. 9. 2014, str. 107, http://www.laender-analysen.de/ukraine/chroniken/Chronik_ua_2014_dru.pdf; Aleksej Miller i Posol Pol'si obsudili aktual'nyje voprosy snabženija jevropejskich potrebitelej rossijskim gazom, Gazprom, 23. října 2014, <http://www.gazprom.ru/press/news/2014/october/article204244/>.

nosti, nakolik by bylo takové schéma přípustné ve světle podmínek platného kontraktu obou stran se společností Gazprom, jež sama usiluje o vyvázání z klauzule *ship-or-pay*. Stejně tak nedošlo ani být jen k částečnému využití hlavního tranzitního plynovodu spojujícího Ukrajinu a Slovensko. K reverzu je proto zatím používán jen zrekonstruovaný menší plynovod Vojany–Užhorod, který byl do té doby nevyužit.⁹⁵ Částečného úspěchu dosáhlo Rusko také u Maďarska. To koncem září 2014, patrně na ruský nátlak, reverzní dodávky plynu na Ukrajinu pozastavilo.⁹⁶ V lednu 2015 byly ale dodávky obnoveny a později byl jejich objem ještě dál navýšen.⁹⁷

Celkem by Ukrajina mohla dopravit z EU ročně až 17,4 mld. m³ zemního plynu, alespoň tolik činí maximální přepravní kapacita z tohoto směru. Vzhledem k malým přebytkům plynu na maďarském trhu je ale spíše realistických nanejvýš 13,7 mld. m³.⁹⁸ Stávající vývoj tak ukazuje na postupnou reorientaci ukrajinského importu na země EU, přičemž objem tohoto dovozu by mohl v budoucnu ještě vzrůst. (Strukturu dovozu zemního plynu na Ukrajinu zachycuje tabulka 7.3.) V říjnu 2015 se Kyjev domluvil s Varšavou na stavbě nového plynovodu o roční kapacitě až 10 mld. m³. Další naděje na navýšení dodávek z EU dává pak možnost propojení s Rumunskem. Původně se hovořilo o tom, že by stávající plynovodní trasy měly být připraveny pro dodávky plynu na Ukrajinu do konce roku 2015, s tím že o rok později by Rumunsko mohlo mít přebytek plynu ve výši 2 mld. m³, který by mohlo na Ukrajinu vyvézt. Nakonec se tak ale nestalo, i kvůli menší nutnosti dovozu plynu z Rumunska na ukrajinské straně. Větší manévrovací prostor ve smyslu možnosti prodeje přebytků suroviny na rumunském trhu dál na Ukrajinu a do Moldavska poskytne všem zúčastněným až uvažovaný příchod ázerbájdžánského plynu do Evropy.⁹⁹

95 Andrew Higgins, „Kiev Struggles to Break Russia’s Grip on Gas Flow“, *The New York Times*, 5. května 2014, <https://www.nytimes.com/2014/05/05/world/europe/gazprom-seen-stanching-flow-of-gas-to-ukraine.html>. Viz také SITA, „Plynovod Vojany–Užhorod nie je stále využívaný naplno“, *SME*, 7. ledna 2016, <https://ekonomika.sme.sk/c/20070729/plynovod-vojany-uzhorod-nie-je-stale-vyuzivany-naplno.html>. Souhrnně ke spuštění reverzu ze Slovenska na Ukrajinu viz Stulberg, „Out of Gas?“, 123–124.

96 „Chronik: die Ukraine im Jahr 2014“, *länder-analysen*, záznam k 26. 9. 2014, str. 107, http://www.laender-analysen.de/ukraine/chroniken/Chronik_ua_2014_dru.pdf.

97 „Vengrija uveličila revers gaza v Ukrajinu“, *Zerkalo nedeli*, 23. února 2015, https://zn.ua/ECONOMICS/vengriya-uvelicila-revers-gaza-v-ukrainu-167872_.html.

98 IEA – Gas Flows in Europe, in Mcm, International Energy Agency, 2015, <http://www.iea.org/gtf/index.asp#>.

99 „Naftogaz plans to open route for Romanian gas supplies by 2015“, *Interfax-Ukraine*, 21. května 2015, <http://en.interfax.com.ua/news/economic/267156.html>; „Transgaz – Ukrtransgaz agreement brings Ukraine closer to gas imports from Romania“, *The Romania Journal*, 4. června 2015, <http://www.romaniajournal.ro/transgaz-ukrtransgaz-agreement-brings-ukraine-closer-to-gas-imports-from-romania/>; Bulgaria-Romania and Romania-Ukraine sign gas agreements, European Commission – ENERGY, 19. července 2016, <https://ec.europa.eu/energy/en/news/bulgaria-romania-and-romania-ukraine-sign-gas-agreements>.

Tabulka 7.3: Spotřeba zemního plynu na Ukrajině a jeho dovoz, 2011–2016

rok	spotřeba (v mld. m ³)	dovozy (v mld. m ³)		
		celkem	z EU	z Ruska
2011	59,3	44,8	0,0	44,8
2012	54,8	32,9	0,0	32,9
2013	50,4	27,9	2,1	25,8
2014	42,6	19,5	5,0	14,5
2015	33,8	16,4	10,3	6,1
2016	33,2	11,1	11,1	0,0

Zdroj: Sootnošenije ispol'zovanija i importa prirodnoho gaza v Ukrainu, 1991–2016 gg., Naftogaz Europe, 17. února 2017, <http://naftogaz-europe.com/article/ru/sootnoshenie-ispolzovaniaiimportagazavukrainu2016rus>; Import gaza v Ukrainu v 2013–2014 gg., Naftogaz Europe, 31. ledna 2015, <http://naftogaz-europe.com/article/ru/Gasimports2014rus>; Import gaza v Ukrainu v 2015–2016 gg., Naftogaz Europe, 3. února 2017, <http://naftogaz-europe.com/article/ru/importgazavukrainuv20152016gg>.

V roce 2015 poklesla ukrajinská spotřeba zemního plynu na 33,8 mld. m³. Po odečtení domácí produkce musel Naftohaz ze zahraničí dovézt přibližně 15,5 mld. m³. Z tohoto množství připadlo na Rusko jen 40 %, tedy 6,1 mld. m³. Kdyby ale byla Ukrajina využila veškerou realisticky dostupnou přepravní kapacitu z EU, nemusela by dovézt z Ruska téměř nic, nebo jen velmi malé množství. To představuje podstatnou změnu oproti roku 2011, kdy ještě z Ruska odebírala celých 44 mld. m³. Vedení Naftohazu očekávalo, že by ukrajinská spotřeba za rok 2016 mohla poklesnout až na 32 mld. m³, takže by bylo potřeba dovézt jen asi 12–13 mld. m³ (domácí produkce se pohybuje okolo 20 mld. m³).¹⁰⁰ Na to by plně postačovaly stávající dovozní kapacity z EU.¹⁰¹ V roce 2016 by pak Ukrajina podle předpokladů nemusela pro vlastní potřebu nakoupit od ruského Gazpromu již ani kubík.¹⁰² Ačkoli plyn dodávaný na Ukrajinu z EU je původem stále převážně ruský, definitivně tak skončila doba, kdy by Ukrajina byla závislá na přímých dodávkách z Ruska. K obnovení dodávek z Ruska samozřejmě může dojít, protože nemalou roli bude hrát i cena ruského plynu. Určitě ale poslední vývoj posiluje pozici Naftohazu pro další jednání s Gazpromem a otevírá dveře pro úpravu, nebo dokonce pro úplné zrušení cenového vzorce z roku 2009. Argument, že ukrajinská závislost na ruských dodávkách je už dlouho jen domnělá, může tomuto snažení výrazně napomoci.

100 „Ukraine gas consumption may fall 5 pct in 2016 – Naftogaz“, *Reuters*, 23. března 2016, <http://www.reuters.com/article/ukraine-gas-consumption-idUSL5N16V2HY>.

101 „Naftogaz plans to open route for Romanian gas supplies“.

102 „Glava, Naftogaza: v 2016 godu Ukraina možet obojtis' bez rossijskogo gaza“, *Kommersant*, 29. října 2015, <https://www.kommersant.ru/doc/2842646>.

Tabulka 7.4: Tranzit zemního plynu přes Ukrajinu podle cílové země, 2013

země	objem (v mld. m ³)	země	objem (v mld. m ³)
Itálie	25	Rakousko	5
Turecko	13	Francie	3
Německo	12	Bulharsko	3
ČR	8	Řecko	3
Maďarsko	6	ostatní	3
Slovensko	5	celkem	86

Zdroj: Heiko Pleines, „Der ukrainisch-russische Erdgaskonflikt 2014, Streitpunkte, Verhandlungen und Perspektiven für die Ukraine“, *Ukraine-Analysen*, č. 134 (10. června 2014): 8.

Třetím faktorem vyjednávací síly Kyjeva je přetrvávající závislost Ruska na Ukrajině jako tranzitní zemi pro přepravu zemního plynu do zemí EU. (Strukturu tranzitu ruského plynu přes Ukrajinu dle cílové země zachycuje tabulka 7.4.) V roce 2014 prodal Gazprom do EU a Turecka celkem 174,3 mld. m³ plynu, z toho téměř polovina (82 mld. m³) byla přepravena přes území Ukrajiny.¹⁰³ Moskva si tuto závislost uvědomuje a všemi silami se snaží otevřít další plynovod, který by území Ukrajiny obcházel. Po krachu projektu South Stream, který měl přepravovat po dně Černého moře z Ruska do Bulharska ročně až 63 mld. m³ plynu, se ruské naděje upínaly ke dvěma možnostem, jak Ukrajinu po roce 2019, kdy vyprší stávající tranzitní kontrakt, obejít.¹⁰⁴ První z nich byl plynovod Turkish Stream, který byl prakticky identický s projektem South Stream, jen s tím rozdílem, že by ústil v Turecku. Projekt ovšem narážel na několik problémů. V prvé řadě nebylo jasné, kdo ruský plyn dopravovaný přes Turecko vůbec odebere. Podle názoru Moskvy by o něj měli mít zájem odběratelé, kteří nyní surovinu nakupují přes Ukrajinu. Existuje sice několik projektů na dopravu plynu v objemu přibližně 50 mld. m³ ročně z Turecka dále do Evropy, ale žádný z nich není příliš rozpracován.¹⁰⁵

Komplikací jsou také smlouvy mezi Gazpromem a jeho evropskými zákazníky. Řada z nich totiž vyprší daleko později než v roce 2019; některé platí dokonce až do roku 2037.¹⁰⁶ V nich je přitom jasně uvedeno, kam přesně má

103 Gazprom v cifrach 2009–2013.

104 Záměr nakonec zkrachoval, protože EU odmítla udělit projektu výjimku z unijních antimonopolních pravidel. Viz Daisy Sindelar, „End Of South Stream: Winners & Losers“, *Radio Free Europe / Radio Liberty*, 2. prosince 2014; Sovmestnaja press-konferencija s Prezidentom Turcii Redžepom Tajipom Erdoganom, Prezident Rossii – Oficial'nyj sajt, 1. prosince 2014, <http://kremlin.ru/events/president/news/47126>.

105 Barbara Lewis et al., „Even with Turkish Stream, Russia can't avoid sending gas via Ukraine“, *Reuters*, 13. února 2015, <http://www.reuters.com/article/russia-gas-idUSL5NoVL3UY20150213>.

106 Aleksej Topalov, „Obnuliť ukrajinšij tranzit“, *Gazeta.ru*, 23. ledna 2015, <https://www.gazeta.ru/business/2015/01/22/6383865.shtml>.

ruská firma plyn dopravit. A ani po vypršení těchto kontraktů není psáno, že se Gazpromu podaří prosadit svou vůli. Podobně je tomu i s kontrakty, které Gazprom uzavřel s bulharskými a slovenskými přepravními společnostmi. Ty mají vypršet až v roce 2028, respektive 2030.¹⁰⁷

Druhou možností, jak se alespoň částečně ukrajinské trase vyhnout, jsou dodávky procházející po dně Baltského moře plynovodem Nord Stream. Třetina jeho kapacity (16,5 mld. m³ ročně) zůstává v současnosti nevyužita, jelikož podle unijních pravidel nemůže Gazprom využívat polovinu kapacity navazujícího plynovodu OPAL, který spojuje Nord Stream se středoevropskou plynárenskou soustavou.¹⁰⁸ Již brzy by se však Gazpromu mohlo podařit tento problém vyřešit. Jinou možností je zdvojnásobení kapacity samotného plynovodu Nord Stream – takzvaný projekt Nord Stream 2. Gazprom na tomto poli zaznamenal na jaře 2015 úspěch, když se domluvil na rozšíření trasy se svými evropskými partnery.¹⁰⁹ Opět se ale nabízí otázka, jestli navýšení kapacity o 55 mld. m³ ročně bude postačovat pro nahrazení ukrajinského koridoru a jestli se plyn z tohoto plynovodu bez problémů dostane k evropským zákazníkům, kteří dosud odebírají ruský plyn procházející tranzitem přes Ukrajinu.

Severní projekt Nord Stream 2 a jižní projekt Turkish Stream byly ruskou odpovědí na krizi v energetických vztazích s Ukrajinou, ačkoli stejně tak dobře i opak může být pravda. Ukrajínští experti mají za to, že současnou třetí rusko-ukrajinskou plynovou krizi rozpoutala Moskva právě proto, aby získala podporu pro dopravní projekty jdoucí mimo ukrajinské území.¹¹⁰ Ať tak či onak, zdá se pravděpodobné, a sama ruská strana to již připouští, že alespoň část ruského plynu bude do Evropy i po roce 2019 dále přepravována přes Ukrajinu.¹¹¹

Poslední možností, jak se Gazprom může zbavit závislosti na Ukrajině, je obecně snížit vývoz plynu do Evropy. Tuto možnost naznačil v lednu 2015 šéf Gazpromu Miller, když upozornil, že pokud si Evropané včas nepostaví propojení s Tureckem, „mohou být tyto objemy plynu přesměrovány na jiný trh“.¹¹² Jediným potenciálním odbytištěm, které se v současnosti nabízí, je vý-

107 Gazprom by do vypršení obou kontraktů mohl zaplatit, zejména slovenské straně, až 8 mld. eur za služby, které by nevyužil. Viz Jack Sharples, „A Snapshot of Key Developments in the External Relations of the Russian Gas Sector“, *EGF Gazprom Monitor*, č. 50 (červenec 2015): 6, http://www.academia.edu/15646739/Gazprom_Monitor_50_July_2015.

108 Gazprom zde totiž porušoval pravidlo, podle kterého nesmí majitel plynu současně vlastnit dopravní infrastrukturu.

109 Jurij Barsukov, „Gazprom‘ opjat‘ zachodit s severa“, *Kommersant*, 19. června 2015, <https://www.kommersant.ru/doc/2749487>.

110 S tím, že South Stream byl maximální cíl, Nord Stream 2 minimální. Viz Michail Gončar et al., „Gibridnaja vojna Kremlja protiv Ukrainy i JeS: energetičeskij komponent“, *Zerkalo nedeli*, 23. října 2014.

111 Sharples, „A Snapshot of Key Developments“, 5–6.

112 Alexander Panin, „Russia’s New Turkish Stream Gas Strategy More Bark Than Bite“, *The Moscow*

chodní Asie, zejména Čína. Je pravda, že Moskva v posledních letech dosáhla pokroku v otázce možného vybudování dvou nových plynovodů do Číny, ale i kdyby se je skutečně podařilo v dohledné době postavit, stěží nahradí veškerý vývoz, který jde nyní přes Ukrajinu do EU. Východní plynovod Síla Sibíře má totiž čerpat hlavně z východosibiřských nalezišť, odkud Evropa žádný plyn neodebírání. Západní plynovod bude mít pak sice stejnou surovinovou základnu jako plynovody jdoucí do Evropy, ale jeho roční kapacita by měla být jen 38 mld. m³, a i té by mělo být dosaženo ne dříve než v roce 2031.¹¹³ Navíc lze pochybovat, že by vývoz plynu do Číny mohl být tak lukrativní jako do Evropy.¹¹⁴

ZÁVĚR

V průběhu rusko-ukrajinského konfliktu v letech 2014 a 2015 Rusko proti Ukrajině nepoužilo „energetickou zbraň“ v podobě dlouhodobého totálního přerušování dodávek zemního plynu pro ukrajinskou spotřebu, ačkoli jinak se Moskva neštilila sáhnout k řadě jiných prostředků včetně vyslání neoznačených jednotek své pravidelné armády na ukrajinské území. Ruské chování na poli dodávek plynu tak lze v nejobecnější rovině popsat spíše jako snahu vytyčit prostor, kam až je možné Kyjev zatlačit, aniž by došlo k přerušování dodávek do Evropy a úplné ztrátě ukrajinského trhu.

Vzhledem ke změněné situaci na plynárenských trzích v regionu, daleko menší ukrajinské závislosti na ruských dodávkách, a naopak přetrvávající závislosti Gazpromu na ukrajinském tranzitním koridoru se zdá, že je pro Moskvu výhodnější, aby dodávky plynu zůstaly *business as usual*. Příliš agresivní postoj by mohl také oslabit ruskou pozici u stockholmské arbitráže, která musí rozsoudit mnohamiliardový spor mezi ukrajinským Naftohazem a ruským Gazpromem.

Kompromisní postoj Moskvy může být také způsoben její oslabenou pozicí v důsledku mezinárodních sankcí, jež byly na Rusko uvaleny západními zeměmi.¹¹⁵ Jednak sankce zhoršují i bez toho špatné výsledky ruské ekonomiky, takže výpadek příjmů z prodeje plynu do EU by byl o to bolestivější, jednak

Times, 21. ledna 2015, <https://themoscowtimes.com/articles/russias-new-turkish-stream-gas-strategy-more-bark-than-bite-43112>.

113 „Gazoprovod ‚Sila Sibíře‘ zakončit k 2031 roku“, *Gazeta.ru*, 5. května 2015, https://www.gazeta.ru/business/news/2015/05/05/n_7167333.shtml.

114 Elena Mazneva a Dina Khrennikova, „Putin Courting Chinese Gas Sales Stuck With EU for Decade“, *Bloomberg*, 28. září 2015, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2015-09-27/putin-courting-chinese-gas-market-stuck-with-europe-for-decade>.

115 Například James Rupert, „Ukraine Gas Deal May Show That the West’s Sanctions on Russia Are Working“, *Atlantic Council*, 31. října 2014, <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/21321-analyst-timothy-ash-russia-ukraine-gas-deal-shows-sanctions-are-working>.

musí Moskva i nadále počítat s možností jejich rozšíření v případě dalšího zostřování konfliktu s Ukrajinou. Rozbuškou by se přitom mohla stát právě otázka dodávek zemního plynu.

V případě, že bude ozbrojený konflikt mezi Kyjevem a Moskvou v budoucnu eskalovat, nelze vyloučit ani možnost, že dojde k opětovnému přerušení dodávek zemního plynu pro ukrajinskou spotřebu, nebo dokonce k přerušení tranzitních toků dále do Evropy. Poslední opatření přitom může iniciovat i Kyjev, tak aby, zejména pokud by začal ztrácet další území na východě země, svého protivníka co nejvíce poškodil. Protože Kyjev pomalu začíná na plynárenském poli tahat za delší konec provazu, může tato možnost v očích ukrajinských politiků nabývat na přitažlivosti. V důsledku může role „energetické zbraně“, s jejíž pomocí by Moskva tlačila Kyjev ke zdi, tak trochu překvapivě připadnout na uhlí, které je mediálně daleko méně atraktivní než plyn. Na dodávkách uhlí z území nacházejících se pod kontrolou proruských separatistů, potažmo na náhradních dodávkách uhlí z Ruska je přitom závislá až čtvrtina veškeré ukrajinské produkce elektřiny. Kreml si beze vší pochybnosti tuto slabinu ukrajinské energetiky uvědomuje.¹¹⁶

Z ruského chování v plynárenských vztazích s Ukrajinou v letech 2014 a 2015 tedy pro hodnocení probíhajícího rusko-ukrajinského konfliktu a ruské energetické politiky na mezinárodní scéně vyplývají čtyři hlavní závěry. Předně Moskva pečlivě posuzuje výnosy a případné ztráty nasazení jednotlivých nástrojů hybridní války proti Ukrajině a jejím spojencům, kam spadají i dodávky energetických surovin. Například v otázce slevy na plyn pro Ukrajinu neváhá Vladimir Putin jít proti ruskému veřejnému mínění. Podle výsledků sociologického šetření Centra Levada z podzimu 2015 by tři čtvrtiny Rusů Ukrajině vůbec žádnou slevu neposkytly.¹¹⁷ Ostatně hybridní válka je válkou zástupnou za plnohodnotný konflikt, ve kterém jdou podobné úvahy často stranou.¹¹⁸ Tento první poznatek lze ještě hodnotit pozitivně: Ukrajina a Západ mají stále co do činění s poměrně racionálně uvažujícím aktérem, který má své slabiny a je si jich dobře vědom. Druhý závěr je ovšem poněkud ponurý: v současné situaci je pro Moskvu daleko menší problém rozpoutat proti Ukrajině ozbrojenou agresi s tisícičkami mrtvých než přerušit dodávky zemního plynu do Evropy.

116 Existovaly dokonce náznaky, že ruské vedení zablokovalo vývoz uhlí, kterým by šlo výpadek ukrajinské produkce v Donbasu nahradit. Avšak motivací mohla být jen snaha přinutit Kyjev kupovat uhlí od „povstalců“ a tím dotovat jejich pseudorepubliky. Viz Barsukov et al., „Ne gazom jedinym“.

117 75 % rossijan protiv skidok na gaz dlja Ukrainy, Levada-Centr, 15. října 2015, <http://www.levada.ru/old/15-10-2015/75-rossijan-protiv-skidok-na-gaz-dlya-ukrainy>.

118 Oliver Tamminga, „Hybride Kriegsführung“, *SWP-Aktuell*, č. 27 (březen 2015): 4, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/aktuell/2015A27_tga.pdf.

Za třetí, co se týče ruské energetické politiky na mezinárodní scéně obecně, ukazuje dění okolo dodávek zemního plynu na Ukrajinu na úzkou spolupráci mezi Gazpromem a ruskou vládou v cenové politice společnosti. Redukce exportního cla u plynu určeného jen pro Ukrajinu dává tušit, že minimálně v případě rusko-ukrajinského plynárenského konfliktu po roce 2013 skutečně platí rovnice: Kreml rovná se Gazprom.

Konečně za čtvrté pozorujeme, jak sílí velké dilema ruské energetické politiky. Moskva se může buď vydat na cestu postupné liberalizace energetického sektoru a exportní politiky, prosazení *good governance* a omezení vlivu státu v energetickém sektoru. To ruským energetickým dodávkám zaručí konkurenceschopnost na světových trzích a ruským energetickým společností, potažmo ruské státní pokladně, zajistí stabilní příjmy z exportu energetických surovin. Anebo se Moskva bude nadále snažit využívat dodávky energetických surovin coby prostředku nátlaku v zahraničněpolitických vztazích. Tím ale ohrozí příjmy z exportu těchto surovin, a to úměrně tomu, jak se budou odběratelé snažit zbavit se energetické závislosti na Rusku a jak poklesne konkurenceschopnost ruského energetického průmyslu s dominantním postavením státních kolosů.

„Energetická zbraň“ a „energetická bonanza“ se dostávají do stále většího rozporu.

8. INFORMACE, DEZINFORMACE, PROPAGANDA

KATEŘINA HAMATOVÁ

ÚVOD

Žijeme ve společnosti, v níž je svoboda slova pokládána za samozřejmost. Díky moderním technologiím máme téměř neomezený přístup k internetu a s tím i k široké škále různých sdělovacích prostředků. Spojení s nimi nám 24 hodin denně zajišťují chytré telefony nebo počítače. Neustále chceme mít přehled o aktuálním dění nejen ve své zemi, ale i ve světě, a tak sledujeme různá domácí i zahraniční média. A protože dobře víme, že úhlů pohledu existuje nespočet, neomezujeme se pouze na jeden zdroj informací, ale aktivně vyhledáváme i alternativní interpretace. Proč také ne, když je to tak snadné – stačí jen přejet prstem po displeji. Co když nám ale tyto alternativní zdroje informací začnou předkládat zcela odlišné příběhy, všechny založené na faktech, která si nemůžeme sami nijak ověřit, na výpovědích očitých svědků, s nimiž nemáme šanci dostat se do přímého kontaktu, to vše navrch podpořeno výroky státníků na nejvyšší úrovni? Co uděláme? Máme se rozhodnout, komu budeme věřit, na základě svých preferencí? Ale co když zvolíme špatně? Nemáme tedy věřit nikomu, protože pravda už snad ani neexistuje? Tento příběh možná vypadá jako námět na sci-fi povídku z blízké budoucnosti, ovšem v podmínkách informační války se podobný scénář může velmi dobře stát realitou.

Následující kapitola identifikuje, co to informační válka je, na jakých platformách se s ní můžeme setkat a jaké nástroje jsou k jejímu vedení využívány. Výše uvedené otázky budou analyzovány v kontextu dnešního Ruska se zaměřením na informační operace použité v hybridní kampani proti Ukrajině. Postupně budou zkoumány vnitřní dimenze ruského informačního válčení, jeho vliv na státy tzv. „blízkého zahraničí“ a dopady těchto operací v západním světě. Na závěr kapitoly budou nastíněny také defenzivní strategie, které lze v informační válce použít.

INFORMAČNÍ VÁLKA

Informační válku lze definovat jako používání informací způsobem, který zajistí tomu, kdo ji vede, „informační převahu a s ní spojené konkurenční

výhody“.¹ Jedná se o promyšlený postup, který do velké míry kopíruje modely známé například z oblasti public relations. Důležitá je předem naplánovaná promyšlená taktika, která sestává z několika kroků: 1) vyhodnocení situace; 2) stanovení cílů; 3) určení cílové skupiny; 4) volby prostředků masové komunikace; 5) plánování rozpočtu; a 6) vyhodnocení výsledků.² Stejně jako hybridní válka smazává hranici mezi válkou a mírem, tak i u informační války mizí hranice mezi pravdou, polopravdou a výmyslem. Nelze ani přesně určit, kde končí běžné zacházení s informacemi a kde již začíná válka, ani to, zda je někdo jejím absolutním vítězem či poraženým. Vzhledem k tomu, že se v porovnání s klasickými vojenskými operacemi jedná stále o poměrně levný, rychlý a spolehlivý prostředek, jemuž se v podmínkách rostoucí globalizace lze navíc jen velmi těžko bránit, představuje informační působení velice vítaný podpůrný nástroj pro vedení válečné kampaně a může se i samo o sobě stát zbraní. Informační válka je mocným nástrojem pro toho, kdo ji umí obratně používat. Interpretace reality je často důležitější než realita sama.³

Cíle informační války se liší podle toho, kdo ji vede a proti komu je vedena. Pokud je aktérem vláda, rozlišujeme, zda je kampaň vedena proti příjemcům informací uvnitř, anebo vně státu. Ve vnitřní rovině lze například očekávat, že prostřednictvím informačního působení bude aktér usilovat o co možná největší názorovou homogenitu a o potlačení nebo diskreditaci alternativních interpretací reality s cílem získat pro kroky vlády co možná nejširší veřejnou podporu. Navenek může být cílem informačních operací nejen ovlivnit veřejné mínění a prosadit vlastní interpretaci událostí, ale i protivníka demoralizovat a zmást, šířit paniku a chaos, podkopat důvěru v média, elity či politické zřízení obecně a také cílovou společnost destabilizovat, rozštěpit a využít všechny tyto faktory k podlomení akceschopnosti a obranyschopnosti země a k ochromení životních funkcí státu.⁴

Bitevní pole, na němž je možné informační válku vést, je poměrně široké. Kromě tradičních hromadných sdělovacích prostředků je dnes jednou z nejpoužívanějších platforem kyberprostor a jeho význam neustále roste. Informační válka se ale vede i na půdě mezinárodních organizací a proniká i na ty nejméně nápadné platformy, jako jsou například umělecké výstavy. Neomezený může být díky využití nových technologií i geografický dosah informační války. Ta může probíhat v národní, regionální i globální dimenzi.

1 Tomáš Maďar, „Ruské informační operace: Velká výzva pro Západ“, *Natoaktual.cz*, 2. března 2015, http://www.natoaktual.cz/ruske-informacni-operace-velka-vyzva-pro-zapad-flw-/na_analyzy.aspx?c=A150301_110229_na_analyzy_mo2.

2 Georgij Počepcov, *Informacionnyje vojny* (Moskva: Refl-buk, 2000), 18. Model fungování PR podle Franka Jenkinse.

3 Počepcov, *Informacionnyje vojny*, 11.

4 Edward Lucas, „Russia's Information Warfare“, *Politico*, 5. listopadu 2014, <http://www.politico.eu/article/russias-information-warfare/>.

Neméně pestrá je i škála metod, které lze pro účely informační války využít. Jako nejsnazší se jeví už jen samotný výběr témat, která budou v agendě posunuta na samou špičku, a těch, která budou naopak marginalizována nebo zcela opomíjena (*agenda setting*). Velký význam má také samotné rámování (*framing*), které umožňuje jednu informaci nahlížet v různých souvislostech, nebo kladení důrazu na určité pozitivní či negativní aspekty daného jevu (*transferring qualities*). I takováto základní manipulace s informacemi má na příjemce nemalý vliv. V kombinaci s využíváním nejnovějších poznatků z oboru masové psychologie a základních principů propagandy, především kladením důrazu na potlačení rozumové stránky a zdůrazněním té emoční, lze tento vliv ještě dále umocnit.

V dnešní době není neobvyklé ani více či méně sofistikované vyrábění falešných informací. K tomu lze využít nejen nejrůznější software, který zvládne vyrábět důkazy na míru (fotografie, videa či internetové stránky), ale výjimkou není ani najímání herců jako očitých svědků. Tento fenomén mezitím dosáhl takových rozměrů, že byl Světovým ekonomickým fórem označen za jeden z hlavních negativních fenoménů roku 2014.⁵ S informačními operacemi je rovněž neoddelitelně spjata činnost zpravodajských služeb, jejich aktivity v konkrétním konfliktu však nelze z důvodu utajení dost dobře zhodnotit. Důležitou roli v informační válce hrají také defenzivní nástroje. Jde například o obranu před kyberútoky a s tím spojeným nežádoucím únikem informací, patří sem snahy o fyzické zablokování přístupu k nevyhovujícím zdrojům informací nebo uvádění informací na pravou míru a vyvracení dezinformací.

Informační kampaně velkého rozsahu mohou vést různé zájmové skupiny, velké nadnárodní korporace, nebo vlády jednotlivých států. Pro ty se prostředky informačního válčení mohou stát nástrojem zahraniční politiky nebo přímo doplňkem pro vojenské akce v rámci integrované válečné kampaně.

Ke špičce ve vedení informačních operací na úrovni státu patří tradičně Rusko, jež tímto způsobem podporuje své vnitropolitické i zahraničněpolitické cíle. Rusko současně patří mezi země s vůbec nejvíce propracovanou informační strategií. Základním dokumentem v tomto směru zůstává Doktrína informační bezpečnosti, publikovaná již v roce 2000.⁶ Ta mezi hlavními hrozbami pro národní bezpečnost v informační sféře určuje zejména šíření dezinformací na úkor Ruska, jeho politiky a nejvyšších státních představitelů.⁷ Jakkoli Kreml tvrdí, že klade důraz především na pasivní defenzivní

5 Global Risks 2014, World Economic Forum. Insight Report, 9th Edition (2014), 23, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalRisks_Report_2014.pdf.

6 Doktrína informacionnoj bezopasnosti Rossijskoj Federacii (utvržena Prezidentom Rossijskoj Federacii ot 9 sentjabrja 2000 g., No Pr-1895), GARANT.RU, 9. září 2000, <http://base.garant.ru/182535/>.

7 Ibid. Viz také Jolanta Darczewska, *The Anatomy of Russian Information Warfare: The Crimean*

prvky informační bezpečnosti, a pouze tak chrání svůj „národní informační prostor“,⁸ hlubší analýza odhaluje spíše aktivní ofenzivní přístup.

VNITŘNÍ DIMENZE RUSKÉ INFORMAČNÍ VÁLKY

Propaganda ruské vlády zaměřená na vlastní obyvatelstvo je spjata s obecnou snahou Kremlu o maximální kontrolu společnosti. V současné době je její cíle nutné chápat v souvislosti s právě probíhající hybridní kampaní proti Ukrajině a s tím související potřebou sjednotit národ kolem nejvyššího státního vedení a zajistit pro jeho kroky na domácí i zahraniční scéně co možná nejširší vnitropolitickou podporu. Tento cíl je úspěšně naplňován. Obliba Vladimira Putina a jeho politiky od zahájení války výrazně stoupla a jeho rating se podle většiny zdrojů dlouhodobě pohybuje kolem 85 % obyvatel.⁹

Hlavní platformou pro vedení informačních operací doma jsou tradiční hromadné sdělovací prostředky. Většina z nich se nachází pod bezprostředním vlivem ruské vlády. Tato kontrola je zajišťována dvojím způsobem: část médií ruská vláda rovnou vlastní (ať již přímo, nebo například prostřednictvím jí řízených společností, jako je plynárenský gigant Gazprom)¹⁰ a část ovládá za pomoci různých nátlakových a donucovacích metod, převážně ekonomického charakteru.¹¹ Nejvýznamnějším médiem, z něhož většina Rusů čerpá informace o aktuálním dění, zůstává i nadále televize.¹² Většina běžně dostupných kanálů je trvale pod kontrolou Kremlu a jeho předních ideologů, mezi nimiž dlouhodobě vyniká především Vladislav Surkov.¹³ Ti určují, jaká témata je vhodné ve vysílání reflektovat, jakým způsobem je interpretovat, a jaká naopak potlačit či vynechat.¹⁴ Izolace od alternativních zdrojů informací však není absolutní a v zemi působí některá opoziční média, což rádo

Operation, A Case Study (Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, 2014), 33.

- 8 Keir Giles, *Russia's Hybrid Warfare: A Success in Propaganda* (Berlin: Bundesakademie für Sicherheitspolitik, 2015), 3.
- 9 „Why is Putin so popular with Russian voters?“, *BBC News*, 27. března 2015, <http://www.bbc.com/news/world-europe-32082425>.
- 10 Gazprom Media, <http://www.gazprom-media.com/en>. Viz k tomu Kateřina Hamatová, „Periodická tabulka Gazpromu“, *NEWTON Media*, 7. února 2014, <http://www.newtonmedia.cz/cs/mediainfo-cz/svet/periodicka-tabulka-gazpromu/detail>.
- 11 Kateřina Hamatová, „Lenta.ru končí jako nezávislé médium“, *NEWTON Media*, 3. dubna 2014, <http://www.newtonmedia.cz/cs/mediainfo-cz/svet/lenta-ru-konci-jako-nezavisle-medium/detail>.
- 12 Leonid Bershidsky, „Putin's Propaganda Industry Tightens Its Belt“, *Bloomberg View*, 23. ledna 2015, <http://www.bloombergview.com/articles/2015-01-23/putin-s-propaganda-industry-tightens-its-belt>.
- 13 Vladislav Surkov stál v letech 1999 až 2011 v čele prezidentské administrativy a bývá považován za hlavního ideologa tzv. suverénní demokracie. Nyní je osobním poradcem Vladimira Putina.
- 14 Darczewska, *The Anatomy of Russian Information Warfare*, 26.

zdůrazňuje i ruské vedení. Z těch nejznámějších se jedná především o deník *Novaja gazeta*.¹⁵ Do stejné kategorie bývá dále řazen nezávislý internetový televizní kanál *Dožd* nebo radiostanice *Echo Moskvy* z holdingu *Gazprom Media*.¹⁶ Existence těchto médií je podmíněna souhlasem nejvyššího politického vedení. Kreml tyto hromadné sdělovací prostředky využívá k demonstraci domnělé plurality ruského mediálního prostředí a bere tak vítr z plachet všem těm, kdo tvrdí, že v Rusku neexistují nezávislá média.

Internet představuje pro Kreml tvrdší oříšek, jelikož možnosti jeho kontroly jsou ztíženy. Nicméně i v tomto případě bylo nalezeno několik nástrojů, jimiž je možné ovlivnit přístup ruských uživatelů k jeho obsahu. Tím základním je restriktivní legislativa, konkrétně často zmiňovaný zákon o potírání extremismu na internetu. Zákon platí v zemi od roku 2014 a umožňuje státním úřadům zablokovat přístup ke stránkám s nevhodným obsahem.¹⁷ Regulaci podléhá od roku 2014 i blogosféra, která se v Rusku prostřednictvím portálů, jako je *LiveJournal*, těší značné oblibě. Bloggeři, kteří mají více než 3000 odběratelů, se v souladu s platnou legislativou musejí zaregistrovat za prakticky stejných podmínek jako masová média, což je pro ně do značné míry limitující.¹⁸ Tlaku vlády se nevyhnul ani majitel ruské sociální sítě *Vkontakte* Pavel Durov. Poté, co se *VK* stala významnou platformou pro organizaci protivládních protestů v letech 2011 a 2012, byly její akce postupně skoupeny podnikateli servilními vůči vládnoucímu režimu, jako je například *Ilja Ščerbovič*.¹⁹ Ruský internet navíc masivně zaplavují placení internetoví diskutéři, tzv. armády trollů. Ti jsou zvláště k tomu účelu najímáni na práci do tzv. trollích farem, kde ve dvojsměnném provozu přesně plní stanovené plány co do počtu příspěvků na diskusních fórech, spravovaných účtů a zpráv na sociálních sítích.²⁰ Kontrola internetu ale nemůže být stoprocentní. V létě

15 Kateřina Hamatová, „Nezávislé médium, které ví, kam až může zajít“, *NEWTON Media*, 20. května 2014, <http://www.newtonmedia.cz/cs/mediainfo-cz/svet/nezavisle-medium-ktere-vi-kam-az-muze-zajit/detail>.

16 Oleg Sukhov, „Dozhd television faces closure but strives to stay afloat“, *The Moscow Times*, 5. února 2014, <http://www.themoscowtimes.com/news/article/dozhd-television-faces-closure-but-strives-to-stay-afloat/493851.html>; a Kateřina Hamatová, „Další úspěch Kremlu: TV *Dožd* na hranici přežití“, *NEWTON Media*, 4. června 2014, <http://www.newtonmedia.cz/cs/mediainfo-cz/svet/dalsi-uspech-kremlu-tv-dožd-na-hranici-preziti/detail>.

17 „1 fevralja vstupil v silu zakon protiv ekstremizma v internete“, *Pervyj kanal*, 1. února 2014, <http://www.itv.ru/news/crime/251438>.

18 „Legislative restrictions on popular bloggers come into force in Russia“, *RT*, 1. srpna 2014, <http://rt.com/politics/177248-russia-bloggers-law-restrictions/>.

19 Nickolay Kononov, „The Kremlin’s Social Media Takeover“, *The New York Times*, 10. března 2014, <http://www.nytimes.com/2014/03/11/opinion/the-kremlins-social-media-takeover.html>; a Kateřina Hamatová, „Nepovedený aprílový žert“, *NEWTON Media*, 8. dubna 2014, <http://www.newtonmedia.cz/cs/mediainfo-cz/svet/nepovedeny-aprilovy-zert/detail>.

20 K fungování nejznámější takové fabriky trollů v Petrohradu viz Dmitry Volchek a Daisy Sindelar, „One Professional Russian Troll Tells All“, *Radio Free Europe / Radio Liberty*, 25. března 2015, <http://www.rferl.org/content/how-to-guide-russian-trolling-trolls/26919999.html>.

roku 2014 například skupina Anonymní internacionála napadla twitterový účet premiéra Medveděva a zasypala ho nevybíravými výroky na adresu vládní politiky i Putina osobně.²¹ V Kremlu proto převládá přesvědčení, že by mělo dojít k vytvoření separátního ruského internetu, který by byl bezpečný, a především snadno kontrolovatelný.²²

Hlavním tématem, které má naplnit cíle informační války Kremlu proti vlastnímu obyvatelstvu, je zvláště od oficiálního návratu Vladimira Putina do čela státu v roce 2012 nalezení společného nepřítel. A za toho je v současném Rusku považován Západ, a především Spojené státy. Vlastnosti připisované Západu jsou kladeny do příkrého kontrastu s těmi ruskými. Oficiální ruský narativ má navozovat dojem, že studená válka s rozpadem Sovětského svazu neskončila. Západ je v tomto narativu vykreslován jako expanzivní síla, která chce destabilizovat Rusko a jeho „blízké zahraničí“ a na globální scéně protlačit upadající ideologii liberalismu. Právě Západ nese vinu za vše špatné, od ekonomických potíží Ruska přes protesty na Bolotném náměstí až po ukrajinský Majdan. Zároveň podle kremelského narativu vede proti Rusku nenávistnou informační kampaň, kterou se servery jako Russkij ekspert snaží rozklíčovat a uvést na pravou míru.²³ Rusko je naopak prezentováno jako země budoucnosti a ochránce hodnot, jako jsou multipolarita, důstojnost, tradice a svoboda.²⁴ Ústřední role v tomto narativu připadá osobě Vladimira Putina. Ten je v tomto „střetu civilizací“ vyobrazován jako garant stability a silný vůdce, který dokáže agresivnímu Západu vzdorovat.

Ruská vláda tak vytváří atmosféru strachu, která má zapůsobit na psychiku Rusů a odvést jejich pozornost od závažných vnitropolitických témat, jako jsou ekonomický propad, korupce a represe. K udržení tohoto modelu je použito veškerých metod. Kromě manipulace s mediální agendou a informacemi se jako obzvláště účinné jeví dezinformace. „Hlavní rozdíl mezi propagandou v SSSR a v novém Rusku spočívá v tom, že za sovětských dob byl koncept pravdy důležitý. I když lhali, dali si záležet na tom, aby to vypadalo jako pravda. Dnes se nikdo ani nesnaží prokázat pravdu. Můžete říkat, co se vám zachce. Vytvářet realitu,“ poznamenává k tomu bývalý Putinův politický konzultant

21 Isobel Markham, „Hackers break into Dmitry Medvedev’s Twitter account“, *The Telegraph*, 14. srpna 2014, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/11034434/Hackers-break-into-Dmitry-Medvedevs-Twitter-account.html>; a Kateřina Hamatová, „Proč si ruští politici nechrání internetové účty?“, *NEWTON Media*, 26. srpna 2014, <http://www.newtonmedia.cz/cs/mediainfo-cz/svet/proc-si-rusti-politici-nechrani-internetove-ucty/detail>.

22 Joel Harding, „Igor Panarin: It’s time to draw conclusions from the defeat in the information war, and go to system actions“, *To inform is to influence*, 25. dubna 2015, <http://toinformisto.influence.com/2015/04/25/igor-panarin-its-time-to-draw-conclusions-from-the-defeat-in-the-information-war-and-go-to-system-actions/>.

23 Rukspert, ruxpert.ru.

24 Darczewska, *The Anatomy of Russian Information Warfare*, 15–19.

Gleb Pavlovskij.²⁵ Konstrukcí reality v současném Rusku se zabývá také Peter Pomerantsev ve své knize *Nothing Is True and Everything Is Possible*.²⁶

RUSKÁ INFORMAČNÍ VÁLKA NA UKRAJINĚ

Ruská zahraniční politika tradičně považuje Ukrajinu za nedílnou součást výlučné ruské sféry vlivu. Svě zájmy zde Kreml prosazuje od rozpadu Sovětského svazu různými způsoby. Mezi ně patří i informační a psychologické operace. Jejich intenzita se zvýšila především po Oranžové revoluci v roce 2004 a během aktuální krize od sklonku roku 2013, tedy v situacích, kdy hrozila změna geopolitické orientace země.²⁷ Díky tomu, že drtivá většina Ukrajinců bez problémů rozumí rusky, nemusí Rusko pro vedení informační kampaně tolik vytvářet nové platformy a může ji vést pomocí ruských médií, která se v zemi vždy těšila velké oblibě a vlivu.²⁸ Podle indexu Freedom House nebo hodnocení Reportérů bez hranic se Rusko dlouhodobě řadí na spodní příčky žebříčků svobody médií ve světě. Ukrajinská média si sice vedou o poznání lépe, nicméně i tak pořád zaostávají za nejhůře umístěnými státy EU. Profesionální úroveň tavních hromadných sdělovacích prostředků, a s tím i mediální gramotnost ukrajinské společnosti a její schopnost čelit podvratné informační kampani, v řadě ohledů pokulhává.²⁹ Cíle ruské dezinformační kampaně na Ukrajině zůstávají od počátku konfliktu stejné, a sice zdiskreditovat prozápadní vládu v Kyjevě, demoralizovat ukrajinskou armádu, politické elity a společnost, a destabilizovat situaci, obecně zlomit vůli Ukrajinců k odporu jako předpoklad pro rozčlenění a násilné podrobení země.

Ruské informační operace se na Ukrajině provádějí především pomocí tradičních médií, stranou ovšem nezůstává ani kyberprostor. Nejsilnějším nástrojem Ruska k vedení informačních operací na Ukrajině je televizní vysílání. Nejsledovanější ukrajinský kanál Inter například patří vůči Kremlu příznivě nakloněnému oligarchovi Dmytro Firtašovi.³⁰ Rada Majdanu tak již

25 Peter Pomerantsev a Michael Weiss, *The Menace of Unreality* (New York, NY: Institute of Modern Russia, 2014), 9.

26 Peter Pomerantsev, *Nothing Is True and Everything Is Possible* (New York, NY: Public Affairs, 2014).

27 Darczewska, *The Anatomy of Russian Information Warfare*, 20.

28 Oleh Rozvadovsky, „Ukraine Media Landscape“, European Journalism Centre, http://ejc.net/media_landscapes/ukraine.

29 Kryštof Kruliš, „War Propaganda and Free Press“, *4liberty.eu*, únor 2015, 28–39. Podle žebříčku Freedom House za rok 2014 (0 – naprostá svoboda médií, 100 – naprostá nesvoboda médií) získalo Rusko 89 bodů a Ukrajina 58. Na žebříčku Reportérů bez hranic za tentýž rok z celkem 180 hodnocených zemí obsadilo Rusko 148. pozici a Ukrajina 127. pozici.

30 Katya Gorchinskaya, „Khoroshkovsky Sells Inter Channel to Firtash“, *The Kyiv Post*, 1. února 2013, <http://www.kyivpost.com/content/ukraine/khoroshkovsky-sells-inter-channel-to-firtash-319674.html>.

od počátku roku 2014 vyzývala diváky, aby tento kanál bojkotovali, jelikož nepodává objektivní informace o dění v zemi.³¹ Vedle toho existuje v Rusku i celá řada oficiálních serverů, které se ve svém působení zaměřují na ruské „blízké zahraničí“. Jedním z takových informačních projektů je například Regnum – ruskojazyčný zpravodajský portál, který je určen především čtenářům z post-sovětského prostoru. Přestože se prezentuje jako nezávislý, jeho obsah jasně ukazuje, že se jedná jen o další z mnoha nástrojů ruské informační války.³² Informační působení se ale neomezuje pouze na hromadné sdělovací prostředky a internet. Ve všeobecnou známost vešla poměrně masivní letáková kampaň v roce 2013. Letáky, distribuované na Ukrajině bezprostředně před plánovaným podpisem asoiační dohody s EU, hlásaly, že v případě asociace s EU budou ukrajinští rodiče nuceni dávat své děti k adopci homosexuálním párům v Evropě.³³

Specifická je samozřejmě situace na poloostrově Krym. Ten byl v důsledku ruské okupace prakticky izolován od nezávislých zdrojů informací a stal se jakousi mediální černou dírou.³⁴ Důležitý počín k ovládnutí mediální krajiny poloostrova po roce 2014 představovalo potlačení krymskotatarských hromadných sdělovacích prostředků, které jsou z historických důvodů vůči ruské státní moci tradičně naladěny značně kriticky. Prozatímním vrcholem represí se stalo odmítnutí okupačních úřadů prodloužit na jaře roku 2015 licenci krymskotatarské televizní stanici ATR.³⁵

Ukrajina je v ruském mediálním diskurzu prezentována jako místo civilizacího střetu Ruska a Západu. Domnělé akce Západu na Ukrajině jsou prezentovány výhradně s negativním znaménkem, jelikož zemi údajně destabilizují a vrhají do stále hlubšího chaosu pod nadvládou „fašistické junty“. „Uvnitř Ruska a v oblastech východní Ukrajiny, kde je ruská televize oblíbená, se Kremlu podařilo vytvořit paralelní realitu, v níž se fašisté ujali moci v Kyjevě, etnicí Rusové na východní Ukrajině jsou v ohrožení života a CIA plánuje proti Rusku válku,“ píše ve své studii k „weaponizaci informací“ v putinském Rusku Peter Pomerantsev a Michael Weiss.³⁶ Velmi frekventovanou je v rámci

31 „Sovet Majdana prizval ukraincev k bojkotu telekanala Inter“, *LB.ua*, 5. ledna 2014, http://lb.ua/news/2014/01/05/250843_sovet_maydana_prizval_ukraintsev.html.

32 „Informagentstvo Regnum ne stanet reklamirovat' Estoniju daže za dengi“, *Baltija.eu*, 15. července 2012, <http://baltija.eu/news/read/25568>.

33 Andrew Rettman, „EU Mulls Response to Russia's Information War“, *EUobserver*, 8. ledna 2015, <https://euobserver.com/foreign/127135>.

34 Paula Thomson, „Russia's occupation of Crimea represses journalism“, *Share America*, 30. dubna 2015, <https://share.america.gov/crimean-journalists-face-repression-russias-occupation/>; a Kateřina Hamatová, „Mediální válka na Krymu“, *NEWTON Media*, 17. března 2014, <http://www.newtonmedia.cz/cs/mediainfo-cz/svet/medialni-valka-na-krymu/detail>.

35 Vitaly Shevchenko, „Crimean Tatar Media ‚silenced by Russia‘“, *BBC News*, 1. dubna 2015, <http://www.bbc.com/news/world-europe-32145218>.

36 Pomerantsev a Weiss, *The Menace of Unreality*, 30.

ruské informační války tematizace „fašismu“. Nejen že ukazuje Kyjev a Západ v negativním světle, ale zároveň odkazuje na zářný moment ruské historie, totiž porážku Hitlerovy třetí říše. Použití takového rámování dezinformace, které apeluje na emoce, je velice účinné. Ruské akce na Ukrajině jsou naopak prezentovány v pozitivním duchu jako součást „mírové mise“ na „ochranu“ oblastí s početnou ruskou menšinou.³⁷ Patrný je tak evidentní rozpor mezi rétorikou a praxí: Kreml chce pomoci Rusům na východní Ukrajině tak, že fyzicky zničí zemi, v níž žijí.

Ruskou verzi tohoto příběhu od počátku do konce shrnuje „dokumentární film“ *Krym. Puť na Rodinu*, který odvysílala TV Rossija 1 v březnu 2015 u příležitosti prvního výročí „znovusjednocení“ poloostrova s Ruskou federací. Velmi poutavý, profesionálně natočený příběh založený na dezinformaci si získal pozornost i v českém prostředí. Na oblíbeném portálu Česko-Slovenská filmová databáze si snímek díky komentářům prokremelsky orientovaných uživatelů vysloužil velmi dobré hodnocení a auru až téměř seriózního dokumentu.³⁸

Na denním pořádku kremelských médií je šíření falešných informací. Jako očití svědkové jsou najímáni herci a herečky. Jednou představují „obyvatelku Oděsy“, podruhé „matku vojáka“ a potřetí „obyvatelku Charkova“. Dochází k přepisování zvukové stopy videí, jsou upravovány fotografie, zveřejňovány aktuální rozhovory s již mrtvými osobami nebo vytvářeny falešné profily na sociálních sítích, které umožňují rychlé sdílení neexistujících událostí.³⁹ Seznam odhalených případů ruské dezinformace nebere konce.⁴⁰ Asi tou nejpopedenější se stala zpráva, podle níž měl lídr pravicové strany Svoboda Oleh Tjahnybok bezprostředně po útěku prezidenta Janukovyče ze země prohlásit, že na Ukrajině bude zaveden zákaz používání ruštiny.⁴¹ Velmi účinným prvkem ruské dezinformační kampaně je zveřejňování fotografií mrtvých nebo zmrzačených dětí. Ty mají posloužit jako demonstrace krutosti ukrajinské armády, ačkoli ve skutečnosti byly často pořízeny jinde, například během války v Sýrii. Takto silná stimulace emocí zcela potlačuje rozumovou stránku diváka. Koho by v takové chvíli napadlo přemýšlet, zda je fotka sku-

37 Darczewska, *The Anatomy of Russian Information Warfare*, 23.

38 Na portálu csfd.cz má film obstojné hodnocení 77 %. Oslavné komentáře k němu napsal například i člen zastupitelstva města Brna za KSČM Jiří Hráček. Viz „Krym - Cesta domů“, Česko-Slovenská filmová databáze, <http://www.csfd.cz/film/2147-krym-cesta-domu/>.

39 Peter Pomerantsev, „Inside the Kremlin’s Hall of Mirrors“, *The Guardian*, 9. dubna 2015, <http://www.theguardian.com/news/2015/apr/09/kremlin-hall-of-mirrors-military-information-psychology>.

40 „Russia’s top 100 lies about Ukraine“, StopFake, 12. srpna 2014, <http://www.stopfake.org/en/russia-s-top-100-lies-about-ukraine/>.

41 „Russian TV Fake Oleg Tyagnibok Calls to Ban Russian Language in Ukraine“, StopFake, 4. března 2014, <http://www.stopfake.org/en/russian-tv-fake-oleg-tyagnibok-calls-to-ban-russian-language-in-ukraine/>.

tečná?⁴² K destabilizaci situace na Ukrajině Kreml využívá i existující regionální rozdíly uvnitř země. Podle informací ruské státní tiskové agentury TASS z léta 2015 tak například Rusíni v Zakarpatsku usilují o zisk autonomie za stejných podmínek jako Doněcká a Luhanská oblast. Místní však o tomto svém požadavku nemají ani tušení.⁴³

Kyjev se samozřejmě snaží této informační smršti bránit. Jedním z velmi kritizovaných kroků se stalo rozhodnutí Nejvyšší rady, jímž ukrajinský parlament fakticky omezil svobodu televizního vysílání. Podle zákona z jara 2015 je na území Ukrajiny zakázáno v televizi vysílat pořady, které oslavují ruskou vládu, a zařazovat do vysílání ruské filmy, které vznikly po 1. lednu 2014. Současně s tím je zakázáno vysílat pořady, v nichž vystupují umělci vyjadřující postoje ohrožující ukrajinskou národní bezpečnost.⁴⁴ Za cenu omezení již tak křehké svobody médií tím došlo na Ukrajině k omezení vlivu ruských médií, jelikož televizní vysílání je pro většinu populace i nadále nejdůležitějším zdrojem informací.

Ministr informací Ukrajiny Jurij Stec na počátku roku 2015 zahájil vytváření speciálních jednotek určených pro boj proti ruské propagandě, jakousi virtuální armádu, která by byla schopna odrážet útoky Kremlu v online světě.⁴⁵ Odhalováním dezinformací se již od března 2014 zabývá i nevládní projekt StopFake.⁴⁶ Jeho autorům, zpravidla dobrovolníkům, se často podaří odhalit nepravé fotky, videa nebo rovnou celé příběhy. Tato činnost je však nesmírně časově náročná a navíc obrací pozornost schopných novinářů k odhalování „fejků“, místo toho aby se věnovali seriózní žurnalistice. Zakladatelka projektu Margo Gontar dokonce často pochybuje o tom, zda se odhalováním ruských dezinformací nestává součástí promyšleného plánu Kremlu.⁴⁷

42 Pomerantsev, „Inside the Kremlin’s Hall of Mirrors“.

43 „Zakarpatští Rusíni chtějí autonomii jako Donbas“, *Novinky.cz*, 15. června 2015, <http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/372404-zakarpatsti-rusini-chteji-autonomii-jako-donbas.html>; a „Podkarpatská Rus chce autonomii, zní z Moskvy. Rusíni to odmítají“, *IDNES.cz*, 14. března 2015, http://zpravy.idnes.cz/podkarpatska-rus-autonomie-ukrajina-ds1-/zahranicni.aspx?c=A150314_213211_zahranicni_aba.

44 Yuliana Romanyshyn, „Ukrainian TV to Start New Life without Russia“, *The Kyiv Post*, 2. dubna 2015, <http://www.kyivpost.com/content/ukraine/ukrainian-tv-to-start-new-life-without-russia-385214.html>.

45 Ivana Kottasova, „Ukraine Recruits Internet Army to Fight Russian Trolls“, *CNNMoney*, 25. února 2015, <http://money.cnn.com/2015/02/25/technology/ukraine-russia-internet-army/index.html>.

46 Cílem projektu StopFake je odhalovat nepravdivé informace spojené s hybridním konfliktem na Ukrajině a uvádět je na pravou míru. Portál se přitom nezaměřuje pouze na ruská média, ale upozorňuje i na časté prohřešky ukrajinských sdělovacích prostředků. Oficiální stránky projektu, působícího mezitím již v deseti jazycích včetně češtiny, viz www.stopfake.org.

47 Pomerantsev, „Inside the Kremlin’s Hall of Mirrors“.

ZÁPAD A RUSKÁ INFORMAČNÍ VÁLKA

Způsob vedení informačních operací vůči Západu se poněkud liší v závislosti na tom, o jakou zemi se jedná a jaké faktory lze ve prospěch ruského režimu využít. V některých případech je například účelné zaměřit se na ruskou menšinu, v jiných zase na krajní pravici, v dalších pak na separatistická hnutí nebo na představitele velkého businessu. Obecné cíle ruské propagandy směrem k Západu jsou však shodné: probouzet nedůvěru v etablované hromadné sdělovací prostředky, maximálně relativizovat a zastříť pravdu a prohlubovat existující společenská štěpení. Státy Evropské unie nebo USA jsou takovou kampaní velmi zranitelné. Důvodem je samo jejich demokratické vnitřní uspořádání a principy svobody tisku a svobodného přístupu k informacím, které Kreml obratně využívá ve svůj prospěch. Jak vysvětluje bavorský europoslanec Bernd Posselt: „Na Západě si lidé neumějí dobře představit, že by politik naprosto lhal, nemají s tímhle typem totalitní lži zkušenost – a proto snadno věří tomu, že pravda je někde uprostřed.“⁴⁸

Nejvýraznější mediální platformou pro šíření ruského vlivu do zahraničí je federální informační agentura Rossija segodnja. Ta vznikla na sklonku roku 2013 na základě výnosu Vladimira Putina cestou sloučení státní tiskové agentury RIA Novosti a rozhlasové stanice Golos Rossii s oficiálním cílem šířit pozitivní obraz Ruska v zahraničí. Do čela agentury byl jmenován známý spin-doktor Dmitrij Kiseljov, jenž proslul svými homofobními a protizápadními výroky.⁴⁹ Současně s tím existuje na internetu i celá řada dalších zpravodajských serverů, jejichž činnost spočívá nejen v prezentaci proruského pohledu na současné dění, ale také v boji proti údajně všudypřítomné americké propagandě, ačkoli reálně se často jedná o pouhé nástroje ruské propagandy, které nemají se seriózní žurnalistikou mnoho společného. Jedním z takových je i v českém prostředí působící server AE News, který byl Bezpečností informační službou vyhodnocen jako bezpečnostní riziko.⁵⁰

Specifická je situace v Pobaltí, kde žije početná ruská menšina, jejíž členové sledují téměř výhradně ruskojazyčné zpravodajství. Největší oblibě se těší televizní stanice Pervyj Baltijskij kanal, ovšem díky dostupnosti ruských zdrojů přes internet je možné sledovat téměř jakákoliv ruská média. Významná část populace Lotyšska a Estonska tak žije prakticky v odlišné reali-

48 Tomáš Lindner, „Angela ještě nevečeřela“, *Respekt.ihned.cz*, 22. března 2015, <http://respekt.ihned.cz/c1-63717570-angela-jeste-nevecerela>.

49 „Russia's chief propagandist“, *The Economist*, 10. prosince 2013, <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2013/12/ukraine>; a Kateřina Hamatová, „Putin upevňuje moc nad státním agenturním zpravodajstvím“, *NEWTON Media*, 31. ledna 2014, <http://www.newtonmedia.cz/cs/mediainfo-cz/svet/putin-upevnuje-moc-nad-statnim-agenturnim-zpravodajstvím/detail>.

50 Ondřej Kundra, „Putinův hlas v Česku“, *Respekt.ihned.cz*, 28. února 2015, <http://respekt.ihned.cz/c1-63608390-putinuv-hlas-v-cesku>.

tě, kterou pro ni na míru vytvářejí ruské hromadné sdělovací prostředky.⁵¹ Ve snaze omezit vliv ruských informačních operací na etnické Rusy v Pobaltí bylo rozhodnuto o zřízení ruskojazyčných veřejnoprávních médií, která by poskytovala ověřené informace.⁵² Litva na jaře 2015 sáhla i k restriktivním opatřením, když na svém území na tři měsíce zakázala vysílání ruské státní televizní stanice Rossija-RTR z důvodu, že ta ve svém vysílání v souvislosti s událostmi na Ukrajině podněcovala nesnášenlivost a propagovala násilí.⁵³ Propaganda Kremlu se ale v oblastech s ruskou menšinou šíří i jinak než pouze prostřednictvím prostředků masové komunikace. Významná je například ruská státní organizace Fond Russkij mir, která od svého založení v roce 2007 šíří ruskou propagandu skrze podporu projektů v oblasti kultury, jazyka a vzdělávání.⁵⁴ V současné době tak například propaguje sbírku poezie *Čas mužestva* (Hodina odvahy), kterou podle oficiálních informací napsali obyvatelé Donbasu. Její ideologické zabarvení z některých veršů přímo číší. V básni „Tma nad zemí“ si autorka stýská nad tím, že duši její země pohltit fašismus, čímž je metaforicky myšlena současná porevoluční vláda v Kyjevě.⁵⁵

Kromě prostředků masové komunikace využívá Kreml k šíření své agendy do zahraničí dále mezinárodní diskusní kluby. Takovou platformou je i Valdajské fórum. V jeho rámci se od roku 2004 každoročně setkávají političtí experti z celého světa se svými ruskými protějšky, aby tak podle oficiálního záměru přispěli k „prohloubení vzájemného dialogu“ mezi Ruskem a Západem.⁵⁶ Největší pozornosti se zatím stále těší Putinův projev z roku 2014, v němž obvinil USA ze zničení světového pořádku a nastolení unilaterálního diktátu.⁵⁷ Již svou přítomností na takové akci ovšem západní odborníci, byť i protikremelsky naladěni, do jisté míry legitimizují ruskou propagandu. Na ruské informační válce se často podílejí i evropské politické elity, přičemž ne vždy se nutně jedná pouze o subjekty z kraje pravolevého politického spektra. To potvrzuje bulharský poslanec Nikolaj Malinov, zvolený v barvách středolevé koalice. V souvislosti s ruskou anexí Krymu prohlásil, že by chtěl „pogratulovat všem pravoslavným Slovanům po celém světě k vítězství ve Třetí krymské válce a připomenout jim, že Balkán je další na řadě“.⁵⁸ Obdob-

51 Pomerantsev a Weiss, *The Menace of Unreality*, 24.

52 Chris Morris, „EU Set to Fight Back in Russia Information War“, *BBC News*, 18. března 2015, <http://www.bbc.com/news/blogs-eu-31932005>.

53 Zivile Kropaitė, „Lithuania Bans Russian TV Station“, *EUobserver*, 9. dubna 2015, <https://euobserver.com/beyond-brussels/128267>.

54 Fond Russkij mir, <http://russkiymir.ru/en/>.

55 *Čas mužestva. Graždanskaja poezija Donbassa 2014–2015 godov* (Moskva: Izdatel'stvo Pero, 2015), <http://russkiymir.ru/events/docs/Sbornik-16.pdf>.

56 Val dai Discussion Club, <http://valdaiclub.com/about/>.

57 Zasedanije Meždunarodnogo diskussionnogo kluba „Valdaj“, Prezident Rossii – Oficial'nyj sajt, 24. října 2014, <http://kremlin.ru/events/president/news/46860>.

58 Dimitar Bechev, „Will Bulgaria Take Russia's Side?“, *ECFR's Blog*, 19. března 2014, <http://www>.

ně tak například černohorský arcibiskup Mihailo údajně proklel ty obyvatele Ukrajiny, kteří zavrhli svou krev a odmítají se připojit k Rusku.⁵⁹ Zajímavým elementem je i putovní výstava Material Evidence, která vznikla za podpory moskevského týdeníku Žurnalistskaja pravda. Cílem akce je prezentovat důkazy o „pravé podstatě“ občanské války v Sýrii a konfliktu na Ukrajině, jejichž mediální obraz je na Západě podle pořadatelů akce značně pokroucen. Podle Adriana Chena je však stejně jednostranně (prokremelsky) podána i samotná výstava.⁶⁰ Neopomenutelnou platformou pro šíření ruských narativů jsou i samotná západní média, která často bez dalšího převezmou dezinformace, šité od počátku na míru potřebám Kremlu.

V rámci informační války se Rusko snaží prezentovat západní média jako prolezlá nepřátelskou propagandou a rusofobními náladami. O světě prý podávají zcela zkreslené a jednostranné informace, které vyhovují zájmům tamních a zejména amerických politických elit. Celá mašinerie se přitom označuje vznešeným pojmem public diplomacy.⁶¹ Vzhledem k tomu, že propagandě se věnuje asi každá vláda světa, a jak prokázala například situace kolem války v Iráku, ta americká obzvláště,⁶² je tento argument poměrně silný a dokáže narušit důvěru mezi médiem a veřejností. Ruské zahraniční zpravodajství pak má západním čtenářům sloužit jako alternativa k jejich státní propagandě. Důležitým směrem ruského informačního působení v zahraničí je rozšiřování jazykového záběru a s tím i zvyšování okruhu potenciálních příjemců. Televize RT (dříve Russia Today) v současnosti na svých webových stránkách nabízí zpravodajství v šesti světových jazycích, zpravodajský portál Russia Beyond the Headlines v šestnácti a server Sputnik International dokonce ve 34 jazycích.⁶³

Ruská média se dále snaží ve velké míře využívat služeb zahraničních expertů, kteří mají vysílání dodat na důvěryhodnosti. K určitému pokřivení reality dochází často již při prezentaci profilů těchto odborníků. Jedná se například o Ryana Dawsona, kterého televize RT cituje jako „lidskoprávního aktivistu“.⁶⁴ Ten přitom na svém kanálu na serveru YouTube v několikadílném seriálu relativizuje, ba místy přímo popírá existenci holocaustu a vedle toho též představuje nejrůznější konspirační teorie a americkou vládu

ecfr.eu/blog/entry/will_bulgaria_take_russias_side.

59 Pomerantsev a Weiss, *The Menace of Unreality*, 33.

60 Adrian Chen, „The Agency“, *The New York Times*, 6. června 2015, <https://www.nytimes.com/2015/06/07/magazine/the-agency.html>.

61 Pomerantsev a Weiss, *The Menace of Unreality*, 35.

62 Viz k tomu Michael Ryan a Les Switzer, „Propaganda and the Subversion of Objectivity: Media Coverage of the War on Terrorism in Iraq“, *Critical Studies on Terrorism* 2, č. 1 (2009): 50–59.

63 RT, <http://rt.com/>; *Russia Beyond the Headlines*, <http://rbth.com/>; *Sputnik International*, <http://sputniknews.com/>.

64 Pomerantsev a Weiss, *The Menace of Unreality*, 15.

prezentuje jako Impérium lži.⁶⁵ Kromě takto kontroverzních postav ale ruská média zaměstnávají i významné osobnosti zábavního průmyslu, jako je americký moderátor Larry King. Jejich úkolem není primárně podporovat ruskou propagandu, ale přitáhnout k televizním obrazovkám diváky, kteří se chtějí pobavit, a zvýšit tak sledovanost média.

Na internetu jsou aktivní již dříve zmiňovaní státem placení trollové, kteří zaplavují online verze zavedených médií typu BBC, CNN nebo NYT prokremelskými komentáři a nesouvisejícími příspěvky. Důležitá není pouze obsahová stránka takového sdělení, ale i samotný fakt, že se diskuse v důsledku zahlcení odpadem stává nepřehlednou, což čtenáře spolehlivě znechutí a sníží jejich zájem se jí účastnit.⁶⁶ Trollové působí i na oblíbených serverech jako YouTube, kde kromě komentářů zanechávají hodnocení v podobě palce dolů nebo nahoru.⁶⁷ Pouhý trolling ovšem nepředstavuje ještě ten největší problém. Jako neméně účinné se jeví falešné poplašné zprávy (hoax), dezinformace, které mají potenciál šířit mezi příjemci paniku. Ruským informačním expertům se tak například prostřednictvím vysoce koordinovaného útoku podařilo 11. září 2014 úspěšně rozšířit falešnou zprávu o tom, že ve městě St. Mary Parish v americké Louisianě došlo k výbuchu chemičky. Dezinformace se rychle šířila po sociálních sítích, byla pro ni vytvořena vlastní stránka na Wikipedii a vznikla celá řada videí, která měla zobrazovat rozsah této lokální katastrofy. Než se podařilo vše uvést na pravou míru, zpráva se v Louisianě rozšířila jako virus, a to dokonce s podezřením, že se jedná o teroristický útok sympatizantů tzv. Islámského státu (ISIS).⁶⁸ Využití tématu ISIS, který představuje potenciální hrozbu, je poměrně časté a má za úkol nejen navodit atmosféru strachu, ale také odvést pozornost příjemců na Západě od nejzávažnějších aktuálních témat, jako je situace na východní Ukrajině. V neposlední řadě je také pravděpodobné, že tímto způsobem dochází k testování reakce jak státních úřadů, tak veřejnosti. Agentura Rossija segodnja například v létě 2014 zveřejnila průzkum, podle něhož údajně 27 % mladých Francouzů podporuje aktivity tzv. Islámského státu. Tyto zcela chybně interpretované údaje pak převzala různá zahraniční média, mezi nimi i americký Newsweek, a pomohla tak dalšímu šíření této dezinformace do světa.⁶⁹

65 Ryan Dawson, „The Empire’s Lies“, 29. března 2015, <https://www.youtube.com/watch?v=5Dau4THPhww>.

66 Volchek a Sindelar, „One Professional Russian Troll Tells All“.

67 Hannah Gaisová, „Ruské trolí farmy: Nová tvář infoválek 21. století?“, *Finmag.penize.cz*, 16. června 2015, <http://finmag.penize.cz/kaleidoskop/301195-ruske-troli-farmy-nova-tvar-infovalek-21-stoleti>.

68 Chen, „The Agency“.

69 Michal Zlatkovský, „Jak zastřelit novinářskou kachnu“, *Respekt.ihned.cz*, 29. března 2015, <http://respekt.ihned.cz/c1-63762420-jak-zastreelit-novinarskou-kachnu>.

Oblíbenou součástí ruského informačního arzenálu se staly také dokumentární filmy. V České republice si čtenář nejspíš vybaví aféru kolem dokumentu *Varšavskij dogovor. Rassekrečennyje stranicy*. V něm stanice Rossiija 1 prezentovala „nově odtajněné dokumenty“, které obhajovaly nutnost invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa v roce 1968.⁷⁰

ZÁVĚR

Existuje celá řada postupů, jak se informačním operacím cizí moci bránit. Defenzivní strategie jsou však o to hůře uplatnitelné, čím větší důraz na svobodu slova a přístupu k informacím ten který stát klade. Tyto principy jsou totiž v přímém rozporu s cenzurními opatřeními, jako je zákaz vysílání určité televizní stanice, jak jej aplikovala Ukrajina nebo některé pobaltské státy. Rusko dlouhodobě, a od počátku konfliktu na Ukrajině ještě výrazněji, zneužívá principy liberální demokracie a jako ruční granát je hází zpět do země, kde svoboda slova není pouhou frází.

Na úrovni EU dochází ke zpracování řady materiálů na téma obrana proti ruské informační válce. Studie, kterou vypracovali britští, dánští, estonští a litevští odborníci, vygenerovala čtyři hlavní body, jak odpovědět na tuto kampaň Moskvy: 1) upozorňovat na dezinformace; 2) aktivně dekonstruovat propagandu; 3) poskytnout alternativu ruskojazyčným obyvatelům Unie; a 4) zaměřit se na dodržování zásad objektivního vysílání.⁷¹ Obrana proti dezinformacím však dosud není v Evropě vnímána jako nejpalčivější problém, před nímž EU stojí, a lze předpokládat, že se na pomyslném žebříčku priorit nebude toto téma vyskytovat vysoko. V každé zemi navíc kremelská dezinformační mašinerie funguje s ohledem na specifické národní podmínky odlišným způsobem, což vyžaduje spíše individuální přístup než řešení na úrovni celé EU.

Hlavní díl zodpovědnosti tak leží především na bedrech samotných reportérů. Od nich se očekává, že budou dodržovat principy novinářské etiky a objektivního přístupu a brát v úvahu veškerá relevantní fakta bez ohledu na své preference či předsudky. Zároveň je ale nutné tato fakta ověřovat, a to není vždy prakticky možné. Proto může reportér stanout před dilematem, zda prezentovat neověřené informace v rámci zachování vyváženosti, anebo

70 „V Praze po nás stříleli z kulometů, líčí ruský dokument srpen 1968“, *IDNES.cz*, 29. května 2015, http://zpravy.idnes.cz/v-praze-se-chystal-prevrat-tvrdi-ruska-televize-o-srpnu-1968-pao-/zahranicni.aspx?c=A150529_092323_zahranicni_vez. Celý „dokument“ v originále viz *Varšavskij dogovor. Rassekrečennyje stranicy*, rež. Dmitrij Ušakov, Rusko, 2015, <https://www.youtube.com/watch?v=bwKGHMbwVaQ>.

71 Morris, „EU Set to Fight Back in Russia Information War“.

je vynechat a čelit případnému obvinění ze zaujatosti, ale pracovat jen s ověřenými fakty. Oblasti Ukrajiny, které jsou zasaženy ozbrojeným konfliktem, jsou pro novináře velmi nebezpečné, a přístup ke zdrojům informací je tak často prakticky znemožněn. Nakládat s informacemi na základě principu presumpce viny (informace není považována za pravou, dokud ji neověříme) je také časově velmi náročné a nedovoluje naplnit touhu dnešních konzumentů (čtenářů, diváků, posluchačů) po informacích v reálném čase.⁷² Média se pak spoléhají na informace jiných médií, či dokonce sociálních sítí, což může vést k šíření dezinformací nebo zmanipulovaných informací puštěných do oběhu některou z válčících stran.

Média mají možnost využívat celou řadu počítačových programů, které napomáhají s identifikací videí nebo fotografií, a tím i s ověřováním pravosti informací. Pořízení skutečně profesionálních programů jako je Tracker Video Analysis nebo Vernier Logger je však poměrně nákladné a vyhodnocení materiálu s jejich pomocí je časově náročné, nehledě na to, že žádný z těchto programů neumožňuje činit stoprocentní závěry. Projekty jako StopFake nebo Ukraine Unspun se snaží bojovat s dezinformacemi kolem války na Ukrajině tím, že je odhalují. Tato činnost je však rovněž velmi časově náročná, a než se podaří jednu falešnou zprávu odhalit, mnohem více se jich mezitím dostane na mediální agendu. Jak navíc podotýká Margo Gontar: „Takovou zprávu už nemůžete zastavit – šíří se to. A funguje to velmi dobře, protože když vidíte umírající dítě, chcete vykřičet do světa, kdo takové zlo způsobil.“⁷³

Příspěvatel Respektu Michal Zlatkovský vyzdvihuje také nedostatky na straně příjemců informací: „Internet způsobil ztrátu informačního monopolu médií a napomohl ke zrodu nové generace čtenářů, která si užívá bezbřehost informací, nechce se zatěžovat zpravodajskými formalitami a poutavý titulek či povedená grafika ji zaujme více než hloubka analýzy a důvěryhodnost zdrojů.“⁷⁴ V dlouhodobé perspektivě je proto nutné zkvalitnit mediální vzdělanost široké veřejnosti a pěstovat kritické myšlení v oblasti informačních zdrojů, zdůraznit fakt, že drtivá většina médií jsou společnosti, jejichž primárním cílem je zisk, a naučit čtenáře vyhodnocovat kvalitu zdrojů a oddělovat fakta od jejich interpretace. Vhodné by v tomto ohledu bylo i zvýšení transparentnosti, co se týče financování sdělovacích prostředků. To by čtenářům usnadnilo zjistit, jaké zájmy mohou stát za příběhy, které právě sledují.

72 Ryan a Switzer, „Propaganda and the Subversion of Objectivity“, 47–48.

73 Chiponda Chimbelu, „Fake news can ruin lives, says Stopfake.org founder“, *Deutsche Welle*, 5. června 2014, <http://www.dw.com/en/fake-news-can-ruin-lives-says-stopfakeorg-founder/a-17684358>; a Kateřina Hamatová, „Zastavte výmysly!“, *NEWTON Media*, 16. září 2014, <http://www.newtonmedia.cz/cs/mediainfo-cz/svet/zastavte-vymysly/detail>.

74 Zlatkovský, „Jak zastřelit novinářskou kachnu“.

Tato opatření jsou však všechno běh na dlouhou trať. Nejúčinnější obranou je proto zatím protiútok. Informační válka má vždy dvě strany: a není snad Rusko v našem převládajícím diskurzu vnímáno jako hrozba, nepřítel, který se snaží expandovat do naší sféry vlivu a používá k tomu všechny dostupné prostředky?

9. UTVÁŘENÍ VLIVOVÝCH STRUKTUR V EVROPĚ: PŘÍPAD FRONT NATIONAL VE FRANCII

DAVID EMLER

ÚVOD

Významnou komponentou ruské zahraniční politiky se za vlády Vladimira Putina stalo velice aktivní politické, ekonomické a kulturní působení Kremlu na evropskou politickou scénu, motivované především strachem ze ztráty vlivu v postsovětském prostoru i mimo něj. Děje se tak v rámci prosazování koncepce „ruského světa“ (*russkij mir*). Tato variace na známý koncept Josepha Nye – soft power – využívá celou škálu zprostředkujících aktérů, mezi něž patří zejména četné pseudonevládní organizace, asociace a spolky. Ve skutečnosti jde o instituce řízené a financované Moskvou, jejichž cílem je šíření narativu propagujícího konzervativně pravoslavné a eurasijské hodnoty společně s ostrou kritikou Spojených států a Evropské unie.¹

Současně s tím Kreml intenzivně pracuje na utváření neformálních vlivových struktur. Terčem těchto snah jsou jak vrcholní evropští politici reprezentující národní vlády, tak nejrůznější antisystémová nacionalistická hnutí hlásající nutnost vystoupení jejich domovské země z EU. Zatímco dříve se Sovětský svaz orientoval z ideologických důvodů výlučně na levicová hnutí, dnes Kreml podporuje bez rozdílu radikální levici i pravici, zelené, odpůrce globalizace i finanční elity ve snaze prohlubovat a dále vyhrcovat existující společenské rozdíly a štěpení.² Paralelně ruská vláda provozuje síť médií, která prezentují „alternativní“ verzi každodenních událostí (tj. takovou, která je mimo dosah údajné propagandy USA a EU), ve skutečnosti však často šíří záměrné dezinformace a účelové dezinterpretace aktuálního dění, které vedou ke ztrátě důvěry občanů v tradiční média. Tímto způsobem Moskva sleduje oslabení jednotného postoje zemí EU a NATO a narušuje západní kritiku agresivních kroků Ruské federace vůči sousedním zemím. Naposledy se tak stalo v otázce protiruských sankcí, které mezinárodní společenství na Moskvu uvalilo v reakci na ruskou hybridní válku proti Ukrajině. Tento způsob válčení, slovy náčelníka ruského generálního štábu Valerije Gerasimova, zahrnuje

-
- 1 Orysia Lutsevych, *Agents of the Russian World. Proxy Groups in the Contested Neighbourhood* (London: Chatham House, 2016).
 - 2 Peter Pomerantsev a Michael Weiss, *The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money* (New York, NY: Institute of Modern Russia, 2014).

„široké použití politických, ekonomických, informačních, humanitárních a jiných nevojenských opatření se zapojením protestního potenciálu obyvatel“.³

Tato kapitola přibližuje způsoby, jakými Kreml pracuje na vzájemné, oboustranně výhodné podpoře s aktéry politického procesu v Evropě. První, kontextuální část kapitoly podává úvod do problematiky utváření ruských vlivových struktur v zahraničí a uvádí příklady kooperace Moskvy s vrcholnými státníky a radikálními politickými stranami v Evropě. Druhá část pak věnuje hlavní pozornost francouzské politické straně Národní fronta. Ta byla zvolena jako vhodná případová studie, protože je jednou z nejsilnějších a nejviditelnějších populistických stran v Evropě s dlouhodobě narůstajícím vlivem na francouzskou politickou scénu a současně jde o jedno z mála politických uskupení, u něhož byly nejenom politické, ale i finanční vazby na režim Vladimira Putina spolehlivě rozkryty a přesvědčivě prokázány.

RUSKÉ VLIVOVÉ STRUKTURY V EVROPĚ

V prvé řadě je nutno zmínit vrcholné postavy evropské politiky, které byly podle četných zdrojů korumpovány finančními či jinými prostředky ruské provenience, kterýžto krok většinou zajišťují ruské energetické společnosti blízké Kremlu. Jako dnes již učebnicový příklad bývá uváděn bývalý německý kancléř Gerhard Schröder (SPD, v čele vlády v letech 1998 až 2005). Ten v době svého úřadování podpořil uzavření významné dohody o výstavbě plynovodu Nord Stream mezi Německem a plynárenskou společností Gazprom, majoritně vlastněnou ruským státem, aby obratem po prohraných volbách nastoupil do představenstva společnosti fungující jako operátor tohoto plynovodu.⁴ Ve svém veřejném angažmá ve prospěch Kremlu Schröder příležitostně pokračuje i po odchodu z politiky. Například v březnu 2014 se nechal slyšet, že od konce studené války došlo na okraji bývalého Sovětského svazu k „nešťastnému vývoji“ a Vladimir Putin měl podle něho opodstatněný „strach z obklíčení“. Kroky Ruské federace vůči Ukrajině ve věci okupace Krymu omluvil bývalý německý kancléř naprosto nevhodnou paralelou k bombardování Srbska silami NATO během kosovské krize v roce 1999.⁵

3 Valerij Gerasimov, „Cennost' nauki v predvidenii“, *Vojenno-promyšlennyj kur'jer*, č. 8 (476) (27. února – 5. března 2013), 1–3, cit. dle anglického překladu „The Value of Science Is in the Foresight: New Challenges Demand Rethinking the Forms and Methods of Carrying out Combat Operations“, *Military Review* (leden–únor 2016): 23–29.

4 Edward Lucas, „Putin's Hybrid War Against Europe. Will NATO ever rouse itself?“, *National Review*, 18. května 2015, str. 24.

5 „Merkel fury after Gerhard Schroeder backs Putin on Ukraine“, *The Telegraph*, 14. března 2014, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10697986/Merkel-fury-after-Gerhard-Schroeder-backs-Putin-on-Ukraine.html>.

Někdejší italský premiér Silvio Berlusconi (Forza Italia, v úřadě v letech 1994–1995, 2001–2006 a 2008–2011) přes své proamerické politické postoje rovněž profitoval z energetických smluv uzavíraných s Moskvou. Ukazují na to americké diplomatické depeše, které unikly na veřejnost v roce 2010.⁶ Vřelé osobní vztahy s Vladimírem Putinem udržuje Berlusconi i po odchodu z úřadu. V září 2014 například kritizoval Spojené státy, NATO a EU za přijetí protiruských sankcí, jež označil za „neuvěřitelné a nezodpovědné“ popření pokroku, k němuž ve vztazích s Moskvou od konce studené války došlo.⁷

Dlouholetý maďarský premiér Viktor Orbán (Fidesz, ve funkci od roku 2010) své opakované politické snahy o zmírnění sankcí EU vůči Rusku podepřel v roce 2014 uzavřením kontraktu na stavbu dvou dodatečných energetických bloků v jaderné elektrárně Paks. Hodnota obchodu se pohybuje kolem deseti miliard eur, přičemž financování stavby je zajištěno ruským úvěrem.⁸ Maďarská vláda oproti všem očekáváním nevyhlásila na obrovskou zakázku veřejnou soutěž a namísto toho se na základě rozhodnutí úzkého okruhu úředníků z Orbánova okolí obrátila přímo na ruský státní koncern Rosatom. Podle řady autorů jde zde o jadernou energetiku až v druhé řadě. Primárně jsou tyto nemalé peníze určeny jako investice do nepříliš prosperující maďarské ekonomiky před parlamentními volbami v roce 2018. Například pro bývalého poslance strany Fidesz Zoltána Illése se v případě kontraktu nejedná o nic jiného než o „kupování vlivu“ ze strany Kremlu.⁹

V podobné souvislosti je často připomínán i současný prezident České republiky Miloš Zeman (v úřadu od roku 2013), a to nikoliv pouze v českém prostředí, ale i v nejlivnějších zahraničních médiích. Newsweek, druhý nejčtenější týdeník v USA, se například v zimě 2015 pozastavil nad Zemanovým odsouzením sankcí EU vůči Ruské federaci a jeho označením konfliktu na Ukrajině za „občanskou válku“ v článku nazvaném „Putinova pátá kolona“.¹⁰ List dále zmínil finanční podporu Martina Nejedlého, zástupce ruského energetického koncernu Lukoil a Zemanova poradce, prezidentovi blízké Straně práv občanů (SPO). Miloš Zeman rovněž pravidelně navštěvuje ruské

6 Luke Harding, „We should beware Russia's links with Europe's right“, *The Guardian*, 8. prosince 2014, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/dec/08/russia-europe-right-putin-front-national-eu>.

7 Tom Kington, „Berlusconi accuses West of ‚irresponsible‘ Russia sanctions“, *The Telegraph*, 8. září 2014, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/italy/11081841/Berlusconi-accuses-West-of-irresponsible-Russia-sanctions.html>.

8 „Russia's friends in black“, *The Economist*, 19. dubna 2014, <http://www.economist.com/news/europe/21601004-why-europes-populists-and-radicals-admire-vladimir-putin-russias-friends-black>.

9 Krisztina Than, „Special Report: Inside Hungary's \$10.8 billion nuclear deal with Russia“, *Reuters*, 30. března 2015, <http://www.reuters.com/article/us-russia-europe-hungary-specialreport-idUSKBN0MQoMP20150330>.

10 Owen Matthews, „Putin's Fifth Column“, *Newsweek*, 27. února 2015, str. 12–14.

fórum Dialog civilizací (takzvané Rhodoské fórum), pořádané prominentem Putinova režimu Vladimírem Jakuninem. Právě zde na sebe český prezident v roce 2014 upoutal pozornost, když vyzval ke zrušení protiruských sankcí.¹¹ Podobné názory zaznívají rovněž na takzvaném Valdajském diskusním klubu, který má oficiálně zprostředkovávat kontakty mezi ruskými a mezinárodními elitami. Od roku 2004 se zde na pozvání Vladimíra Putina pravidelně setkávají politici kritizující USA a EU jako český exprezident Václav Klaus či někdejší předseda francouzské vlády Dominique de Villepin.¹²

Nejsou to však pouze činitelé ve vrcholných státních funkcích, kdo udržuje s Kremlem velmi úzké vazby. Pozitivní vztah s Putinovým režimem v posledních letech podporuje, vyhledává a propaguje hned celá řada politických uskupení v Evropě. Námluvy evropské radikální pravice s Kremlem přitom nejsou záležitostí pouze posledních měsíců; probíhaly po řadu let. Jejich počátky se datují minimálně rokem 2008, kdy východoevropští radikálové podpořili ruskou invazi do Gruzie.¹³

Od vypuknutí krize na Ukrajině se zájem Kremlu o spolupráci posunul ještě více na západ a kromě Hnutí za lepší Maďarsko (Jobbik) či bulharské strany Ataka postupně navázal a dále prohloubil spolupráci také s radikálními uskupeními ve starých členských zemích Evropské unie. Patří mezi ně zejména francouzská Národní fronta, Svobodná strana Rakouska (FPÖ), Strana nezávislosti Spojeného království (UKIP), belgický Vlámský zájem (VB), nizozemská Strana pro svobodu (PVV) či italská Liga severu (LN). V Německu jde hned o několik uskupení, která k Putinovu Rusku chovají výrazný obdiv. Kromě populistické Alternativy pro Německo (AfD) je to především hnutí Vlastenečtí Evropané proti islamizaci Západu (PEGIDA), podporované neonacistickou Národnědemokratickou stranou Německa (NPD). Právě členové NPD tvoří na protestních demonstracích Vlasteneckých Evropanů odhadem celou pětinu účastníků.¹⁴

Mezi strany extremistické či přímo neonacistické pravice spolupracující s Moskvou je možné vedle již zmiňovaného hnutí Jobbik zařadit také českou

11 „Zrušme sankce, vyzval Zeman na konferenci pořádané Putinovým prominentem“, *Novinky.cz*, 26. září 2014, <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/348872-zrusme-sankce-vyzval-zeman-na-konferenci-poradane-putinovym-prominentem.html>. K účastníkům, jednotlivým vystoupením a doprovodným akcím konference viz také oficiální stránky fóra World Public Forum „Dialogue of Civilizations“, <http://rhodesforum.org>. Vladimír Jakunin je bývalý důstojník KGB, v letech 2005–2015 ředitel ruských státních železnic a osobní přítel Vladimíra Putina. V souvislosti s ruskou agresi proti Ukrajině figuruje na sankčních seznamech USA.

12 Valdaï Discussion Club, 17. června 2016, <http://valdaiclub.com/>.

13 Alina Polyakova, „Strange Bedfellows. Putin and Europe’s Far Right“, *World Affairs* 177, č. 3 (září–říjen 2014): 36–40.

14 Roman Goncharenko, „In Dresden, Russian flags of protest against Islam and Merkel“, *Deutsche Welle*, 22. listopadu 2015, <http://www.dw.com/en/in-dresden-russian-flags-of-protest-against-islam-and-merkel/a-18865803>.

Národní demokracii (ND), řecký Lidový svaz – Zlatý úsvit (XA) nebo Britskou národní stranu (BNP). Na druhém konci politického spektra pak již tradičně výrazně proruské postoje zastává mezi jinými německá Die Linke, představitelem proruské extremistické levice je ale vedle českých komunistů (KSČM) kupříkladu také Komunistická strana Řecka (KKE). Ilustrativní přehled evropských politických stran zastávajících výrazně proruské postoje je uveden v tabulce 9.1 na konci této kapitoly v příloze.

Antonis Klapsis, historik z patraské Hellenic Open University, definoval celkem čtyři úrovně, na nichž se protínají zájmy jinak nepravděpodobných spoluhráčů, jakými jsou na jedné straně Kreml a na straně druhé evropští, většinou pravicoví radikálové.¹⁵ První z nich označil jako rovinu ideologickou. Současné Rusko představuje model antiliberalního, sociálně konzervativního, vypjatě nacionalistického režimu, vedeného silným lídrem, který se nezděráhá používat autoritativní metody vládnutí a prezentuje se jako patriot bránící křesťanské dědictví evropské civilizace. Evropským radikálům tento model zjevně imponuje. Putina přitom vzývají jako silného lídra a vůdce, který na rozdíl od evropských politiků sahá místo slov k činům.

V druhé, geopolitické rovině ztělesňuje Rusko pro evropské populistické strany jedinou alternativu nejenom k „dekadentní“ západní demokracii, ale především k údajné nadvládě Spojených států a NATO. Evropská unie představuje v očích těchto populistů a extremistů prodlouženou ruku USA, jež navíc „sešněrovala“ národní ekonomiky jednotnou měnou. Je to právě jednotná měna, co v představách evropských populistů brání národním státům v hospodářském rozkvětu, ba dokonce co vedlo k finančnímu kolapsu některých zemí, v prvé řadě Řecka.

Třetí úroveň tohoto nepravděpodobného spojení tvoří Moskvou organizované platformy pro setkávání a mezinárodní spolupráci těchto radikálních hnutí. Tak například v březnu 2015 se řada představitelů těchto stran zúčastnila petrohradského sjezdu ruské nacionalistické strany Rodina blízké Vladimíru Putinovi. Fakt, že jsou zástupci nejrůznějších populistických a extremistických uskupení zvaní na oficiální politické akce v Rusku, zvyšuje jejich kredibilitu v očích domácího voličstva. Mainstreamová média v Evropě totiž leckdy nevěnují představitelům těchto radikálních stran a jejich aktivitám příliš pozornosti. O to důležitější roli pro ně pak hrají ruská vládní média typu RT, kde politici jako Marine Le Penová, Geert Wilders či Nigel Farage vystupují velice často. V některých případech navíc Kreml aktivně pomáhá s financováním těchto stran, jak bylo prokázáno v případě francouzské Národní fronty, avšak stejná podezření se dotýkají třeba i maďarské strany Jobbik.

15 Antonis Klapsis, *An Unholy Alliance. The European Far Right and Putin's Russia* (Brussels: Wilfried Martens Centre for European Studies, 2015), <http://www.martenscentre.eu/sites/default/files/publication-files/far-right-political-parties-in-europe-and-putins-russia.pdf>.

Konečně za čtvrté, v případě potřeby vracejí tato populistická uskupení Kremlu jeho „přátelskou výpomoc“ dalším způsobem spolupráce. A to když pravidelně kritizují ekonomické sankce, které na Moskvu v reakci na nelegální anexi Krymu a ozbrojený vpád na východ Ukrajiny uvalily Spojené státy a Evropská unie, případně se přímo účastní akcí legitimizujících agresivní kroky Putinova Ruska na mezinárodní scéně. Stojí za připomenutí, že skupina údajných „mezinárodních pozorovatelů“ provádějících 16. března 2014 na okupovaném Krymu „monitoring“ takzvaného „referenda“ o připojení poloostrova k Rusku byla složena v rozhodující míře právě ze zástupců krajně pravicových subjektů jako FN, FPÖ, VB, Ataka, Jobbik či LN.¹⁶ Nebude tedy překvapením, že závěry těchto „pozorovatelů“ hovořily o přímo vzorovém průběhu tohoto „plebiscitu“.¹⁷

Fakt, že se až na čestné výjimky jedná o uskupení radikální až extrémní pravice, je možná překvapivý. Vždyť právě údajný strach z „fašizace“ byl jedním z argumentů, které Vladimir Putin a jeho stoupenci používali k ospravedlnění ruské intervence na Ukrajině. Podle Mitchella A. Orensteina, politologa z bostonské Northeastern University, však Putinovy motivy nejsou primárně ideologické, nýbrž čistě pragmatické a utilitární. V případě Ukrajiny šlo o argumentaci „fašismem“ za účelem legitimizace záboru cizího státního území. Podpora, jíž se radikálním evropským stranám z Moskvy dostává, má zase vést – v duchu hesla „nepřítel mého nepřítele je můj přítel“ – k destabilizaci EU prostřednictvím politiků a hnutí, kteří hlásají nutnost jejího rozpuštění.¹⁸

Ve své studii z března 2014 označil maďarský think-tank Political Capital Institute vztah k Rusku za „angažovaný“ u přinejmenším patnácti radikálních a extremistických pravicových stran v Evropě.¹⁹ Na otázku, proč evropská pravice obdivuje Vladimira Putina, odpověděl přitom britský list *The Economist* argumenty Pétera Krekóa z výše jmenovaného institutu následovně. Stojí za tím především pozitivní zpravodajství v médiích financovaných

16 Z českých osobností veřejného života se na okupovaný Krym jako „pozorovatelé“ vypravili poslanci parlamentu Milan Šarapatka (zvolený za hnutí Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury) a Stanislav Berkovec (ANO 2011) a exposlanec Miloslav Soušek (SPO). Cestu financovala „nevládní organizace“ Eurasian Observatory for Democracy and Elections, v jejímž čele stojí známý belgický neonacistický aktivista Luc Michel. Viz Michael Švec, „Na referendum zval extremistu, pozorovatele včetně Čechů platili z Ruska i Krymu“, *Novinky.cz*, 21. března 2014 <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/331031-na-referendum-zval-extremista-pozorovatele-vcetne-cechu-platili-z-ruska-i-krymu.html>.

17 Klapsis, *An Unholy Alliance*, 41.

18 Mitchell A. Orenstein, „Putin's Western Allies“, *Foreign Affairs*, 25. března 2014, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-03-25/putins-western-allies>.

19 Konkrétně šlo o strany FPÖ, VB, Ataka, DSSS, FN (Francie), NPD, XA, Jobbik, LN, FN (Itálie), TT, SRP, SNS, LSNS, BNP. Viz *The Russian Connection. The spread of pro-Russian policies on the European far right*, Political Capital Institute, 14. března 2014, http://www.riskandforecast.com/useruploads/files/pc_flash_report_russian_connection.pdf.

z Kremlu, Putinovo silové uchopení národních zájmů, důraz na křesťanské tradice, odmítání homosexuality, jakož i zestátnění klíčových odvětví národní ekonomiky. V neposlední řadě je to také sdílená averze vůči dominantnímu postavení Spojených států a EU ve světě.²⁰

Spolupráce pravicových radikálů má jistě své hranice, dané ideologickou heterogenitou těchto uskupení. Například Jobbik kritizoval Národní frontu pro přílišný liberalismus; Le Penová na oplátku zas označila Jobbik za extremisty. Stejně tak jsou tyto strany ve své většině homofobní a definují rodinu výlučně jako partnerství mezi mužem a ženou, ale třeba nizozemská PVV je zrovna v sociální rovině velmi liberální a zasazuje se o bezpečnost a svobodu hnutí LGBT. Nebezpečí spolupráce evropských populistů s Moskvou však podle Aliny Poljakovové z washingtonského think-tanku Atlantic Council spočívá ve dvou silných momentech. Tím prvním je nečekaně veliký ideologický přesah Putina Ruska a evropských radikálů a s tím související ohrožení evropských demokratických hodnot. Druhým nebezpečím je pak velmi dynamický nárůst popularity radikální a extremistické pravice v Evropě po roce 2008, umocňovaný v poslední době dalšími faktory, jako je islamistický terorismus či migrační krize.²¹

Mnoho evropských radikálních a extremistických uskupení se pohybuje na hraně zákona a v řadě případů proběhly (vesměs neúspěšné) snahy o soudní zákaz jejich činnosti.²² Některé z jmenovaných stran současně bojují o zachování své holé existence s pouhými několika tisíci příznivci. Francouzská Národní fronta oproti tomu disponuje ve volbách miliony hlasů, které delegují její politické zástupce od zastupitelstev obcí až po obě komory francouzského parlamentu či Evropský parlament.²³ Mezi subjekty zastávajícími silně proruské postoje jde tak jednoznačně o vůbec nejsilnější stranu v Evropě.

PROFIL NÁRODNÍ FRONTY

Francouzskou Národní frontu (*Front national*, FN) založil v roce 1972 extrémně pravicový politik Jean-Marie Le Pen (nar. 1928), bývalý voják a poslanec fran-

20 „Russia’s friends in black“.

21 Alina Polyakova, „Putinism and the European Far Right“, Institute of Modern Russia, 19. ledna 2016, <http://imrussia.org/en/analysis/world/2500-putinism-and-the-european-far-right>.

22 Například belgický Vlaams Blok (VB) se po vynesení rozsudku ve věci porušení antirasistické legislativy v listopadu 2004 ještě tentýž den přeorganizoval, přejmenoval na Vlaams Belang (VB) a pokračuje prakticky v nezměněném politickém kurzu dál. Podobný vývoj prodělala česká Dělnická strana (DS), která se po svém rozpuštění soudem v roce 2010 přeskupila pod již existující Dělnickou stranu sociální spravedlnosti (DSSS).

23 V legislativním období 2012–2017 disponovala FN po dvou zástupcích v dolní i horní komoře francouzského parlamentu (*Assemblée nationale* a *Sénat*), v Evropském parlamentu je od roku 2014 ne méně než 24 poslanců této strany.

couzského Národního shromáždění. Strana se od svého zrodu profilovala jako výrazně pravicové, konzervativní a nacionalistické hnutí, kritizující imigraci a zpětně obhajující kolonialismus. Nejvýznamnějším momentem Le Penovy kariéry byly prezidentské volby v roce 2002, kdy nečekaně postoupil do druhého kola a získal téměř 18 % hlasů (volby vyhrál Jacques Chirac se ziskem 82 % hlasů).

Marine Le Penová (nar. 1968), vzděláním právnička, se podle svých vlastních slov propracovala do vedení Národní fronty v roce 2011 každodenní tvrdou prací (do FN vstoupila již v roce 1986), a nikoliv tím, že by byla dcera jejího zakladatele. V posledních letech se Le Penová navíc od provokativních antisemitských a rasistických výroků svého otce cíleně distancuje a vytváří z dosud především opoziční Národní fronty moderní protestní stranu s dalekosáhlými mocenskými ambicemi, zajímavou (a akceptovatelnou) potenciálně pro čím dál větší okruh voličů. Nejviditelnějším krokem v tomto směru – někdy nazývaném též jako „očistění“ (fr. *dédiabolisation*) – bylo vyloučení Jeana-Marie Le Pena, čestného předsedy FN, z členských řad strany v srpnu 2015.²⁴

O tom, že se Le Penové daří odstraňovat nátěr antisemitismu a rasismu, nasvědčovaly již výsledky prezidentských voleb v roce 2012, kdy získala v prvním kole 17,9 % hlasů, třetí nejlepší výsledek po Françoisi Hollandovi (PS – 28,6 %) a Nicolasi Sarkozym (UMP – 27,2 %).²⁵ Volby do Evropského parlamentu v květnu 2014 kandidátní listina Národní fronty vedená Le Penovou dokonce s velkým náskokem vyhrála, když obdržela 4,7 milionu hlasů (24,85 %, 24 křesel), před opoziční UMP s 3,9 milionu hlasů (20,8 %, 20 křesel) a vládní PS s 2,6 milionu hlasů (13,98 %, 13 křesel).²⁶ V regionálních volbách v prosinci 2015 získala FN historicky rekordní počty hlasů v regionu Nord-Pas-de-Calais-Picardie, kde kandidovala Marine Le Penová (40,64 % v prv-

24 Mezi nejznámější výroky Jeana-Marie Le Pena patří prohlášení, že plynové komory byly „historický detail“ druhé světové války. Tuto větu pronesl poprvé v roce 1987 a přes četné soudní procesy ji s oblibou opakoval. Byly to však právě variace na tento výrok, co v roce 2015 vedlo k jeho vyloučení z FN. Viz Valérie Igounet, „Diabolisation contre dédiabolisation: fin de l’histoire?“, *Francetvinfo*, 20. srpna 2015, <http://blog.francetvinfo.fr/derriere-le-front/2015/08/20/diabolisation-contre-dediabolisation-fin-de-lhistoire.html>. Posun od rasistické a xenofobní rétoriky k nacionálně motivované kritice EU a imigrace je strategie v poslední dekádě typická pro většinu radikálně pravicových evropských politických stran. Viz Alina Polyakova a Anton Shekhovtsov, „What’s Left of Europe if the Far Right Has Its Way?“, Atlantic Council (Issue Brief) (březen 2016), http://www.atlanticcouncil.org/images/publications/Far_Right_Europe_0321_web.pdf.

25 V průběhu roku 2015 se strana UMP přejmenovala na základě přání svého předsedy Nicolase Sarkozyho na Les Républicains.

26 Odhady hovoří o více než jedné čtvrtině křesel, které v současném Evropském parlamentu ovládají euroskeptické strany podporující Vladimira Putina. Viz Ian Traynor a Shaun Walker, „Russian resurgence: how the Kremlin is making its presence felt across Europe“, *The Guardian*, 16. února 2015, <https://www.theguardian.com/world/2015/feb/16/russian-resurgence-how-the-kremlin-is-making-its-presence-felt-across-europe>.

ním kole, resp. 41,9 % ve druhém kole), a v regionu Provence-Alpes-Côte d'Azur, kde vedla kandidátku Národní fronty její neteř Marion Maréchal-Le Penová (40,55 % v prvním kole, 44,2 % v kole druhém).²⁷ V úhrnu se však FN kvůli spolupráci centristických demokratických stran nepodařilo zatím získat vedení ani jednoho francouzského regionu.

Ambicí, kterou se Le Penová již řadu let netají, je stát se historicky první ženou, která by úřadovala z Elysejského paláce. Americký časopis Time zařadil Le Penovou v letech 2011 a 2015 mezi 100 nejvlivnějších osobností na světě a v doprovodném textu ji označil za „vůdčí postavu evropské pravice“.²⁸ Není náhodou, že se ve stejném žebříčku objevil i Vladimir Putin.²⁹

RUSKO V PROGRAMU NÁRODNÍ FRONTY

Pro Národní frontu není zájem o Rusko nikterak nový. Jean-Marie Le Pen udržoval úzké kontakty s vysoce postavenými ruskými intelektuály a politiky, jako jsou Putinem oceňovaný prorežimní malíř Ilja Glazunov nebo poslanec Státní dumy a radikální nacionalista Vladimir Žirinovskij, minimálně od května 1968; z jeho tehdejších kontaktů ostatně těží jeho dcera dodnes.³⁰ Potřebu hlubší spolupráce Evropy s Ruskem FN konzistentně prosazuje ve svých kampaních, projevech i ve svém oficiálním programu po řadu let.

V posledních letech jsou mediálně nejznámější opakované výroky představitelů FN komentující válku na Ukrajině a kritizující protiruské sankce USA a EU. Spojené státy se podle těchto prohlášení pouze pokusily zmocnit se kontroly nad Ukrajinou. Francie a Německo pak v rámci EU podlehly „protiruskému aktivismu některých východoevropských zemí“ (FN v této souvislosti výslovně uvádí pobaltské státy a Polsko), a pokud budou i nadále ve vleku této politiky, hrozí, že si tím jakoukoli možnost k „dohodě s Ruskem“ uzavřou.³¹

27 Marion Maréchal-Le Penová (FN, nar. 1989) se v roce 2012 stala ve svých 22 letech historicky nejmladší francouzskou poslankyní.

28 Doslova „Europe's leading right-winger“. Viz „The 100 Most Influential People 2015“, *Time*, 16. dubna 2015, <http://time.com/collection/2015-time-100/>.

29 Putin si v roce 2015 zasloužil místo v hodnocení za „gravitaci popírající schopnost konfrontovat Západ způsobem, který zvýší jeho popularitu v zemi trpící ekonomickou katastrofou, za niž je z velké části zodpovědná jeho vlastní politika“.

30 Vincent Jauvert, „Poutine et le FN: révélations sur les réseaux russes des Le Pen“, *L'Obs*, 27. listopadu 2014, <http://tempsreel.nouvelobs.com/politique/20141024.OBS3131/poutine-et-le-fn-revelations-sur-les-reseaux-russes-des-le-pen.html>.

31 L'Ukraine de l'Ouest désormais „ouvertement“ vassalisée par Washington, Front National, 5. prosince 2014, <http://www.frontnational.com/2014/12/ukraine-de-louest-desormais-ouvertement-vassalisee-par-washington/>.

Národní fronta je podobně jako další radikální strany v Evropě ve svých záměrech velmi otevřená a o svých plánech se vyjadřuje velmi explicitně. O důležitosti vztahů FN s Ruskem mnoho napoví již oficiální politický program strany.³² Více než stostránkový dokument obsahuje celkem osm přímých odkazů na Rusko (a Moskvu), zejména pak v kapitolách věnovaných zahraniční a obranné politice. V části věnované východiskům zahraniční politiky varuje FN přímo před „válečnými svody“ Washingtonu, jimiž by se Spojené státy mohly pokusit zvrátit „ztrátu vlivu na chod dějin tváří v tvář Číně a Rusku“, neboť jsou „konfrontovány s rizikem ekonomické katastrofy způsobené ztrátou postavení dolaru coby rezervní měny“. Rusko je v programu Národní fronty společně s Čínou implicitně prezentováno jako svým způsobem dějinami vyvolený stát, jemuž chtějí USA zabránit v plnění jeho historické mise.

Jednotlivé body zahraničněpolitických pozic Národní fronty pojednávají o „příchodu Evropy národů, opuštění integrovaného velení NATO, nabídce strategického spojení s Ruskem založeného na prohloubeném vojenském a energetickém partnerství, odmítnutí intervenčních válek“. Dále Národní fronta hodlá (po převzetí moci) navrhnout evropským státům vytvoření „Panevropské unie (suverénních států) včetně Ruska a Švýcarska, při respektování neutrálního statusu, národního práva, národní fiskality“, pochopitelně bez Turecka, které „nebude součástí tohoto projektu“. Nad rámec této Panevropské unie by FN podle svých slov ráda dojednala i trojstrannou „alianci Paříž – Berlín – Moskva“. Rusko, společně s Evropou, Izraelem a Spojenými státy, považuje FN pak za součást protiteroristické koalice a prvek „rovnováhy sil na Blízkém východě“.

V části věnované obraně klade Národní fronta důraz na obnovu francouzsko-ruské vojenské spolupráce a souvisejících strategických programů včetně spolupráce v kosmické oblasti. Tomuto bodu přikládá FN zvláštní význam, neboť je v podobných termínech zmíněn dvakrát – poprvé hned v úvodní části politického programu. V této souvislosti není nepodstatné připomenout velmi hlasitou kritiku Marine Le Penové na adresu prezidenta Françoise Hollanda za jeho rozhodnutí nedodat Rusku ve Francii objednané válečné lodě třídy Mistral.³³

32 Notre Projet. Programme Politique du Front National, <http://www.frontnational.com/pdf/Programme.pdf>. Odtud i následující citace.

33 Ruské námořnictvo si krátce po válce s Gruzii objednalo ve francouzských loděnicích stavbu dvou válečných lodí třídy Mistral. Po anexi Krymu Ruskem na jaře 2014 začali volat spojenci Francie po zrušení dodávky. V listopadu 2014 prohlásil prezident Hollande, že bezpečnostní situace na východě Ukrajiny neumožňuje předání první lodě. Konečnou výpověď smlouvy zveřejnila francouzská diplomacie 5. srpna 2015. Obě lodě zakoupila ještě tentýž měsíc egyptská armáda. Elysejský palác oficiálně potvrdil obchod 23. září 2015. Loď Vladivostok byla překřtěna na Gamal Abdel Nasser, sesterská Sevastopol na Anwar El Sadat. Kromě ostré kritiky Le Penové

Jediný bod, ve kterém se Národní fronta vyjadřuje k Moskvě jako ke konkurentovi, je část programu kritizující francouzské vlády, jež ponechaly Afriku „nastupujícím mocnostem, Číně, Indii, Brazílii, a dokonce Rusku, které se vrací“.³⁴

Z celkových jedenácti zahraničněpolitických priorit v programu Národní fronty tak u pěti z nich explicitně figuruje Rusko. Jak již ale bylo řečeno, neméně důležitá je dlouhodobá konzistence, se kterou se FN těchto bodů drží. Většina z nich byla součástí prezidentské kampaně Marine Le Penové již v roce 2012.

Kromě konkrétní spolupráce s Ruskem navrhuje Národní fronta – obdobně jako většina dříve jmenovaných radikálních stran a hnutí v Evropě – řadu antisystémových opatření, která by ve svém důsledku vedla k radikální proměně stávajícího politického uspořádání. Na vnitrostátní úrovni jsou jimi de facto odmítnutí politického systému založeného na reprezentativní demokracii, a naopak posílení autoritativních forem vládnutí opírajících se o tzv. „vůli většiny“. Na mezinárodní úrovni je to pak především snaha o rozbourání procesu evropské integrace, demontáž stávajícího mezinárodního systému a jeho nahrazení selektivní spoluprací s vybranými „národními státy“.³⁵ Národní fronta ale již neuvádí, že by realizace takových kroků vedla nejen k politické, ale též ekonomické a sociální katastrofě. Možnost takového scénáře, který zahrnuje oslabení sjednocené Evropy a Západu obecně, samozřejmě Vladimíru Putinovi konvenuje a skýtá vítanou příležitost pro systematické naplňování jeho geopolitických plánů.

FINANCOVÁNÍ NÁRODNÍ FRONTY

Nelze tvrdit, že všechna radikální a euroskeptická hnutí v Evropě jsou financována z Moskvy. Část evropských politiků proruské či spíše prokremelské aktivity pravděpodobně podniká v určité míře rovněž ze svého autentického přesvědčení. Avšak již samotná skutečnost, že se zájmy a ideologické postoje evropských radikálů doopravdy překrývají s intencemi současné ruské zahraniční politiky, vytváří mnohá nečekaná spojení. Fakt, že je evropským radikálním hnutím a stranám věnována v ruských státních a státem kontrolovaných médiích zcela nadprůměrná pozornost, vytváří navíc v očích jejich diváků zkreslený obraz reality.

se k případu vyjádřil i Nicolas Sarkozy. Podle něho jednal jeho nástupce v úřadu v souladu s americkými příkazy.

34 Notre Projet. Programme Politique du Front National, 51.

35 FN odmítá evropskou integraci v samotném jejím principu; v odborné literatuře je často označována za „tvrdě euroskeptickou“ (angl. *hard Eurosceptic*) či „evropskou integraci odmítající“ (angl. *Euro-rejectionist*) stranu.

Existují však i nikým nezpochybnované informace o konkrétních finančních transakcích podporujících těsnou spolupráci mezi ruským vedením a Národní frontou. Na začátku dubna 2015 zveřejnilo francouzské investigativní médium Mediapart informaci o tom, že skupina ruských hackerů odcizila z počítače úředníka ruské prezidentské administrace tisíce dokumentů. Z nich mimo jiné vyplývá, že Marine Le Penová měla být za svůj veřejný souhlas s anexí Krymu v březnu 2014 „odměněna“.³⁶ Předmětem zachycené komunikace měly být SMS zprávy mezi Timurem Prokopenkem, zástupcem ředitele odboru vnitřních záležitostí Kremlu zodpovídajícím za propagandu, a „Kostou“, který byl později identifikován jako Konstantin Rykov, poslanec Státní dumy za vládnoucí stranu Jednotné Rusko z let 2007 až 2011, který udržuje úzké vazby na Francii.

Dne 10. března 2014 měl podle zveřejněné korespondence Prokopenko Kostu požádat, jestli by se Le Penová nemohla zúčastnit chystaného „referenda“ jako „pozorovatel“. Druhý den mu Kostá odpověděl, že Národní fronta zaujme ke Krymu oficiální stanovisko. Zároveň se na Krym vypravil tehdejší poslanec Evropského parlamentu za FN a poradce Le Penové pro mezinárodní otázky Aymeric Chauprade, aby hned večer po konání „referenda“ ujišťoval diváky ruské televize, že „plebiscit“ proběhl podle všech pravidel.³⁷ Prokopenko s Kostou zkonstatovali, že Le Penová „nezklamala jejich očekávání“, a shodli se na tom, že „bude zapotřebí Francouzům tím či oním způsobem poděkovat“.³⁸

Dne 12. dubna 2014 se Le Penová na své návštěvě Moskvy setkala s tehdejší předsedou Státní dumy Sergejem Naryškinem, blízkým spolupracovníkem Vladimira Putina figurujícím v souvislosti s anexí Krymu mezi prvními na sankčních seznamech USA a EU. O šest dní později obdržela finanční společnost Cotelec, již předsedá zakladatel Národní fronty Jean-Marie Le Pen, od kyperské holdingové společnosti Vernonsia Holdings, jejímž majitelem je

36 Agathe Duparc, Karl Laske a Marine Turchi, „Crimée et finances du FN: les textos secrets du Kremlin“, *Mediapart*, 2. dubna 2015, <https://www.mediapart.fr/journal/france/020415/crimée-et-finances-du-fn-les-textos-secrets-du-kremlin>.

37 Dalšími „pozorovateli“ byli kromě členů FN též zástupci stran Jobbik, VB, FPÖ a LN; dále zástupci levice z Řecka a z Německa. Viz „Russia’s friends in black“. V listopadu 2014 odjel poslanec Evropského parlamentu za FN Jean-Luc Schaffhauser dohlížet rovněž jako „pozorovatel“ na „parlamentní volby“ proruských separatistů v Donbasu. Viz „Financement du FN: des hackers russes dévoilent des échanges au Kremlin“, *Le Monde*, 2. dubna 2015, http://www.lemonde.fr/les-decodeurs/article/2015/04/02/fn-des-hackers-russes-devoilent-des-echanges-au-kremlin_4608660_4355770.html.

38 Dalším zprostředkovatelem kontaktů měl být i nacionalistický poslanec Alexandr Babakov, který v souvislosti s ruskou agresí proti Ukrajině figuruje na sankčních seznamech EU. Viz „France’s cash-strapped far right turns to Russian lender“, *France24*, 23. listopadu 2014, <http://www.france24.com/en/20141123-france-far-right-turns-russian-lender-national-front-marine-le-pen>.

Kremlu blízký finančník Jurij Kudimov, úvěr ve výši dva miliony eur.³⁹ V září 2014 získala pak Národní fronta další půjčku, a to od První česko-ruské banky (First Czech-Russian Bank, FCRB), tentokrát ve výši již devět milionů eur.⁴⁰ Mediapart informoval v listopadu 2014 o tom, že půjčky ve výši devět, respektive jedenáct milionů eur měly představovat pouze první splátky z celkového objemu prostředků ve výši 40 milionů eur (v přepočtu více než jedné miliardy korun) určených k financování aktivit FN.⁴¹

V reakci na dotazy novinářů Le Penová ruské půjčky nepopřela a zdůvodnila je tím, že strana potřebovala 30 milionů eur na volební kampaň, přičemž francouzské, západoevropské i americké banky Národní frontě odmítají půjčovat.⁴² Vliv půjčených financí na zahraniční politiku strany vyloučila s tím, že své postoje zastává FN dlouhodobě.⁴³

Ruský deník Kommersant okomentoval největší půjčku v historii FN s tím, že za FCRB dlouhodobě stál podnik Strojtransgaz, dodavatel potrubních systémů pro energetický koncern Gazprom. Dnes je podle listu banka FCRB vlastněna Romanem Popovem, dřívějším manažerem společnosti Strojtransgaz. Podle komentátorů listu by bylo nemyšlitelné finanční operaci takového rozsahu provést bez souhlasu ruských orgánů. Navíc takový krok podle novinářů zapadá do logiky vývoje rusko-francouzských vztahů, neboť po odchodu Nicolase Sarkozyho z úřadu prezidenta se Moskvě nedaří navázat s nejvyššími francouzskými politiky dobré vztahy.⁴⁴

KOORDINACE PR-AKTIVIT NÁRODNÍ FRONTY S RUSKEM

Národní fronta se ve svých mediálních vystoupeních dlouhodobě podílí na vylepšování obrazu současného ruského režimu na Západě. Ruští představi-

39 Kudimov v minulosti mimo jiné vedl banku VEB Capital, která měla být rovněž finančním nástrojem Kremlu. Viz Suzanne Daley a Maïa de la Baume, „French Far Right Gets Helping Hand With Russian Loan“, *The New York Times*, 2. prosince 2014. Viz také „Financement du FN“.

40 Banka byla založena v roce 1996 podle svých vlastních prohlášení, aby napomohla obchodní výměně a růstu investic mezi oběma státy. Hlavním zřizovatelem banky byla na počátku Investiční a poštovní banka (IPB). Dnes je FCRB v soukromých rukách. Viz „Company Overview of First Czech-Russian Bank Limited Liability Company“, *Bloomberg*, 17. června 2016, <http://www.bloomberg.com/research/stocks/private/snapshot.asp?privcapid=34102710>.

41 Marine Turchi, „Le FN attend 40 millions d'euros de Russie“, *Mediapart*, 26. listopadu 2014, <http://www.mediapart.fr/journal/france/261114/le-fn-attend-40-millions-deuros-de-russie>.

42 Neochota půjčovat politickým subjektům se u francouzských bank datuje minimálně od prezidentských voleb v roce 2012, kdy dostal Nicolas Sarkozy pokutu ve výši 500 000 eur za nejasné financování kampaně. Rovněž kampaň z roku 2007 údajně Sarkozymu pomáhal financovat tehdejší libyjský diktátor Muammar Kaddáfí.

43 „Financement du FN“.

44 Muriel Pomponne, „La presse russe commente le prêt accordé au Front national“, *RFI*, 24. listopadu 2014, <http://www.rfi.fr/europe/20141124-presse-russe-commente-emprunt-accorde-front-national-marine-le-pen>.

telé na oplátku pomáhají FN legitimizovat, třeba svojí účastí na kongresech strany či pozváním na společenské akce na svém zastupitelství. Le Penová tak například po své návštěvě Ruska v červnu 2013, kdy se setkala s předsedou Státní dумы Sergejem Naryškinem, místopředsedou vlády Dmitrijem Rogozinem a frankofonním předsedou zahraničního výboru Státní dумы Alexejem Puškovem, v tiskové zprávě uvedla, že kategoricky odmítá „dezinformace, jež [o Rusku a tamním režimu – pozn. aut.] kolují ve Francii, jako by Rusko bylo nějaká diktatura, kompletně uzavřená země“. Současně strana ve svém komuniké odmítla „démonizaci nových postkomunistických lídrů v čele s Vladimírem Putinem, kteří dokázali pozvednout svou zemi jak politicky, tak diplomaticky, ekonomicky, sociálně i morálně“.⁴⁵

S Naryškinem se předsedkyně Národní fronty, jak již bylo řečeno, osobně stýká pravidelně. Shledala se s ním před volbami do Evropského parlamentu v dubnu 2014, dále pak v listopadu 2014 – poté, co vyšla najevo ruská půjčka FN – a v neposlední řadě také v květnu 2015, kdy prohlásila, že by se francouzsko-ruské vztahy „mohly změnit v polovině roku 2017, kdy bude Marine Le Penová zvolena prezidentkou“.⁴⁶ Rovněž její neteř Marion, mimo jiné členka skupiny francouzsko-ruského přátelství ve francouzském Národním shromáždění, udržuje s Naryškinem velmi nadstandardní vztahy. Během své cesty do Moskvy v prosinci 2012 v jeho přítomnosti například slavila své 23. narozeniny.⁴⁷

Příznivci oficiálního francouzsko-ruského přátelství necestují ovšem pouze jedním směrem. V listopadu 2014 vystoupil na kongresu Národní fronty v Lyonu ruský poslanec Andrej Isajev, místopředseda Státní dумы. Již za oslovení „drazí soudruzi“ (fr. *chers camarades*) mu členové FN tleskali ve stoje.⁴⁸ A sotva zmínil „historické přátelství“ mezi Francií a Ruskem, neváhal ihned zkritizovat „neznámé funkcionáře Evropské unie, loutky Spojených států“, za to, že předjímají vůli občanů evropských států.⁴⁹ „V Rusku se domníváme, že by demokracie měla respektovat práva minority, ale měla by být zejména o vůli většiny, která je založena na tradičních hodnotách,“ pokračoval Isajev. Dále odsoudil „protiústavní převrat“ na Ukrajině a protiruské sankce EU. Ty mimochodem kritizoval na stejném kongresu i Matteo Salvini,

45 Moscou: Marine Le Pen reçue par Alexei Pouchkov, chef de la commission des Affaires étrangères à la Douma, Front National, 19. června 2013, <http://www.frontnational.com/2013/06/moscou-marine-le-pen-recue-par-alexei-pouchkov-chef-de-la-commission-des-affaires-etrangeres-a-la-douma/>.

46 „French National Front leader Marine Le Pen visits Moscow“, AFP, 26. května 2015, <http://news.yahoo.com/french-national-front-leader-marine-le-pen-visits-164635054.html>.

47 Jauvert, „Poutine et le FN“.

48 Abel Mestre, „Avec ses alliés étrangers, Marine Le Pen plaide pour une ‚Europe de l’Atlantique à l’Oural‘“, *Le Monde*, 29. listopadu 2014, http://www.lemonde.fr/politique/article/2014/11/29/avec-ses-allies-etrangers-marine-le-pen-plaide-pour-une-europe-de-l-atlantique-a-l-oural_4531620_823448.html.

49 Traynor a Walker, „Russian resurgence“.

předseda italské Ligy severu.⁵⁰ Deník *Le Monde* považuje tuto historicky první návštěvu vysokého funkcionáře Putina Jednotného Ruska na kongresu Národní fronty za další důkaz dynamicky se rozvíjejících vztahů mezi FN a představitelem současného ruského režimu.⁵¹

Představitelé Národní fronty udržují podle francouzského tisku rovněž blízké kontakty s ruskou ambasádou v Paříži. Marine Le Penová i její neteř Marion jsou i se svým početným doprovodem pravidelnými hosty současného ruského velvyslance v Paříži Alexandra Orlova (v úřadě již od roku 2008).⁵²

RUSKÁ FRANKOFONNÍ MÉDIA

Široké možnosti vzájemné podpory Národní fronty a Kremlu s nezanedbatelným mobilizačním a legitimizačním potenciálem skýtá rovněž mediální scéna. Právě média představují v dnešní společnosti klíčový prostředek vedoucí k získání a upevnění moci ve státě. PR-aktivity spojené s prakticky nikdy nekončící volební kampaní, jejichž cílem je co největší mediální ohlas a následně dopad na voliče, zároveň představují pro politické strany největší finanční zátěž.⁵³

Konkrétním výsledkem spolupráce Národní fronty s ruskými diplomaty v Paříži v oblasti médií byla ještě před vypuknutím rusko-ukrajinské války francouzská internetová televize *ProRussia.tv*, která vysílala v letech 2012 až 2014. Tehdejší ředitel televize Gilles Arnaud (blízký spolupracovník dlouholetého vrcholného politika Národní fronty Bruna Gollnische) přiznal, že za zprostředkování velvyslance Orlova obdržel od ruské státní zpravodajské agentury ITAR-TASS dar ve výši 115 000 eur na první a 300 000 eur na druhý rok provozu.⁵⁴ Televize byla posléze inkorporována do frankofonního vysílací ruské televize RT (dříve známé jako *Russia Today*).

V současnosti je ve francouzštině dostupné zpravodajství hned několika ruskou vládou vlastněných a provozovaných médií. Jedním z nejvýznamnějších a nejvlivnějších je kabelové a satelitní vysílání ruské státní televize RT, které existuje již od roku 2005.⁵⁵ Frankofonní kanál RT stále expanduje

50 Ibid. Dalšími hosty kongresu FN byli mimo jiné Geert Wilders z PVV či Hans-Christian Strache z FPÖ.

51 Mestre, „Avec ses alliés étrangers“.

52 Jauvert, „Poutine et le FN“.

53 Kromě klasických médií se Le Penová velice obratně zhostila i sociálních sítí. Její tým spravoval v rámci prezidentské kampaně „Marine 2017“ kromě webových stránek <https://www.marine2017.fr> rovněž účty v sítích Twitter (@MLP_officiel), Facebook (@MarineLePen), Instagram (@marine_lepen), YouTube (Marine 2017) a LinkedIn (marinelepen).

54 Jauvert, „Poutine et le FN“.

55 RT en français, <https://francais.rt.com>. Ruské vládní televizní kanály a servery RT existují rovněž v anglické, arabské, španělské, německé a ruské jazykové mutaci.

a neskrývá svoji ambici být vedle francouzské televize France24, izraelské i24News, arabské Al Jazeera a čínské CCTV-4 pátým provozovatelem televizního vysílání, který bude vysílat zpravodajství ve francouzštině 24 hodin denně.⁵⁶ Vedle toho existuje od ledna 2014 rovněž francouzská mutace známého ruského státního rádia a internetového serveru Sputnik France, která zastoupila dřívější rozhlasové vysílání La voix de la Russie. To přestalo samostatně fungovat ke konci ledna 2016. Sputnik rovněž nahradil mezinárodní agenturu RIA Novosti (ta nadále působí jen v Rusku).⁵⁷ Tištěným ruským státním médiem dostupným ve francouzštině je pak pravidelná několikastránková „příloha“ deníku Le Figaro pod názvem La Russie d’Aujourd’hui, vycházející jednou měsíčně (v podobě vložené placené reklamy); články jsou přejímány z ruského vládního listu Rossijskaja gazeta.⁵⁸ Paralelně existuje i internetový server Russia Beyond the Headlines, rovněž založený na zpravodajství téhož deníku, dostupný v řadě jazykových mutací včetně francouzštiny.⁵⁹

Deklarovaným cílem všech těchto informačních kanálů je bojovat proti údajně „hegemonii západních médií“, „napravit obraz“ o současném Rusku a „říkat nevyřčené“. Jedná se o ruským státem centrálně kontrolované zpravodajství určené pro zahraničí; aby však zůstalo účinné, nesmí sklouzávat k úplné karikatuře. Televizní kanál RT tak podle Anne Le Huérou z ruského výzkumného programu při Sciences Po v Paříži funguje spíše na základě vynechávání: „Vybírá do zpravodajství jen určitá fakta a nikdy nezmiňuje informace odporující jejich tvrzení. Propaganda určená pro zahraničí je daleko subtilnější, než je ta, kterou provozují ruská média vysílající v Rusku.“⁶⁰

Přesto je nutné zdůraznit, že jde o naprosto nevyvážené zpravodajství, které informuje o úspěších ruské ekonomiky, vědy či kultury, aniž by se zmínilo o problémech, kterým země v současnosti čelí. Z pohledu evropské politiky dává RT kritikům EU (a USA), jako je Marine Le Penová, velice významný, až nepřiměřený prostor. Předsedkyně FN pak na oplátku poskytuje poměrně často RT exkluzivní rozhovory. Spolupráce Národní fronty a Moskvy v oblasti médií je výjimečná a nebezpečná svou vzájemnou a násobící se efektivitou,

56 „Russia Today va se renforcer en France“, *Le Monde*, 6. října 2015, http://www.lemonde.fr/actualite-medias/article/2015/10/06/la-chaine-russia-today-bientot-en-france_4783375_3236.html. Online vysílání probíhá zejména prostřednictvím kanálu RT na serveru YouTube, <https://www.youtube.com/user/rtenfrancais>.

57 *Sputnik France*, <http://fr.sputniknews.com>. Sputnik existuje v desítkách jazykových mutací včetně češtiny.

58 Identickým způsobem vycházejí tyto tištěné „přílohy“ například pod názvem Russia Now v britském listu The Telegraph, v americkém deníku The Washington Post nebo jako Russland HEUTE v německém deníku Süddeutsche Zeitung.

59 *Russia Beyond the Headlines*, <http://fr.rbth.com>.

60 Tiphaine Le Liboux, „La chaîne Russia Today, porte-voix des intérêts russes“, *Le Monde*, 14. března 2014, http://www.lemonde.fr/europe/article/2014/03/14/la-chaine-russia-today-porte-voix-des-interets-russes_4381420_3214.html.

se kterou se v očích západního diváka a voliče amplifikuje agresivní diskurz Kremlu zpochybňující legitimní kroky západních vlád, EU a NATO a zároveň legitimizuje politika Le Penové a dalších populistů a antisystémových stran. Ruský posluchač je pak bez obalu přesvědčován o takzvaném „fašistickém nebezpečí“, které pro něho údajně Západ ztělesňuje.

Ve všech těchto rovinách je francouzská Národní fronta činná a její aktivní spolupráce s Ruskem na mnoha úrovních včetně finanční podpory Moskvy byla opakovaně prokázána. O tom, že se Rusko snaží ovlivnit francouzskou domácí politiku, hovoří řada autorů. Nejde však o žádnou novinku. Podle Jeana-Yvèse Camuse z pařížského Institut de Relations Internationales et Stratégiques tak Putinova strategie připomíná sovětská „aktivní opatření“ z období před rokem 1991, kdy se Moskva snažila financováním odborů a různých politických skupin kupovat na Západě vliv a destabilizovat nepřítele.⁶¹

VLIV RUSKA NA OSTATNÍ FRANCOUZSKÉ POLITICKÉ STRANY

Národní fronta není ovšem ve svém obdivu vůči Vladimíru Putinovi na francouzské politické scéně osamocena. V březnu 2015 otiskl list *The Wall Street Journal Europe* článek s názvem „Putin vyhrál francouzské volby“.⁶² John Vinocur ve své analýze vyšel z výsledků voleb do zastupitelstev departementů v celé Francii, přičemž souhrn hlasů pro subjekty, které tím či oním způsobem vyjadřují podporu Vladimíru Putinovi, spočítal na 54,6 % hlasů. UMP (v témže roce přejmenovaná na *Les Républicains*), vedená Nicolasem Sarkozym, který osobně označil „rozchod mezi Evropou a Ruskem“ za „tragédii“ a na Putinovo Rusko pohlíží jako na „přirozeného partnera“ Francie, získala v prvním kole voleb 29,4 % hlasů. Národní fronta obdržela v tomtéž kole 25,2 % hlasů.

Podpora Putina ze strany francouzské politické pravice zašla podle názoru některých intelektuálů dokonce tak daleko, že uveřejnili v deníku *Le Monde* článek s názvem „Francouzská pravice se stala nástrojem vlivu Vladimíra Putina“.⁶³ V něm označili „putinolatrii“ za symptom hluboké krize francouzské pravice. Autoři odmítli výklad války na Ukrajině jako geopolitického střetu mezi „hegemonistickými“ Spojenými státy a Ruskem, pouze bránícím své „národní zájmy“. Symbol silného vůdce v osobě Vladimíra Putina s jeho obranou „tradičních hodnot“ zastihuje podle signatářů skutečný stav věcí

61 Vivienne Walt, „French National Front Secures Funding From Russian Bank“, *Time*, 25. listopadu 2014, <http://time.com/3605080/russia-france-national-front/>.

62 John Vinocur, „Putin Wins France's Election“, *The Wall Street Journal Europe*, 31. března 2015.

63 „La droite française est devenue l'agent d'influence de Vladimir Poutine“, *Le Monde*, 16. března 2015, http://www.lemonde.fr/idees/article/2015/03/16/la-droite-francaise-est-devenue-l-agent-d-influence-de-la-russie-de-m-poutine_4594035_3232.html.

v současném Rusku. Historici, politologové a diplomaté podepsaní pod tímto článkem se nebránili paralele s třicátými lety 20. století, kdy byla dekadentní část Francie fascinována Hitlerem, Mussolinim a Stalinem. Autoři dále v článku zkritizovali Sarkozyho skandální výrok o tom, že „Krym si vybral Rusko [v „referendu“ – pozn. aut.] a bylo nezbytné ochránit ruský hovořící obyvatele Ukrajiny“.

O tom, že takový Sarkozyho výrok nebyl rozhodně ojedinělý, svědčí rovněž jeho slova z února 2015: „Máme s Ruskem společnou civilizaci. Zájmy Američanů, co se týče jejich politiky vůči Rusům, nejsou totéž co zájmy Evropy s Ruskem.“⁶⁴ I tak ale jsou prohlášení lídra největší francouzské opoziční strany a bývalého prezidenta o tom, že „není naším cílem obnovení studené války“, přece jen o něco pochopitelnější než tvrzení, že „Krym si vybral Rusko, nemůžeme mu to vyčítat“, v reakci na akt okupační správy, kterou mezinárodní společenství neuznává. Aby nebylo dalších pochyb o jeho postoji, dodal, že „Ukrajina musí zůstat u svého poslání být mostem mezi Evropou a Ruskem. Není jejím posláním vstoupit do Evropské unie.“⁶⁵ Přestože byl Sarkozy během svého mandátu nazýván „Sarko l'Américain“ a po více než čtyřiceti letech navrátil Francii do integrovaného vojenského velení NATO, jeho snaha o navázání výjimečných vztahů s USA nevyšla.⁶⁶ Zásadní přehodnocení zahraničněpolitických názorů se mu zřejmě stalo jistou útěchou.

I uvnitř francouzské pravice však zaznívají hlasy kritické k Putinovu zahraničněpolitickému angažmá. „To, co se děje, nesmí zůstat bez odpovědi, protože známe Putina velmi dobře. [...] Dokud bude postupovat bez odporu, bude ve svých krocích pokračovat. Takže musí přijít okamžik, kdy musíte říci stop,“ prohlásil například Alain Juppé (Les Républicains), bývalý premiér a ministr zahraničních věcí, jeden z neúspěšných pravicových kandidátů pro prezidentské volby v roce 2017.⁶⁷ Budoucí rozložení sil ve straně Les Républicains a vývoj jejich vztahů s Moskvou závisí na vývoji po prezidentských a parlamentních volbách na jaře 2017.

ZÁVĚR

Cílem této kapitoly bylo nastínit kontury rozličných způsobů, jimiž Putinův režim aktivně ovlivňuje politické procesy v Evropě. Mezi nejzjevnější způsoby patří korupce vládnoucích evropských politických elit, kterou je možné

64 „Sarkozy: „La Crimée a choisi la Russie, on ne peut pas le lui reprocher“, *LeVif*, 7. února 2015, <http://www.levif.be/actualite/international/sarkozy-la-crimee-a-choisi-la-russie-on-ne-peut-pas-le-lui-reprocher/article-normal-365345.html>.

65 Ibid.

66 Vinocur, „Putin Wins France's Election“.

67 Ibid.

sledovat nejen ve Francii, ale v celé řadě evropských států. Odehrává se cestou „osobních přátelství“ vybraných agentů vlivu s Vladimírem Putinem, případně s jeho nejbližšími spolupracovníky a poradci, a také účastí na Ruskem organizovaných (a štědře financovaných) mezinárodních fórech, jež vedle možnosti přivýdělku poskytují ideální příležitost ke kritice Západu a podpoře agresivních zahraničněpolitických kroků Kremlu. Dalším způsobem jsou ruské investice či půjčky jako příspěvek na rozvoj politické kariéry, nebo naopak trafiky v ruských energetických společnostech po jejím skončení.

Méně zjevná, někdy až coby sňatek z rozumu působící, je ruská podpora radikálních a extremistických (povětšinou pravicových) stran kritizujících USA a EU. Jde o populistická, vesměs radikálně až extrémně pravicová nacionalistická hnutí, bezvýhradně euroskeptického zaměření, odmítající imigraci a ve své většině bojující za kulturně konzervativní, takzvané ryzí „křesťanské“ hodnoty. Zástupci těchto stran navzájem spolupracují, navštěvují se a společně přijímají pozvání na kongresy partnerských stran, které jim propůjčují legitimitu v očích potenciálních voličů. Někteří komentátoři výstižně označují navýsost paradoxní spojenectví těchto politických uskupení za „nacionalistickou internacionálu“. Výměnou za kritiku protiruských sankcí či podporu zahraniční politiky vedené z Kremlu získávají představitelé těchto stran od Moskvy různé protislužby formou finančních půjček, jakož i nezanedbatelný prostor v ruských a Ruskem financovaných „alternativních“ médiích, který dále využívají ke své legitimizaci a získání voličské přízně.

I v případě, že by se spojenectví mezi evropskými radikály a Kremlem mělo ukázat pouze jako dočasné, rozhodně oběma stranám přináší řadu výhod. Pokud však bude mít delšího trvání, může se pro Vladimíra Putina stát velmi účinným nástrojem ovlivňování evropské politiky.⁶⁸ Celá evropská politická scéna bude muset reagovat na nárůst podpory populistických anti-evropských hnutí zastávajících výrazně proruské pozice, posílených výsledky referenda o vystoupení Spojeného království z EU v červnu 2016 a zvolením Donalda Trumpa do úřadu amerického prezidenta v listopadu 2016. Jednou z cest je přejímání jejich rétoriky a postojů středopravicovými stranami, což je dlouhodobě viditelné například u francouzských Republikánů. I ti politici, kteří se nebudou chtít vydat touto cestou, si však zřejmě nebudou moci dovolit zbytečně riskovat ztrátu hlasů tvrdým odsouzením agresivních kroků Putinova Ruska na mezinárodní scéně.

Případová studie věnovaná francouzské Národní frontě je aktuální tím, že jde o jednu z nejsilnějších politických stran současné Evropy, která aktivně spolupracuje s Kremlem na mnoha úrovních. Na rozdíl od ostatních případů byla prokázána dokonce i přímá finanční účast Moskvy na jejích aktivitách

68 Polyakova, „Strange Bedfellows“, 40.

a volební kampani. V kontextu probíhající hybridní agrese proti Ukrajině se FN na oplátku zasazuje o legitimizaci ruských kroků a obecně se snaží o vylepšování obrazu současného Ruska v západních médiích a veřejném prostoru. Pokračující vzestup preferencí Marine Le Penové v předvečer prezidentských voleb v roce 2017 tak může z Francie učinit jednoznačně nejdůležitějšího Putinova spojence na Západě. Samotná existence takového scénáře již dnes významně ovlivňuje evropskou i ruskou politiku.

Tabulka 9.1: Evropské politické strany s proruským programem

Stát	Název strany	Název strany v původním jazyce	Zkratka	Afla-ce*	Lídr
Belgie	Vlámský zájem	<i>Vlaams Belang</i>	VB	rp	Tom Van Grieken
Bulharsko	Ataka	<i>Ataka</i>	Ataka	ep	Volen Siderov
Česká republika	Dělnická strana sociální spravedlnosti	<i>Dělnická strana sociální spravedlnosti</i>	DSSS	ep	Tomáš Vandas
	Komunistická strana Čech a Moravy	<i>Komunistická strana Čech a Moravy</i>	KSČM	rl	Vojtěch Filip
	Národní demokracie	<i>Národní demokracie</i>	ND	ep	Adam B. Bartoš
	Svoboda a přímá demokracie	<i>Svoboda a přímá demokracie</i>	SPD	rp	Tomio Okamura
Francie	Národní fronta	<i>Front national</i>	FN	rp	Marine Le Pen
Itálie	Liga severu	<i>Lega Nord</i>	LN	rp	Matteo Salvini
	Nová síla	<i>Forza nuova</i>	FN	ep	Roberto Fiore
Litva	Pořádek a spravedlnost	<i>Tvarka ir teisingumas</i>	TT	rp	Rolandas Paksas
Maďarsko	Hnutí za lepší Maďarsko	<i>Jobbik Magyarorszáért Mozgalom</i>	Jobbik	ep	Gábor Vona
Německo	Alternativa pro Německo	<i>Alternative für Deutschland</i>	AfD	rp	Frauke Petry
	Levice	<i>Die Linke</i>	Die Linke	rl	Katja Kipping, Bernd Riexinger
	Národnědemokratická strana Německa	<i>Nationaldemokratische Partei Deutschlands</i>	NPD	ep	Frank Franz
Nizozemsko	Strana pro svobodu	<i>Partij voor de Vrijheid</i>	PVV	rp	Geert Wilders
Polsko	Sebeobrana Polské republiky	<i>Samoobrona Rzeczpospolitej Polskiej</i>	SRP	rl	Lech Kuropatwiński
Rakousko	Svobodná strana Rakouska	<i>Freiheitliche Partei Österreichs</i>	FPÖ	rp	Heinz-Christian Strache

Řecko	Zlatý úsvit	<i>Chrysi Avgi</i>	XA	ep	Nikolaos Michaloliakos
	Komunistická strana Řecka	<i>Kommounistikó Kómma Elládas</i>	KKE	el	Dimitris Koutsoumpas
Slovensko	Slovenská národní strana	<i>Slovenská národní strana</i>	SNS	rp	Andrej Danko
	Lidová strana Naše Slovensko	<i>Ludová strana Naše Slovensko</i>	LSNS	ep	Marian Kotleba
Spojené království	Strana nezávislosti Spojeného království	<i>United Kingdom Independence Party</i>	UKIP	rp	Nigel Farage
	Britská národní strana	<i>British National Party</i>	BNP	ep	Adam Walker

* rp = radikální pravice; ep = extrémní pravice; rl = radikální levice

Zdroj: Tabulka sestavená autorem s využitím dat citovaných v textu.

Pozn.: Cílem této tabulky není poskytnout vyčerpávající přehled či přesnou typologii evropských politických stran vyjadřujících afinitu k Putinovu režimu, ale nastínit jejich nezanedbatelný počet, přítomnost ve státech západní, střední a východní Evropy a také demonstrovat jejich většinou pravavicovou – radikální až extremistickou – orientaci. UKIP není možno označit za klasickou radikálně-pravicovou stranu (angl. *far-right*); s ostatními spolupracuje na půdě Evropského parlamentu na základě vyhroceného euroskepticismu. U bulharské strany Ataka je otázkou, zda ji řadit mezi extrémní pravici nebo levici; sama Ataka takové dělení odmítá s tím, že je zejména nacionalistická. Podobné postavení měla i dnes již ustupující Sebeobrana Polské republiky (SRP). Litevská strana Pořádek a spravedlnost (TT) sebe sama označuje za levicovou stranu, v literatuře je však téměř bez výjimky řazena mezi pravicové subjekty. Rovněž u Svobody a přímé demokracie Tomia Okamury (SPD) neexistuje konsenzus na jejím zařazení na pravolevé škále; politologové se shodují pouze na jejich populistických rysech.